

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yağmur ÖNER

İLKÇAĞ FİLOZOFLARINDA KOZMİK İLKE ARAYIŞI

Felsefe Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yağmur ÖNER

İLKÇAĞ FİLOZOFLARINDA KOZMİK İLKE ARAYIŞI

Danışman

Prof. Dr. Şahin FİLİZ

Felsefe Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Yağmur ÖNER'in bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. M. Emin ÇELEBİ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Şahin FİLİZ (İmza)

Üye : Dr. Öğrt. Üy. Ali Bilge ÖZTÜRK (İmza)

Tez Başlığı:

İLK ÇAĞ FELSEFESİNDE KOZMİK İLKE ARAYIŞI

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 28/06/2019

Mezuniyet Tarihi : 26/09/2019

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İlkÇağ Filozoflarında Kozmik İlke Arayışı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Yağmur ÖNER

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Yağmur ÖNER
Öğrenci Numarası	20165231007
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şahin FİLİZ
Tez Başlığı	İlk Çağ Filozoflarında Kozmik İlke Arayışı
Turnitin Ödev Numarası	1164028535

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 75 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 27 08//2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 15

alıntılar dahil %17 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

27/08/2019

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
SUMMARY	iii
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞA FELSEFESİNDE KOZMİK İLKE ARAYIŞI

1.1. Kozmik İlke Arayışında Mitoloji Ve Hafızanın Önemi	4
1.2. Antik Yunanda Kozmik İlke Arayışı.....	9
1.2.1. Miletli Okul’unda Kozmik İlke Arayışı: Thales, Anaximandros, Anaximenes	11
1.2.2. İyonya Okul’unda Kozmik İlke Arayışı : Pythagoras ve Pythagorasçılar	14
1.2.3. Herakleitos	16
1.2.4. Elealılar: Parmenides ve Empedokles.....	17
1.2.5. Atomcular: Anaxagoras ve Demokritos.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

SOFİSTLERDEN SOKRATES'E KOZMİK İLKE ARAYIŞI

2.1. Sofistlerde Kozmik İlke Arayışı	21
2.2. Sokrates	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON VE ARİSTOTELESTE KOZMİK İLKE ARAYIŞI

3.1 Kozmik İlke Arayışında: Platon	43
3.2. Kozmik İlke Arayışında: Aristoteles	53

SONUÇ	61
KAYNAKÇA	63
ÖZGEÇMİŞ	66

ÖZET

Bu tezde, İlk Çağ Felsefesi içerisinde düşünür ve filozofların kozmik ilke arayışlarına yer verilmiştir. İlke arayışlarında ‘bilme’ kavramının önemini vurgulamak temel amaçtır. Antikçağ dönemi hemen hemen tüm düşünce faaliyetlerinin öncülüğünde bir sonraki felsefi hareketlerinin de temel yapı taşıdır. Kozmik ilke arayışında filozofların ilk neden arayışı ve bu arayışın düşünsel faaliyetleri hafıza kavramı ile desteklenmiştir. Miletli doğa filozoflarından başlayıp birçok düşünür ve filozofların bilme kavramını ilkeleri ile bağlayıp ortaya koydukları felsefi anlayışlarına yer verilmiştir.

Milet Okulu düşünürlerinin Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes’in hakikat arayışındaki çabalarının bir sonucu olarak maddenin özü nedir? İnsan evren ilişkisinin ilk adımlarının bu dönemde doğduğu gösterilmiştir. Bunun yanı sıra İyonya Okulu’ndan Pythagoras’ın ilke arayışlarına ahlakilik özelliğini katarak farklı bir anlam yüklediğini açıkladık. Heraklitos’un bilgi felsefesinde logos’la bilge olunabileceğini, kendini tanıma ve ölçülü olmanın en yüksek değer olduğu görüşlerini açıkladık. Akabinde Elea Okulu düşünürlerinden Ksenofanes, Parmenides ve Zenon’un ilke arayışında nasıl bir toplumsal anlam yüklediğini ve kendilerinden önceki filozofların aksine farklı bir bakış açısı getirdiklerini inceledik.

İkinci bölümde sofistlerin ilke arayışlarından öte daha rölativist olduklarını ve doğa filozoflarına kıyasla bilme kavramına daha çok anlam yüklediklerinin inceledik. Aynı zamanda sofistler bilgeliklerini parayla ölçüp gelenek karşısında farklı bir yol izlediklerini aktardık. Sofistlerin, ilk neden arayışından öte başka arayış içerisinde olduğudur. Bununla beraber kendilerinden sonra gelecek ola filozoflarca eleştiriye maruz kalacaklardır. Sonrasında ise Antikçağ döneminin önemli düşünürü Sokrates’in insanın nihai ilkesi erdemli yaşam ve bilmek kavramı üzerine duruldu.

Üçüncü bölümde Platon ve Aristoteles’in insanın evren ilişkisinin çevreleyen anımsama ve hatırlama kavramları içerisinde gerçekleştiğini aktardık. İlk Çağ Filozofların kozmik evren arayışlarındaki merak duygusunu saran ve bunları felsefelerine aktardıkları kavramlar ile pekiştirilmiştir. Düşünsel faaliyetleri ve aradıkları ilk neden arayışında düşünür ve filozofların hafıza kavramıyla irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlkçağ, Evren, Hafıza, Bilmek

SUMMARY

THE SEARCH FOR COSMIC PRINCIPLE IN ANCIENT PHILOSOPHERS

In this thesis, the philosophers' search for cosmic principles is included in the philosophy of the Early Age. The main purpose is to emphasize the importance of the concept of 'knowing' in search of principles. The antiquity period is the cornerstone of the next philosophical movements under the leadership of almost all thought activities. The philosophers' quest for the first cause and their intellectual activities in the search for cosmic principles were supported by the concept of memory. The philosophers' understanding of the philosophers starting from the Miletian nature and linking the concept of knowing with the principles of philosophers and philosophers are presented.

What is the essence of matter as a result of the efforts of Miletus thinkers in the search for truth by Thales, Anaximandros and Anaximenes? It was shown that the first steps of human universe relationship were born in this period. In addition, we explained from the Ionian School that Pythagoras added a different meaning to the quest for principles by adding morality. We explained that Heraclitus can be wise with the *logos* in the philosophy of knowledge, and that self-knowledge and restraint is the highest value. Subsequently, we examined how the philosophers of the Elea School, Xenophanes, Parmenides and Zenon, put a sense of social meaning in their quest for the principle and brought a different perspective unlike previous philosophers. In the second chapter, we examined that the sophists are more relativist than seeking the principles and they put more meaning to the concept of knowing than the philosophers of nature.

At the same time, the sophists measured their wisdom with money and explained that they followed a different path in the face of tradition. It is that the Sophists are searching for something other than the first cause. However, they will be subject to criticism by philosophers who will follow them. Afterwards, Socrates, an important thinker of the Antiquity period, focused on the ultimate principle of human being, the concept of virtuous life and knowing.

In the third chapter, we explained that Plato and Aristotle's human-universe relationship takes place within the surrounding concepts of remembering and remembering. It was reinforced with the concepts that encompasses the sense of curiosity of the philosophers in their search for the cosmic universe and conveyed them to their philosophies. Intellectual activities and the first reason they sought were examined with the concept of memory of thinkers and philosophers.

Keywords: Ancient, Cosmos, Memory, Knowing

GİRİŞ

Yaşanan Dünyamızın, nasıl yaşantılar yaşadığını, nasıl tanışıklıklara sahne olduğunu ve nasıl yaşlandığının tarihselliğimizin yeniden canlanmasını sağlayan ve cevaplayan hafızadır. Yaşananları hatıra getiren ve sayesinde “bil”ebildiğimiz hafızanın kendisidir. Doğa filozoflarının kozmik ilke arayışında ilk neden arayışlarında, ilkçağ felsefesinin önde gelen filozoflarına üzerinde sıklıkla durulan bilgi, bilmek, kendililik gibi kavramları içine alır. Dolayısıyla, hafıza bir bilgi kaynağıdır. Hafıza, bu bilgileri hatırlama, temel akıl yürütme, karar verme mekanizmaları için olmazsa olmazdır. Hafızayı bir bilgi kaynağı olmasını sağlayan en önemli etmen, hafızayı bir oda veya kayıt cihazına benzetilmesi olduğudur. Bu durumu daha önceki bölümde belirttiğim Platon *Theaetetus*'da hafızanın çakışma mekanizmasını bal mumu levha benzetmesi açıklar niteliktedir. Duyu algısından gelen veriler bal mumu levhası üzerinde bırakılan izler gibidir. Bu izler dış dünyanın olanaklarını verir.

Hatırlamak üzere zihne ve üzerine yapılan bu bilgiler aynı zamanda dış dünyanın temsillerini oluşturur. Dış dünyanın olanaklarını bizler sadece doğrudan duyu aracılığı ile değil, geçmişte yaşadığımız deneyimler, inançlardan da yola çıkarak hafızada depolanır. Hafıza bu nedenle hali hazırda bu temsillerin çağrılmasını bekleyen bir depo olduğu gerçeğidir. Hafızanın benzetildiği cihazların, yüzeylerin nitelikleri zaman içerisinde değişime uğramış olsa dahi bu onun depolanan, saklanan fikrine sadık kalmıştır.

Her dönem kendi zamanının ruhunu yansıtır. Bu durum doğrudan veya dolaylı yollarla kendini gösterir. Zamanın ruhu gündelik yaşantıyı, sosyal ve siyasal hayatı, normatif süreç vb. unsurlar düzenleme eğilimindedir. Dönemler, çağlar bu doğrultuda anlamlar kazanıp şekillenirler. İlkçağ felsefesinde, kendinden önceki mitolojik dönem kalıntısı ile kendi ruhunu şekillendirmede ve buna paralel olarak dönem içerisindeki düşünür ve filozofları da bu doğrultuda etkilemektedir. Bu etkin yapıda hafıza, her ne kadar gerçek anlamda pasif bir kavram olarak görünse de, tarihsel anlatılar, bedensel pratikler ve dil bu durumu aktifleştirip dinamik bir yapı kazandırır.

Toplumun hafıza üzerinde hatırlatıcı ve unutturucu bir etkisi olduğu aşikârdır. Toplumsal bir hafızayı şekillendirme arzusu her dönem içerisindeki düşünür ve filozoflar tarafından da arzu edilmektedir. Hafızada var olanı olduğu gibi hatırlama çabası da Antik dönemden günümüze düşünür ve filozoflar ile şekillenmiş ve ortak bir hafıza oluşturmuştur. Bu ortak hafıza kendini, tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve daha birçok disiplinde kendini göstermiştir. Peki, ama hafızanın bu işleyişinde açığa çıkacak olan ve kaçınılmaz olan unutmama

ve geçmişin geleceği şekillendiren izlerin rolü ne denli bir yer kaplamakta ve etki etmektedir? Kozmik ilke arayışında hafıza ve bilmek nasıl şekillenip kenilerine pay çıkarabiliyor?

Unutuş ve izlerin silinmesinde, sinir biliminde anımsatıcı izlerin yerini belirlemek veya topoğrafya sorunlarını bağlantı sorunları ile ele almak bir alışkanlık halini göstermektedir. Öyle ki, zihinsel ve ruhsal imgeleri kapsayan temsil ve imgeler aracılığı ile tanımlanır. Bu durum, unutuşun, anımsama işlemlerinde sıkı bir ilişkisini de gözler önüne sürer.

Geçmiş, bedenlenmiş bir hafıza olarak deneyim ile yaşar. Deneyim zaman içerisinde hareketle desteklendiğinden yeni deneyim alanlarına da ev sahipliği yapar. Kendine kattıkları ile de dönüşür ve değişir. Bu durum kasıtlı bir geri çağırma ile gerçekleşmez. Beynin, hafızanın ameliyesindeki rolü işte bundan ibarettir: beyin, geçmişini barındırmağa değil, ilkin onu gizlemeye yarar, sonrada pratik bakımdan yaralı olan şeyi saydamlaştırmaya bırakmaya yarar. Beynin genel olarak zihne karşı olan rolü de işte bundan ibarettir. Zihninden, hareket olarak dışında anlaşabilen şeyi çekip çıkarırken, zihni bu devitken çerçeveye sokarken beyin onu çok kere kendi görüşünü sınırlandırmaya, fakat aynı zamanda da onu kendi eylemini etkin bir duruma etkilemeye sürükler. Bu ise zihnin beyni her yandan taşması ve beyin faaliyetinin de zihin faaliyetinin ancak pek küçük bir bölümüne tekabül etmesi demektir.¹. Herakleitos da olduğu gibi bu durum değişime ve dönüşüme açık kaçınılmaz olandır. Önemi depolanarak muhafaza edilen bir geçmiş ve şimdi arasında aracı, bağ ortada olmadığından geçmişin imgeleri üzerine üzerinde epistemolojik doğruluk araştırması yapmak da ortadan kalkmış olacaktır. Bireysel hatıralar öznel nitelik barındırdığı ve bu nedenle nesnelliği tehlikeye düşürdüğü iddiası geçmişin temsili imgelerinin gerçekte geçmişle ne denli paralellik gösterdiğini doğrulamasını sağlamak gibi gereklilik ortadan kalkmaktadır. Hafıza mekanizmasında tuttuğu bedenin dünya ile plan ilişkisi deneyim yoluyla bilinçdışı bir beceri ile gerçekleştirir. Bedenin sağladığı bu eylemler ve dünyevi ilişki yaşanan bir hafızadır. Geçmiş kendiliğinden ortaya çıkar sonuç olarak da bilişsel bir hesaplama sürecinde meydana geleni doğurmaz. İnsan statik geçmiş imgelerinde esnek olan, değişim ve dönüşümün açık olduğu zamanda bedeni ile aynı hareket eden birlikte gelişen ve yaşlanan bir hafızaya sahiptir. Süreklilik duygusunu veren zaman algısı alışkanlıklardan doğan tekrarların devamlılığıdır. Bu hali yaşatan devamlılığın sürdürülmesi bedenin hayatta kalması için olası bir durumdur.

---

¹ Bergson, 1959: 65.

Bu nokta bizim idari bir eylemimizle mukayese edilemeyecek kadar bir süreç çarkıdır. Şimdi, durumu değiştirir isek yani geçmişini deneyim ile bedeninin dünyayla girdiği ilişkide kendiliğinden belirleme gibi bir durumu olsaydı insan sonraki adımı atmaya bile gerçekleştiremediği gibi eylemlerindeki yönelimselliği ve ilgililiği kaybederdi.

Yaşamın her noktasını boş bir levha gibi dünya ile yeniden bir iletişime ve dengeye zorunda kalırdı.

Özet olarak şunları söylersek; ana dair pratik deneyimlerimizin büyük bir alanı geçmişe dair bedenlenmiş bilgimize dayanır ve bu bilginin dayandığı bağlam içinde oluşur. Doğa düşünürlerinin ilk nedenden evreni anlamaya, Sokrates'ten insanın kendini bilmesini-bilmeğin en büyük erdemlik olduğu, Platon'un diyaloglarıyla hayata verdiği felsefesi, Aristo'nun metafizik ve mantık çerçevesinden hayat verdikleri aynı zamanda felsefe hafızana yatırımdır. Bunları yaparken sadece kendi ruhlarını ve bedenini beslemek için değil yaşanabilir bir hayat için toplum içinde yapmışlardır. Bu bağlamda bilginin dayandığı alda içinde beliren nesnelere oluştuğu toplumsallıktır da. Algılanan ve hatırlanan bedenlerin deneyimleri dünyanın atomik nedenleri getirmez. Bu bağlam, nesnelere dünyası ile toplumsallığı birbirinden ayırmayacak kadar bütündür. Bu nedenle hafıza toplumsaldır. Bu nedenle geçmişte de şimdi ki anda da gelecekte de bilge insanların varolmanın dayanılmaz sancında ortaya çıkan bilmek (bu ilk neden, kendini bilmek, akıllı, ruhu, sevgiyi kafamızda tasarlayacağımız her şeyi bilmek.) duygusu felsefeyle nefes olmuş bir sestir. Toplumunu yanına alan ve her bir ağızdan çıkan sesin çığıdır hafıza. Hatırlama zihne sınırlanmış bir bilişsel zaman olmadığından nesnesinden ayrı anlaşılabilir. Hafıza bedenlenmiş konumuyla, ne öznenin zihninde ne de onun dışında ondan ayrı olan (varolan) nesnenin kendisinde varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Bu bedeninin dış dünya ile olan ilişkisinin bir sonucudur. Hafıza zihnin sınırlarında sıkıştırılmayacağı gibi bedeninin sınırlarıyla da açıklanıp bırakılmaz. Bu fikri destekleyecek olan ise "genişletilmiş hafıza" çalışmaları olacaktır. Hafıza kendine maddeselliğe ait doğal ve çevrelerden "eşlenikler"² yaratabilir. Bu eşlenikler bedeninin dışında başka bilgi sistemlerinin bir parçası olduğudur. Beden bilgi seviyesi arttıkça deneyimleri tekrarlamak yerine, dışsal araçları öğrenir. Bu da dışsal hafıza kaynaklarını da kullanılmasıdır.

² Eşlenek: Herhangi bir biçimde birbiriyle oranlı bulunan (nokta, çizgi, sayı). İng: adj.- conjugate. Peters, 2004: 67.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞA FELSEFESİNDE KOZMİK İLKE ARAYIŞI

1.1. Kozmik İlke Arayışında Mitoloji ve Hafızanın Önemi

İlk Çağ Felsefesi, çoğu sosyal bilimci ve düşünür için hareket noktasıdır. Bu nedenle, modern dünyada mevzu bahis olan konular dahi, gözlerin bu döneme çevrilmesini çoğu zaman zorunlu kılar. Konular ne kadar güncel olursa olsun, ilk dönem felsefe tarihine dönmek bir gelenek haline gelmiştir. Felsefenin ortaya çıkışında mitolojinin etkileri yadsınamaz. Felsefe tarihine yön veren ve felsefenin doğumunu hızlandıran süreçte mitoloji önemli bir yere sahiptir.

Sözlü ve yazılı efsane birikiminin doğuşunu inceleyen, anlamı yorumlayan mitoloji için hafıza merkezi bir önem kazanmıştır. Mitolojiyi felsefi bir bağlam olarak tanımlamada; geçmişin bıraktığı etkiler göz ardı edilemez.³ Sistematik felsefenin doğuşunda, önemli bir rol oynayan mitolojinin izleri hissedilir derecede kendini gösterir. Felsefi düşüncenin dinsel, mitolojik öğelerden arınıp rasyonel zeminde cevaplar arasındaki en önemli etken de mitolojinin kendisi idi. İnsanın doğa ile olan etkileşiminin sonucu olarak evrenin nihai hedefini anlama çabası da tarih akışının istikametini değiştirdi. Yaşam koşulları, inançlar ve gelenekler sorgulanmaya başlandı. Böylece aklın “özgürleşme” olanağı artmıştır.⁴ Felsefenin sözlü ve yazılı tarihine ilişkin çalışmaların hızlı bir şekilde yaygınlaşması hafıza faktörü daha da belirgin bir hale getirmektedir.

Bu bölümde, kozmik ilke arayışında İlk Çağ filozoflarının ortaya çıkışını hazırlayan koşullar irdelenecektir. Filozofların ilk ana madde arayışının altında yatan bilme isteği üzerinde durulacaktır. Aranılan ve sorgulanan evrende ilk nedenin bilme isteğinde ne denli önemli bir yere sahip olduğu tartışılacaktır. Bilme kavramının ilk çağ felsefesinde nasıl ele alındığından çok, ilke arayışında hafıza ve bilme isteği filozoflar üzerinde nasıl şekillendiği irdelenecektir. Düşünür ve filozofların sosyal, siyasal, ekonomik düzen içerisindeki yaşamlarından ve öğretilerinden yola çıkılarak hafıza kavramlarına yüklenen anlamların dönem içerisindeki etkileri göz önüne alınacaktır.

Birçok bilimsel çalışma ve disiplinler için önemli bir yer tutan Yunan mitolojisi; felsefenin doğum sürecini de hızlandırmıştır. Mitoloji faktörünün bıraktığı bu iz ile birlikte yaşanan ve paylaşılan duygu ve düşünceler kolektif bir tutum ve davranışların oluşumuna

³ Alfred, 1998: 45.

⁴ Thilly, 2000: 20.

sebebiyet verir. Antik Yunan kültürü için *bilme* hatırlama demektir. “*Bilme*” zihinsel bir yolculuktur. Geride bırakılan birikimler ve deneyimler hatırlama sürecidir. Deneyimlerin birikime dönüşmesi hatırlama eylemiyle dolayısıyla hafızadan gerçekleşir. Yunan mitolojisinde önemli bir yer tutan Mnemosyne’nin ilksel varlığı da bu durumun önemini arttırmıştır.

Mitolojide yer alan kutsal varlıklar aslında “*tanrı*” ve “*tanrıça*” olarak görülmüyordu. Bunlar güç sahibi varlıklar idi. Titanların ortaya çıkışı ile söylenceler onları tanrı ve tanrıça olarak tanımlamaya ve tanıtmaya başlatmıştır. Yunan mitolojisinde erkek ve dişi Titanlar “Özgün On İnkiler” idi. Titan yavrularından biri olan Mnemosyne; hafızanın simgesi, ilham perilerini dünyaya getiren tanrıçadır.⁵ Yerin (Gaia) ve Gök’ün (Uranus) kızı olan Mnemosyne, yeryüzü ve gökyüzü arasındaki tüm yaşananları hafızaya almakla görevliydi. Mnemosyne, elinde bilgi ve öğrenme lambasını taşıyan, sözlü geleneğin önemli bir parçasıdır. Bu sebeple hafızanın enkarnasyonu olarak da tasvir edilir. Zeus, tanrılar katında saygınlığını ve iktidarı elinde tutabilmek için Mnemosyne ile aşk yaşamıştır. Bu hafıza ve güç birliği demektir. Öyle ki bu durum Zeus’un, unutulmuş vahametine kapılıp varlığını sonsuza taşımak isteğinin göstergesidir. Hafıza; yaşanan ve öğrenilenleri, geçmişle olan ilişkileri zihinde bilinçli olarak saklayıp tanımlamaktadır. Zeus ve Mnemosyne’ nin çocukları ise hafızanın esin perileri olarak dili olmayan bilgi ve birikimin dili bilime ve sanata hayat verecektir. Hakikate gidilecek yolda bilgilerin unutulmasını engelleyerek insanlara aktaracaklardır.⁶

Öte yandan geçmişi kaydeden, gerektiğinde başvurulmuş ve bu nedenle içinde bulunduğu zamanı etkileyen Mnemosyne, *The Iliad* ya da *The Odyssey* gibi uzun destanları okunmadan önce Homeros gibi şairler için de son derece önemli bir yere sahiptir. Sözlü geleneğe ilişkin bu ve bu gibi durumlara olanak sağlayan hafızayı görünür bir hale getirmektedir.

Hafızanın kavramsallaştırılması konu üzerinden özetleyecek olursak; Yunan mitolojisinde hafıza *bilmenin* zorunlu koşuludur. Öyle ki epistemolojik olarak bu durum olağandır. Mitoloji bağlamında ele alınan hafıza kavramı tanrıça olarak bilinen Mnemosyne’a dayanmaktadır. Bu nedenle meşrutiyete inanmış tüm kültürlerde aranan bilgi önceki insanlar tarafından oluşturulmuş hafızanın içindedir. Geçmiş birikime sahip olma nedeni de budur. Bununla birlikte yapılan felsefi çalışmaların yürütme şeklidir. Düşünürlerin, hafıza üzerinde neyi kastettiği ve sorunun hangi bağlamda kullandığı imkânı sunmasıdır.⁷

⁵ Sears, 2016: 42.

⁶ Eco, 2017: 213.

⁷ Chris, 2001: 65.

İçinde birçok disiplin biriktiren hafıza, felsefe için çatı kavram görevini üstlenmektedir. Nihai anlam da bakıldığında hafıza kelimesi, incelenmesi zor olan birçok epistemolojik problemi anlamada araştırmacı zihinlerin netleşme sürecini hızlandıracaktır.

Etimolojik olarak hafıza: depolama ve saklama işlevini yerine getirerek tanımlanmaktadır. Arapça bir kelime olan *hafıza*; ezberleme, muhafaza edilen yer anlamı taşıyan *hifz* sıfatından türemiştir. Hafıza kavramı öz Türkçede *bellek* olarak karşılanırken, İngilizcede *memory* (algısal bellek) duygu, his ve hatırlama olarak anlam kazanır.⁸ Hafıza kelimesi sosyal bilimler literatürüne psikoloji alanının katkısı olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu kavram birçok disiplini yakından ilgilendirir. Öyle ki, sosyoloji hafızayı toplumsal ilişkiler ile şekillenmesinde, antropoloji mitlerin sosyal yaşamda işlerlik kazanmasında, tarih geleneğinin daha iyi açıklanması ve anlamlanması açısından hafızayı çalışma alanlarına dâhil etmişlerdir.

Hafızanın sosyal bilimler açısından bir diğer önemi, kavramın merkezi bir rol oynamasıdır. Sosyal bilimlerin temel inceleme alanı insandır. Bu sebeple insanı anlamının zaruri yolu da hafızadan geçer. İnsanın geçmiş ve gelecek üzerindeki nihai bilme, anlama ve araştırma isteği onu sosyal ya da toplumsal varolan hafızada biriktirmeye veya o hafızada olanı irdelemeye sevk eder. İnsanın, geçmiş yaşam üzerindeki araştırmalarında sık başvurduğu disiplin şüphesiz tarihtir. Hafızanın; dönemler, çağlar ve günümüz üzerinde meydana gelen etkisi aynı zamanda felsefe tarihini anlama ve kavramada önemini de açığa çıkartmaktadır. Öyle ki, toplumsal hafızanın konusu, sosyal bilimler açısından öneminin anlaşılması ve sınırların daha belirgin bir hal oluşturması için de son derece önemlidir. Tarih boyunca insanoğlunun yaşadığı önemli olaylar, sosyal ve siyasal olgular, felsefi alanı doğrudan veya dolaylı yoldan etkileyen önemi çıkaracak olan hafızaya başvurmak kaçınılmaz olarak kendini hissettirir. Bu süreçte ilkin insanın doğa ile olan etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkan bir dizi düşünce ve fikir ayrılığı, dönem içerisindeki yaşantıların nasıl ve nedenlerini sunacak olan hafıza edimsel koşullarla karşımıza çıkar. Bu durum sadece düşünür ve filozof üzerinde izlenilmediğimiz; hafızadan aktarılan her bir düşüncenin toplum üzerindeki etki ve etkileri de göz önüne alınmaktadır. Sadece birey üzerinde yol almayan, birey-toplum ve toplumlaşma sürecinde bağlayıcı konumunda yer almasıyla hafıza kavramı ile önemsenmiştir.⁹ Böylelikle sosyal bilimlerin her bir alanı, hafıza kavramına değinmek durumundadır. Hafızanın kendi uzamında gelişen; hatırlama, öğrenme, unutma vb. insanı

---

⁸ Runes, 1991; 195.

⁹ Arkonaç, 2005: 45.

temel zihinsel edinimlerini daha anlaşılır hale getirecektir. İnsan, bu süre zarfında hafızaya sarılarak, kendi varlık alanlarının mücadelesini vermektedir.

Hafızayı psikoloji bağlamında ele almamızdaki en etkin neden kavramın psikoloji alanında gelişiyor olmasıdır. Zihnin işlenme süresince, dâhil olduğu terminolojinin de bu gelişimin psikoloji alanında olmasını zorunlu kılmıştır. Psikolojik süreçlerde olduğu gibi, bilgilerin üretilmesinin ve yorumlanması beyin sürecine dayanır.¹⁰ Dolayısıyla bu durum psikolojide hafıza kavramının açıklaması ve işlenen konuyu ele almak zaruri görünmektedir. Zihnin bir deneyim yaşaması ve bu deneyimin üzerinden belirli bir zaman geçişinden sonra, yaşanan deneyim fiiller ile açığa çıkar. Kazanılan deneyimler öyle ya da böyle bir biçimde zihinde muhafaza edilmektedir. İşte bu muhafaza işlevini üstlenen sisteme* hafıza denir. Aynı zamanda hafıza ve işlevlerini anlamak için kognisyon; hatırlama, unutma, öğrenme, anlama, muhakeme gibi kavramlar çerçevesinde ele alır. Bu kavramlar felsefe tarihi ile ilişkisi bağlamında önemlidir. Bu noktada hafızanın işlevini anlamak için kognisyonu anlamak gerekmektedir. Dışardan aldığımız, maruz kaldığımız bilgiler hafızada var olan bilgiler ile işlenir ve yeniden inşa edilir. Zihin dünyamız dışardan gelen bir yığın bilgi alımına maruz kalır. Bu bilgiler, zihinde mevcut olan malumatlar ile karşılaştırılıp birlikte işlenen bir yapı ortaya koyar.¹¹ İşlenen bilgiler dilimizde ve eylemlerimizde somutlaşır. Zihne giren her bilginin algılanması, hafızaya alınması ve yeniden inşa edilip somutlaşma sürecine kognisyon denir. Böylelikle kognisyon hafızanın nasıl işlediğini gösteren bir sistem olarak karşımıza çıkar. Felsefe için önemli olan husus alınan her bir bilginin nasıl algılandığıdır. Öyle ki algılama salt insan zihni ile alakalı değildir. Var olan süre zarfında edinilen her türlü deneyim ortak bir payda etrafında algılanır.

Hafızanın işleyişinde karşımıza çıkan iki kavram kuşkusuz felsefe açısından önemlidir. Bu işleyiş bilgilerin nasıl hatırlandığı ve unutulduğudur. Genel olarak hatırlama “öğrenilen şeylerin geçmiş yaşantıların, hafıza izlerinin bilinç düzeyine çıkarılması” iken unutma; “daha önce öğrenilmiş olan bilgilerin artık kayıtlı olmaması ya da çağrışım ilişkilerinin kurulmaması, zayıf olmasıdır.”¹² Bu iki kavram için önemli olan husus ise tekrar

¹⁰ Draaisma, 2007: 34.

* Hafıza sistemini kapsamlı bir şekilde açıklamaya girişen ilk düşünür Atkinson ve Shiffrin'dir. Bu düşünürler aynı zamanda Modal Memory Model olarak adlandırılan bir sınıflandırmada yapmışlar ve üç türlü hafıza sistemi geliştirmişlerdir. Bunlar Sensory Memory System,(Duyusal Hafıza Sistemi), Long-Term Memory System (Uzun süreli Hafıza Sistemi)ve Short Term Memory System (Kısa Süreli Hafıza Sistemi)'dir (Carrier, Pashler, 1996; 5-13). Ayrıca Atkinson ve Shiffrin'in 1964 yılında yapmış olduğu hafıza çalışmalarına ve hafıza modellerine vakıf olmak için, konu ile ilgili en kapsamlı eser olan On Human Memory: Evolution, Progress, and Reflections on the 30th Anniversary of the Atkinson-Shiffrin Model adlı esere bakmak mümkündür.

¹¹ Arkonaç, 2005: 92.

¹² Budak, 2009: 341.

bahsidir. Tekrar, hafıza ve unutmayı etkilediği gibi filozofların ortaya koyduğu kuram ve felsefeleri için bir köprü mahiyeti taşır. İlk çağ filozoflarının yaptıkları söyleşiler ve söyleyişlerin başka kişilerce konuşulup yorumlanması tekrar bahsi ile yakından ilintilidir. Dolayısıyla geçmişte gerçekleşen her bir olay, kişilerden bağımsız olsa dahi bu durum kişiye yeniden hatırlatma olanağı verir.

Hafıza kavramına psikolojik bir açıklık getirdikten sonra sosyoloji bağlamında hafızanın önemi üzerinde durulacaktır. Toplumsal bir varlık olan insanın hafıza ile nelere etki ettiği ve nasıl etkilendiği sosyolojik olarak incelenecektir. Felsefenin doğuşundan ve sonraki sürece değin bu durumun anlaşılması hiç kuşkusuz önemlidir. Zira zihin dünyamızda gerçekleşen ve eylemlerimiz ile dışa aktardığımız tecrübelerimiz sadece bireysel olabilir mi? Birçok şeyi hatırlamamıza neden olan şey gerçekten bireysel bir hafızadan mı kaynaklanır? Hafıza her ne kadar öznel tecrübelerle dayanan bir kavram olarak görünse de tecrübeler sosyal koşullar tarafından şekillenir. Bu durumu olağan kılan ise sosyal çevredir. Bu noktadan bakıldığında sosyal çevrenin hafıza üzerinde önemli bir yeri vardır. Öyle ki konuşulan dil, yaşanan din, kültür, sanat vb. faktörler niteliği ve niceliği bakımından ortak bir hafızadan ortaya çıkar ve yaşar. Tüm bu duygu ve düşünceler insanlık için birer hatıra ve unutuştur. “Hafıza sosyal bir kavramdır. Çünkü başka kişiler ile paylaşılan dil, semboller, olaylar birliği bu doğrultuda birbirleri ile ilintilidir.”¹³ Bu nedenledir ki ortak bir payda da yer alan hafıza, paylaşımını tarih faktörü ile sergileyip kolektif tutum ve davranış oluşumuna sebebiyet verir.

Diğer bir yandan filozoflar düşüncelerini açıklar iken paylaşılan düşünce başka filozof ya da kişiler tarafından kavramsallaştırılmış ya da farklı perspektifte bakılmıştır. Yani ilk çağ felsefesinden günümüze farklı yöntemler ile bilgi aktarımı hafıza üzerinden yürütülmüştür. Bu elbette salt hafıza kavramı üzerinde gidilmemiştir. Hafızanın önemini açığa çıkaran ve kavramı somutlaştıran tarih, felsefe, psikoloji, sosyoloji ve diğer birçok disiplinler ile gerçekleşmiştir.

Felsefi bağlamda hafıza kavramının tanımını hem mitoloji hem de diğer disiplinler açısından açıklamak mümkün görünmektedir. Felsefe tarihi içerisinde her disiplini barındırdığı gibi düşünsel kökenleri açıklamada mitoloji tabiri caizse hazine odasıdır. İlk çağ felsefesinde hafıza konusu çalışmak disiplinler arası çalışmayı da zorunlu kılar.

Hafıza kavramının tek bir alanda sınırlı olmayışı diğer disiplinlere değinip tanımlamamızı olanaklı kılar. Felsefenin diğer disiplinler ile yakından bağlayıcı olması bu durumu daha da güçlendirir ve besliyor olduğu gerçeğini sunuyor olmasıdır.

---

¹³ Misztal, 2003: 11.

1.2. Antik Yunanda Kozmik İlke Arayışı

İlk Çağ felsefesi genel anlamda M.Ö. 700'lerden başlayıp M.S. 300'lere kadar olan dönemdeki felsefi gelişmeleri kapsamakta ve Antik Çağ felsefesi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. İlk Çağ felsefesinde hafıza kavramını mercek altına alarak, başka bir açıdan Antik Çağ felsefesinden önceki dönemden itibaren gerçekleşen, felsefenin; bilgelik, yaşam bilgeliği anlamına geldiği anlayışını da ortaya koymaktadır. Antik çağ felsefesi, birçok sosyal bilimcinin ve düşünürün başlangıç noktasını oluşturur.¹⁴ Diğer yandan konular ne denli güncel olursa olsun, bugünü açıklarken dahi Bilme arzusu insanı araştırma yapmaya yöneltir. Bu durum şimdiki zamanda bunu gerçekleştirmek isteyen insan için ne kadar geçerli ise aynı durum 2500 yıl öncesi içinde o kadar geçerlidir.

Geçmiş zaman insanları ile ortak bir hafıza dünyamız söz konusudur. Çünkü halen aynı sorular soruluyor ve halen aynı sorulara bir cevap aranıyor. "Ben kimim, evren sonlu mudur, evrende kaç çeşit töz vardır, bizler evrenin bir uzantısı mıyız? gibi bir takım sorular insanı arayış içerisinde sorgulamaya yöneltir. Aklın ön plana çıkmasıyla bu sorular, dinden ve mitolojik öğelerden arındırarak, rasyonel bir düşünce uzamında geçişi de hızlanmış olmaktadır. Böylelikle sistematik felsefi düşüncenin M.Ö.6. yüzyılda İonia'da başlatılmış olduğu da kabul edilir.¹⁵ İnsana sorgulayıcı bir bakış açısı kazandıran felsefe, içinde bulunduğu duruma bir anlam yüklemekle kalmaz, bilinçli ya da bilinçsiz sahip olduğu entelektüel kapasitesinin de farkına varır.¹⁶ Bu farkındalığın tohumu bazı büyük dönüşmelerin meydana gelmesiyle atılmış oldu.

M.Ö. 6. Yüzyıla kadar eski Yunan'da doğada meydana gelen tüm olaylar, insana dair her şey, tanrı ve tanrıçalar arasındaki keyfi ilişkilere dayandırılmış olması ve doğüstü nedenler ile açıklanıyor olması dönüşüm çatlağının yarılmasına ve yenedünya halinin temellerinin oluşmasına neden olmuştur. Tanrıların insanı özelliklere sahip oluşu (üzülmek, sevmek, âşık olmak vs.) ve her şeyin dinsel öğeler ile açıklanıyor olması insanın mitsel düşünceler arasında kalıp sıkıştırıldığı, sınırlandırıldığı mito-poetik¹⁷ bir düşünce tarzına mahkûm etmesi ise rasyonel düşüncenin yolunu açmıştır.

Yenedünyanın ilk sistematik düşüncesine açılan bu yolda; Thales ve arkadaşları mitolojik açıklamalar yapmak yerine felsefi açıklama yapıp temel bir ilke arayışının başlamasına neden olmuştur. Bu ilke; değişmeyi anlaşılabilecek düzeni

¹⁴ Eduard, 2008: 32.

¹⁵ Gökberk, 1999: 13.

¹⁶ Skırbekk, 2004: 13.

¹⁷ Cevizci, 2006: 28.

açıklayabilecek temel bir ilke olması gerektiğidir. Böylelikle mitsel olan düşünceden rasyonel bir düşünmeye geçmişin olanağı sağlanmış oldu.¹⁸

Mitostan logosa, gelenekten aklın egemenliğine geçildi. Görünüşün ardında akılsal olana, çokluğu bir arada tutan bir nedene, *logos*'a* ihtiyaç vardı. *Zira her şey bu logosa göre gerçekleşir.*¹⁹Var olan düzen logosun bilgisine göre var olur. İnsanın niçin bilmek zorunda olduğunun, evrenin logosunun ve varolmanın yarattığı sancıyı anlamada, kavramada ve idrak** etmede hafıza kendini gösterir.

“*Evrende çokluk ve kosmos*”***da düzen var ise bu düzeni sağlayan şey nedir? Evrenin özü nedir? Bu dünyada insanın yeri nedir? Bu ve buna benzer sorular üzerinde yoğunlaşan düşünürler, dinin ve mitolojik öğelerin verdiği cevaplar ile tatmin olmayarak bu duruma da şüphe ile bakmışlardır. Nitekim insan, varolan açıklamaların veya dayatılan öğretilerin dışına çıkıp kendi akıl çerçevelerinde bakıp anlamlandırmaya ve felsefi düşüncenin de yeşermesi ile değişime olanak sağlamıştır. İlk dönem filozoflar mitolojik kavramlara akılcı bir şekilde yönelerek, dinsel -mitolojik düşünceden ayrılıp, doğal olayları doğaüstü nedenlere bağlamadan akıl ile açıklamaya başladılar. Böylelikle felsefi düşünce eski Yunan’ da yeşermeye başladı. Doğa filozofları, insanı ele almaktan çok varlık sorunuyla ilgilenmişler ve gerçekliğin doğası üzerinde düşünmüşlerdir. Bu düşünce geleneğinde, varlık olarak insan, doğanın bir parçasıdır.

İnsan yaşadığı evreni bilmek ve öğrenme merakı onu bu arayışa sürükledi. Bu durum insanın merak arzusunu daha da artırıp bilmek ve öğrenmek isteklerini hızlandırdı.

Teknik – pratik bilgilerden öte kendi akıllarını kullanarak evreni anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Bu kaçınılmaz olarak bilimsel düşünceyi olanaklı bir hale getirmiştir.

¹⁸ Guthrie, 2011: 123.

¹⁹ Capelle, 1995: 116.

* Lōgos: Konuşma, açıklama, hesap, akıl, tanım, akıl yetisi. Logos kavramı felsefi düşünce çerçevesinde ilk kez doğa filozofu Herakleitos tarafından kullanılır. Onun felsefesinde logos, evrenin düzenleyiş ilkesi ve yalnızca akılla algılanabilir olmakla birlikte kozmik ateşle özdeşleştirilmiş olsa da maddidir. Her şeyin kendisine uyduğu, varlıktaki çatışmanın, savaşın, uyumsuzluğun arkasında yatan uyumdur. Peters, 2004: 209. - Cevizci, 2000: 604.

**İdrak: Arapça, “ermek, erişmek, anlamak, temeline inmek, derinliğine kavramak, akıl erdirmek” gibi anlamlara gelen “d-r-k” fiil kökünden türeyen bir kavramdır. Zihne ulaşan iç ve dış duyuların anlamlandırmasında, algı ve kavrayış haline getirilmesi, konuların kendi anlam derinliği içinde, insan zihnine görüldüğü kadar bilinebilmesidir.” Taşdelen:

*** Kōsmos: 1) Duyulur veya algılanır evren, 2) Düzen, bu evrenin düzeni, düzen olarak evren, 3)Doğa yasası, 4)Görülebilir Tanrı, akılla kavranabilen kosmos, İlki Pythagoras ve Miletoslu filozoflar, ikincisi Empledokles, üçüncüsü Herakleitos, dördüncüsü Platon tarafından savunulmuştur. Peters, 2004: 203.

1.2.1. Miletli Okul'unda Kozmik İlke Arayışı: Thales, Anaximandros, Anaximenes

İlk doğa filozofları, var olanın arkasında görünmeyen, bilinmeyen varlıkları elinde tutan temel, ana madde, arkhē* nedir? sorusu ile karşılaştı ve cevap aramaya koyuldu. İnsan dinsel – mitolojik düşünceden kendi akıl ve tecrübelerini kullanarak bu kopuşu gerçekleştirip, doğal olayları doğaüstü nedenler ile açıklamadan vazgeçerek felsefi düşünceyi başlatmış oldu. Antik felsefenin ilk döneminde, felsefe doğa ya da varlık felsefesi olarak belirmiştir. İlk çağ filozoflarının görüşlerinde varlık üzerinde sistematik düşünüm bu durumu olanaklı kılmıştır. Daha öncede belirttiğimiz üzere doğa filozoflarının her şeyin ötesinde gerçeklik ve görünüş ayrımı yaparak var olan düzenin arkasında yatan neden üzerinde düşünmüşlerdir. Temel düzenin, keyfilik veyahut gelişigüzellik olmasından öte doğanın içerisindeki sistemde aranması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.²⁰ Görünüştaki çokluğu açıklayarak, kalıcı bir varlık arayışı içinde olmuşlardır. Hafıza, doğanın içerisinde var olan *logos*'a ait nitelikler ile insan antropolojisini açıklamaktadır. Görünüşün ardındaki gerçeği, özün ne olabildiğini açıklamaları, varlık üzerine araştırmaların başlangıcı olmuştur. Bu nedenledir ki ilk filozoflar *arkhe* problemi üzerinde durmuşlardır. Felsefe tarihinin düşünce geleneğini oluşturan Thales (M.Ö. 640-550), Anaximandros (M.Ö. 610-545) ve Anaximenes (M.Ö. 585-525) mito-poetik düşünceden kopuşun ve felsefi düşünüşe geçişin simgesini ifade ederler.

Doğrudan doğa (*physis*) üzerine düşünen ilk filozof Thales'tir. Pratik kaygıdan uzak, evrenin “su” dan veya “nem” den meydana geldiğini söylemiştir.

Thales varlıkları yaratan ve varlıkların değişmelerine sebep olan ilk cevher(töz) hakkındaki fikirleri, hem eski kozmogoniden*, hem de zaman içerisindeki fikirlerden ayırır. Buna dayanarak doğa varlıklarını doğuran bir unsur olarak aradı.

...Thales'in her şeyin sıvı bir varlıktan beslendiği, sıcağın kendisinin de ondan çıktığı ve onunla varlığını sürdürdüğüne ilişkin gözlemi olmuştur. (Bir şeyin kendisinden meydana geldiği şey, onun ilkesidir). O, görüşünü bu olgudan ve her şeyin tohumlarının nemli bir yapıda olması, suyun ise nemli şeylerin doğasının kaynağı olması olgusundan çıkartmıştır.²¹

Böylece Thales, evren ve canlı üzerine düşünürken, suyun temel kaynağı olduğu fikrine ulaşmıştır. Bu kaynak aynı zamanda denizsel bir enginlik ve sonsuzluktur. Thales'i önemli kılan onun ana madde olarak suyu bulmuş olması değil, insan düşüncesi tarafından açıklanabilir bir evrenin olduğunu göstererek, düşüncenin mitostan logosa geçişin en somut halini açıklamış olmasıdır. Yani *pratik yarar* düşüncesinden *kuramsal bilgi* düşüncesine sahip

²⁰ Cevizci, 2014: 33.

²¹ Platon, 2009: 34.

ilk kişi olmasıdır.²² Bu aynı zamanda bilimsel düşünce için ilk sıçramadır. Miletli filozoflar, ilk neden olan *arkhe*'nin, özdek olduğunu sanıyor olmaları idi. Kendisinden, var olan her şey o ilkten çıkar ve yok olduğunda ona geri döner. Bu durum var olmanın ilk başlangıcıdır. Bu nedenle temel varlık olduğu gibi kalır iken değişen sadece durumlar idi.²³ Bu düşünce, hafıza ile ilişkilendirilebilir. Öyle ki, Thales'i izleyen Anaximandros, ilk neden *su*'yun yerine, *sonsuz* ve *sınırsız* (*Aperion*)'u koyarken bu düşünceden esinlenmiştir.

Anaximandros, Thales'e eleştiri getirerek, nicelik olarak sınırsız, nitelik bakımından belirli bir madde olan *su*'yun doğadaki çokluğu açıklamada yetersiz olacağını öne sürer. Anaximandros, nicel olarak sınırsız, nitel olarak belirsiz olan *arkhe*'si *Aperion*'dur. Varolan temel ilke, biçimlenemeyen bir şekle koyulamayan "*apeiron*" dur. Ona göre, *arkhe* ezeli – ebedidir. Zaman içinde bir başlangıcı ve sonu yoktur. Hep var olmuştur, vardır ve var olacaktır.²⁴ Anaximandros bu asli cevherin sınırsızlığı hakkındaki görüşünü açıklar iken; durumun böyle olmaması halinde, cevherin kendisini yaratma süreci içerisinde tüketeceği dikkatini çekmiştir. Anaximandros'a göre evrenin özünün su olması maddenin diğer unsurlarından olan ateşi yok etmez, toprağı da ayırtmazdı. Dört unsurdan oluşan; su, ateş, hava ve toprağın ne birbirinin ne de bunlar arasında kalan tözün, evreni oluşturabilecek bir cevher olabileceğini düşünmüştür. Bu dört unsur dışında sürekli değişen bir şeylerin olduğunu düşünmüştür. Bu sonsuz, sınırsız ve belirsiz olan cevher, yaratılmış değildir. Cevher olarak "*sınırsızlık*" yok olamaz. Hareketi de benzer olarak öncesiz-sonrasızdır. Yani burada ontolojik bir hatıranın izini görüyoruz.

Miletli düşünürlerin üçüncüsü olan Anaximenes; Thales Anaximandros'un düşüncelerinden yola çıkarak fizik ağırlıklı bir varlık açıklaması yapmıştır. Toparladığı, uzlaştırıp bağdaştırdığı düşüncesinde *arkhe*'nin "tek, sonsuz ve uçsuz bucaksız" olması gerektiği kanısına varmıştır.²⁵ Anaximandros'tan farklı olarak bunun belirli olduğunu dile getirmiş ve bu belirlilik "*hava*"dır(*aēr*). Ruhlarımız havadan oluşmuştur ve bedenimizin bir arada durmasına ve dağılmamasına neden olur.

İnsan bedenini dolduran havayı insan ruhuyla (*psykhē*) bir tutmuş ve bizim ruh kavramıyla ilk kez karşılaşmamızı sağlamıştır. Bu durumda canlıların ruhu olduğunu söyleyerek ilk kez canlı ve cansız ayrımını da o gündeme getirmiştir. Anaximenes'in doğa, evren vb. hakkındaki düşüncesi ise; yeryüzü ve Güneş gibi gök cisimleri tepsi gibidir ve

²² Warburton, 2016: 43.

²³ Hançerlioğlu, 1999: 62.

²⁴ Cevizci, 2014: 78-94.

²⁵ Erdem, 2000: 86.

hayvanlar üzerinde durur; yıldızlar yeryüzünün çevresinde dolanır. Ay ışığını Güneş'ten alır; depremin nedeni yeryüzdür.²⁶

Hafıza, insan ve toplum hafızasında şekillenirken, ontolojik bir seyir izleyerek gelişmektedir. Mito- poetik hafızadır. Töz hafızasına ya da ontolojik hafızaya doğru bir evrilme bir değişme söz konusudur. O halde; hafıza bu faktörlerde ontolojik sınır izleyerek geliştirmektedir. Mio- poetik hafızada, töz hafızasına ya da ontolojik hafızaya doğru bir eğrilme bir değişim söz konusudur.

Fransız felsefe tarihçisi Emile Brehier, *felsefe tarihi* eserinde şöyle der: “Nesnelerin yapılmış olduğu madde nedir? Bu soruyu soran Aristoteles'tir.”²⁷ Bütün nesnelerin ilk nedeni, Thales için *su*, Anaximandros için *sonsuz* ve Anaximenes için *hava* olduğu öğretilince bunların madde meselesine karşılık geldiği yargısına düşmekten sakınamayız. Kavramları anlamak için düşünürlerin gerçekte hangi meseleler ile uğraştıklarına bakmak gerekir.²⁸ Anlaşıldığı üzere bu meselelerin başında bilim tekniği gelmektedir. Evrende var olan hareketlilik dikkat çekicidir. Her şeyden önce astronomi olayların nihai sebepleri, gök gürültüsü, devrem, güneş tutulması gibi doğa olayları üzerinde düşünülmüştür. Sergilenen bu oluşum ve değişim hareketinin ardında, anlık kavranabilecek olan birliğin var olduğu kanısına varılmıştır.

Bu düşünürlerin ortak özelliği ise, herhangi bir çıkar gözetmeksizin salt bilmek ve anlamak için düşüncelerini ortaya koymuş olmalarıdır. Gerçek anlamda bizlerin anladığı hafızadan öte, ilk çağ filozoflarının anladığı hafıza çokluğun içerisindeki nihai nedeni aramak olmuştur. İlk neden nedir? Oluşumu bu denli özel kılan cevherin ana maddesi nedir? gibi sorular içerisinde ilki oldukları dönemin hafızasını bizlere aktarmışlardır. Doğa düşünürleri bunun yanı sıra yoklanan, ayrıştırılan ve sınıflandırdıkları hafızadan cevherin özü olan bilgiyi açığa çıkarmışlardır. Ne? Nasıl? Neden? vb. sorular hafızanın bilgi açığını kapatmak için sorulan sorular idi. Öyle ki, bu arayış soruları hafızanın ilk ve son olmayan sorularıdır. Her bir geçerli bilgi için hakikati saflaştırmak, hafızayı mümkün kılmak adına sorulan aranan eylemlerdir.

Ayrıca Sokrates öncesi filozoflara ait herhangi bir eser veya yazı eksiksiz olarak mevcut değildir. Felsefeye ve diğer birçok disiplinlere katkı sağlayan doğa düşünürlerine ait sadece bazı parçalar günümüze ulaşmıştır. Düşünce tarihini etkileyen ilk çağ filozoflarının

²⁶ Dürüşken, 2016: 73.

²⁷ Brehier, 1969: 30.

²⁸ Hançerlioğlu, 1999: 63.

yarattıkları etkilerin günümüze kadar süregelmesi mevcut hafızanın canlılığını ortaya koyan kanıtı niteliğindedir.

1.2.2. İyonya Okul’unda Kozmik İlke Arayışı : Pythagoras ve Pythagorasçılar

Pythagoras (M.Ö. 580-500) Antik çağ Yunan felsefesinde, mistisizm ve bilimi birleştirerek, Batı dünyasına *philosophia* (bilgelik sevgisi) kelimesini tanıtmayla tanınan düşünürdür.

İlk doğa düşünürleri varlık sorunu ile ilgilenmişlerdir. Evrenin oluşumunu ana maddenin ne olduğunu araştırarak somut özdekler üzerine karar kılmışlardır. Pythagoras varlığı ruha dokundurarak, insan ve doğa üzerindeki analizlere bir devamlılık getirmiştir. Pythagorasçılar olarak adlandırılan okul ise varlığın biçim ve özellikleri üzerine yoğunlaşmışlardır.²⁹

Pythagoras’la birlikte felsefede yeni bir geleneğin başladığını söylemek mümkündür. Anaximenes’in çağdaşı olan Pythagoras ve okulu sonraki iki yüzyıl boyunca etkili olmuştur.³⁰ Miletli düşünürlerden farklı olarak Pythagorasçılar; nesnenin varlık sorunundan öte, nesnenin biçim ve ilişkisi ile ilgilenmişlerdir. Vurgulanan asıl konu madde yerine form idi.³¹ Nesnelerin doğanın (*physis*) gizemini çözebilmenin yolu, evreni anlamaktır ve nesnelere de uygulamasıdır.

Bu uygulama ise gösterdikleri “*matematik*” ile mümkündür. Bu sağlayan *arkhe* ise sayılardır. Nesnelere yok olur ama sayılar kalıcıdır. O halde, doğada değişmeden kalan şeyler sayılardır.³² “Pythagoras, matematik bilimleriyle çok yakından ilgilenmiştir. O’na göre *aritimetik* her şeyin özü idi. Belli bir sayı, belirli özellikleriyle adalettir, bir başka sayı ruhtur, bir başkası akıldır vb. kavramları sayılar ile ilişkilendirmiştir. Burada kavramlar her ne kadar soyut olsa da Pythagorasçılar sayıları ideal anlamda algılamaz, sayıları cisimsel birer nesne gibi düşünürler.”³³ Evren, bir sayı uyumudur. Bu durum dünya görüşlerinin düalist olmalarında da etkili olmuştur. Öyle ki şeyler arasındaki bağlantılar, sayılar arasındaki bağlantılara eşittir. Sayılar arasındaki her şey geçerli ve temel bağlantılardan oluşur. Dolayısıyla bir şeyi anlamak demek, diğerinin de anlamak demektir.

²⁹ Thill, 2002: 42.

³⁰ Guthrie, 2011: 158.

³¹ Guthrie, 1999: 46.

³² Skirbekk- Gilje, 2004: 37.

³³ Yılmaz, 2011: 243.

Bunun içindir ki iki rakamı aslında bir ve aynıdır.³⁴ Bu düşünce, evreni ve evrenin birer parçası olan insan doğasını anlamada kolaylık sağlar. Pythagoras'ın sayılar etrafında biçimlediği bu öğretinin yanı sıra bir diğeri olan ruh göçü ile ilgili öğretisidir. Öğretiye göre, ruhun bedenle birlikte ölmediği, sayısız bedenlerde yeniden hayat bulduğudur. Bu nedenle Pythagoras için ruh ve beden önemli bir ikilidir. Beden sağlığına dikkat çekerek ruhu arındırmayı hedeflemiştir.

“Pythagoras Mısır, Keldani ve Fenikelilerden öğrendiği bilgileri Yunanlılar ile paylaşp tanıştırmıştır. Mısır'dan aldığı bilgileri sembolik olarak aktarmaya başlayınca Yunanlıların bu tür öğrenme biçimine yabancı kaldıklarını ve dikkatlerinin dağıldığını anlayarak başka bir metot denedi. Pythagoras, Somos'lu bir gencin eğitimi ile birebir ilgilenerek hem zihinsel hem de ahlaki bilgilendirmeye önem verdiğini gösterir.”³⁵

Evreni açıklama, devletin yönetim şekli, halkın bir arada uyum içerisinde nasıl yaşaması gerektiğine dair açıklamalar yapmıştır.

“Pythagoras'a göre siyasal ve felsefi düşüncelerin hayata geçmesi için eğitim ve öğretim tarzının uygun olması gerekirdi. Bu yüzden Kroton'da burada kendi adıyla bir okul açarak ve kendine özgü bir eğitim tarzı belirlemiş oldu.”³⁶ Öğrencilerini büyük bir titizlik ile seçerek onları her alanda yetkin kılmaya çalışmıştır. Daha çok hem kendisi hem de toplumla barışık, anlama kabiliyeti ve hafızası yüksek öğrenciler seçer idi. Pythagoras okulu iki temel sınıftan oluşur. “Pythagoras'ın ilkin seçtiği öğrenciler *auditorium (homakoeion)* adı verilen salonda toplanır, özel bir bölmede Pythagoras'ı sadece dinlerlerdi. Başarılı olan öğrenciler sonrasında Pythagoras'tan birebir ders almaya kabul edilir, diğerleri ise dinlemeye devam ederlerdi.” Pythagoras öğretilen her bir bilginin tasarrufu için, bilgilerin anlaşılması ve eyleme geçmesi gerektiğine inanırdı. Herkese her bilginin verilmesini adil bulmuyordu. Anlaşılması kolay olmayan, aksine yüksek idrak yeteneği gerektiren bilgileri düşük kapasitedeki zihinlere akıtmanın ne kişi için ne de yaşadığı toplum için bir fayda sağlandığı gerekçesidir.”³⁷ Pythagoras, seçtiği öğrenciler sıkı bir eğitime tabi oluyordu. Zihinsel ve ruhsal katı kuralları olan öğretilere şartlara uyum sağlayanlar Pythagoras'un öğrencisi olma hakkını edinirdi.

Pythagoras, öğrencilerine yapılması ve yapılmaması gerekenleri buyruklar şeklinde verir ve bunun nedenlerini öğrencilerin kendisinin bulması beklenilirdi.

³⁴ Hermann, 2004: 16.

³⁵ Dürüşken, 2016: 81.

³⁶ Clark, 1989: 34.

³⁷ Dürüşken, 2016: 83-84.

Bütün bu düsturlar ve buyruklar aslında birer sembol idi. Bu durum öğrencilerin hem zihinsel hem de ruhsal gelişimi için önem arz ediyordu. Aynı zamanda bu semboller hafızaya bırakılan izdir.

Böylelikle Pythagoras, hafızayı matematik, aritmetik, mirası bu formüller sayesinde bugüne kadar saklıyor. Pythagoras, felsefesinde bilmekten, matematikten, sembollerden ve doğadan bahsetmektedir. Aynı zamanda yaşam felsefesini de bu öğretiler örüyor olmasıdır. Tüm örgüler, Pythagoras doğa içerisinde var olan matematik ile mümkün olacağı görüşüdür. Yani matematiği ortaya koyuyor. Öyle ise; İnsanın doğa ile ilişkisi nedir? sorusu karşımıza çıkar. İnsan, doğayı keşfetme ve egemen olma ilişkisidir. İnanın, doğaya egemen olmadan önce doğayı bilmesi gerektiğidir. Pythagoras, doğayı nasıl biliyor? Sorusuna cevaben ise Pythagoras, doğayı matematik ve aritmetik semboller ile biliyor. Demek ki, doğayı hafızasına almak istiyor. Hafızayı, olduğu gibi alamayacağına göre doğayı sayılar ile numaralandırıyor. Sonrasında bunları hafızasına yerleştiriyor. Sayılar ile doğayı paralel bir çizgide götürerek matematiksel formüller sayesinde kalıcılığı ve bilme kavramını güçlendiriyor.

İnsanın doğayı keşfetmesi Pythagoras'ta matematik formüllerle, mistik bir takım anlamlarla gerçekleşmektedir. Bu ise bir bütün olarak evreni kavramak isteyen mistisizmin matematik ile ortak bir çıkar ilişkisine dönüşmesidir. İnsan zihninin, tüm evreni anlama ve yorumlamada mistisizm ve matematikle bilgiyi sembollere döküyoruz. Yani mistisizm, bilgilerin zihinde tutulması için varlığı bir bütün olarak ele alır. Bu durum hafızanın kalıcılığı içinde son derece önemlidir. Matematik uygulama yaparak, doğanın matematiği, hafıza yerleşmiş ve işlenmiş olmaktadır. Böylelikle Pythagoras felsefesinde sayılar önemli bir yer tutmaktadır.

1.2.3. Herakleitos

Herakleitos M.Ö. (540-480) “Her şeyin akış içinde olduğu” ve değişim olgusuna vurgu yapan filozoftur. Günümüze fragmanlar halinde ulaşılabilmiş *Peri Physeos* (Doğa Üzerine) adlı eserinde gizemli, anlaşılması güç ifadeler yer almaktadır. Bunun içindir ki, felsefesini açık seçik kavramak zorlu bir süreçtir.³⁸ Yazdıklarında ve kullandığı dilin zor anlaşılması nedeniyle “karanlık” olarak adlandırılan filozoftur. Herakleitos’un fragmanları üç grupta incelenir. Bunlar doğa, siyaset ve teolojidir. Herakleitos’ın keşfettiği, inandığı şey, görünüşte birlerine zıt olanların bir ve aynı olmasıdır. Bu birlik düşünüldüğünde aynı zamanda çokluğu ifade eder. Doğanın (*physis*) kendi içinde var olduğunun bir yasası vardır.

³⁸ Dürüşken, 2016: 96.

Fakat her şey çatışma halindedir ve ona göre *arkhe* “ateş”tir.³⁹ Kendinden önceki düşünür ve filozoflardan farklı olarak, savunduğu *arkhe* durağan değildir. Doğanın sürekli değişim ve hareket halinde olması, ana madde olarak “ateş” i belirlemiş olması ile ilgilidir. Ana maddesi varlıktan öte bir “hareket” ve “süreç” tir. Yaratırken yok eden, yok ederken var eden bir kuvvettir.

Değişim aşağı ve yukarı doğrudur. Ateş, suya ve toprağa (aşağı doğru yol) dönüşür, toprak yeniden suya ve ateşe (yukarı doğru yol) dönüşür.⁴⁰ Şu halde, ateş; birlikten çokluğa geçiş ya da sürecin kendisidir. Evrenin, insanlara devamlı ve sabitmiş gibi görünmenin nedeni olarak şunu öne sürer: Tüm değişmelerin meydana geldiği genel bağlamda, tözün miktarı değişmez. Yani değişim süreci içerisinde ateş kendinden bir şey kaybetmez. Bu değişim keyfi veyahut gelişigüzel olarak meydana gelmez. Herakleitos’a göre doğanın (*physis*) kendi içinde bir yasası vardır. Bu düzen bir ölçüye, yasaya göre gerçekleşir. “Ateş ölçü ile yanar ve ölçü ile söner.” Söz konusu değişimin mantığına Herakleitos “*logos*” adını verir.⁴¹ Öyle ki, *logos* insana yasalar ile değişimi anlama imkânı sağlayan bir kavrayış gücüdür. Logos-ateş ile ateş-değişim ile ilişkilidir. Bu değişim ve dönüşüm, Herakleitos’un hafıza odasının anahtar kelimeleridir. Herakleitos, hafızasına iz bıraktığı bu değişim ve dönüşüm dünyasında acaba bizler sabit ve kalıcı bilgiyi nerden elde ederiz? Herakleitos da bu soruya cevap olarak anlayan ve yorumlayan bir *logos*’tur. der

Herakleitos, bilgi felsefesi bağlamında, algı ile rasyonel kavrayış arasında bir ayrım yapar. Aklın rehberliği olmadan duyu yanılsamaların insana gerçek bir bilgi veremeyeceğidir. Duyular insan bilgisinin herhangi bir önkoşulu olsa dahi gerçek bilgiyi temellendiremeyeceğidir. Gerçek bilgiye ancak akıl ile erişilir. Bu bağlamda bakıldığında, Herakleitos’daki amaç gerçekliği anlamak ve *logosu* kavramaktır. Bu kavrayış sadece teorik bir bilme arzusunun da ötesinde olmalıdır. Kavrayışa uygun yaşamda ve eylemde bulunmayı gerektirmektedir. Bunun içindir ki gerçek bilgelik hem teorik hem de pratik kavrayıştır.

1.2.4. Elealılar: Parmenides ve Empedokles

Değişimin olanaklı olduğunu düşünen Herakleitos’un karşıtı olan Parmenides (M.Ö.525-). Batı felsefesini etkileyen ve Platon’un düşüncelerinde yer edinen Parmenides, bilgi edinme yöntemini belirleyecek iki yöntem geliştirir. Bu yöntem kendisinden önceki düşünürlerin yönteminden farklıdır.

³⁹ Guthrie, 1999: 50.

⁴⁰ Copleston, 1997: 35.

⁴¹ Cevizci, 2014: 44.

“Bilgiler akıl süzgecinden geçirerek sunmaktan öte, Parmenides duyum ve algıları yadsır. O, akıl ve duyular arasında bir ayrım yaparak, duyularımızın değişimi algıladığını; fakat aklın bir değişime uğramayacağını, mantıksal olarak sunduğunu söyler. “Akıl” birlik içindeki hakikati anlar iken duyular çokluk içindeki gerçek dışı olanı gösterir.”⁴² Gerçek *Bir* olandır: değişmez, bölünmez, doğmamıştır, yok olmaz. “Var olan meydana gelmemiştir çünkü meydana gelmiş olsaydı var olmayandan meydana gelmesi gerekirdi. O zaman var olamayan var olmuş olurdu. Bir anlamda değişim, meydana gelme, yok olma sürecidir.”⁴³ Dolayısıyla değişim olanaksızdır. Var olandan var olmayana geçişi düşünmek ona göre yanlısamadır. “Var olan vardır”, “var olmayan yoktur” Bu nedenle, “Parmenides tüm oluş, hareket, değişim biçimlerini reddetmiş olur.”⁴⁴ Böylelikle, akıl yürüterek mantıksal çıkarımının sistemini oluşturmuştur.

“Parmenides doğduğu kent Elea’da aynı adı taşıyan bir felsefe okulu kurmuştur. Bu okul Elealılar olarak anılarak aralarında Melissos ve Zenon kendilerinden sıkça bahsettirecektir.”⁴⁵ Parmenides’in öğrencisi olan Melissos, evrenin sınırsız, değişmez, hareketsiz, bölünmez ve sonsuz homojen olduğunu söyler.

Zenon ise felsefe tarihinde paradoksları ile yer edinir. Zenon’un paradoksları olarak anılan bu paradokslar, Parmenides’in öğretilerini desteklemek amacıyla yaratılmıştır.

Parmenides’in öğrencileri olan Melissos ve Zenon farklı yollardan giderek, aynı şeyleri dile getirmiş ve temellendirmişlerdir. Duyuların bizleri yanılttığı konusu üzerinde durulmuştur. ‘O’ yani *bir* doğmamış ve son bulmayandır.⁴⁶ Dolası ile çokluk diye bir şey yoktur. Parmenides’in gerek kurduğu okul gerekse farklı düşünce biçimi kendinden sonraki düşünürleri etkilemiştir. Yöntem değiştirerek farklı bir yaklaşım ile felsefe tarihinde yeni bir çığır açmıştır.

Empedokles, felsefe tarihinin en ünlü şair düşünürüdür. Şiir tekniği, sözcük ve anlam sanatında çok başarılı ve güçlü bir edebi yönü olması tanınmasına olanak vermiştir. Felsefi görüşü, kendisinden önceki İonialı düşünürlerin bir sentezini ortaya koyduğudur. Öyle ki, dört ana element (su, hava, toprak ve ateş) üzerine yoğunlaşmış ve bütün varlıkların bu dört öge sayesinde var olduğunu belirtmiştir. Ana maddesi bu dört unsur olan Empedokles’e göre, varlığın var edici unsuru olmasıdır. Birbirleri ile bağlantılı ve ihtiyaç halinde olmasıdır. “Hakikati bulma noktasında ise, zihnin (ruhunun) asla ölmeyecek olduğu görüşüdür.

⁴² Skirbekk- Gilje, 2004: 30-31.

⁴³ Gökberk, 1999, 27.

⁴⁴ Copleston, 1997: 44.

⁴⁵ Dürüşken, 2016: 109.

⁴⁶ Platon, 2007: 8.

Zihnini yaşatır isen hakikatin aşkına erişirsin.”⁴⁷ Empedokles, çokça görüşün içerisinde birden fazla unsuru mistik inancı ile savunur. “Felsefe tarihine sunduğu bu kuram ile sevgi ve nefret kavramları ile harmanlamıştır. Dört öğenin birleşmesinde ve ayrılmasında etken olarak gördüğü sevgi ve nefret önemli bir neden olarak iş görür. Yaşamın gidişatı ve insan için önemli olan, varolan her şeyin dört ezeli – ebedi kökten geldiği farkındalığıdır.

1.2.5. Atomcular: Anaxagoras ve Demokritos

Anaxagoras’ın felsefi görüşleri antik yunan düşünce dünyasında alışılmadık görünüyor. Onun “Her şey her şeydedir.” “Küçüğün en küçüğü diye bir şey yoktur, çünkü hep daha bir küçüğü vardır.” Evrenin zihin ile yönetildiği ve yaşadığımız dünya dışında başka gezegenlerin olduğunu ima etmesi kendinden sonraki filozofların dikkatini çekmiştir. Dünyanın fiziksel açıklamasını yapan Miletoslular ve İonialılar, Anaxagoras’ın başlangıçta her şey bir bütündü, sayıca ve küçüklük olarak sonsuzdu yargısına varmasına vesile olduğu gerçeğidir. Anaxagoras, tümel bir ilkenin rasyonel gerekliliğini formüle etmiştir. Anaxagoras’ın ünü sadece maddenin birliğini belirtmesinden gelmez. İdrak kavramını (*nous*) ilk kez o ortaya atmıştır. Doğada tümel düzenin nedenini kavrayış olduğunu belirtmiştir. Anaxagoras’a göre evrenin oluşum ve değişim hareketinin içinde “sonsuz bir Zihin(Akıl ve Ruh)” vardır. “Yunanca *Nous* adıyla andığı bu Zihin, onan göre her şeyin içindedir, ama hiçbir şeyle karışmamış ve hiçbir şeyden pay almamıştır.”⁴⁸ *Nous* burada sonsuzdur. Kendi kendinedir yani varoluşu kendinden kaynaklanır. Her şeyin bilgisinde ve gücünde olan *nous* saftır.

Sokrates öncesi dönem, Miletoslulardan bu yana Herakleitos, Parmenides, Empedokles ve Anaxagoras’ın düşünsel anlamdaki gelişmeler epey yol almış ve birçok düşünce ve öğretiler derin anlamlar kazanmıştır. Ortaya atılan her düşünce geliştirilen her öğreti “hafıza” kavramının şekillenmesinde rol oynamıştır. Bu dönemde ivme kazandıran en son doğa düşünürleri Leukippos ve Demokritos olmuştur. Birlik ve çokluk arasındaki ilişkinin meydana gelişinin ve “gerçekte neyin var olduğu” problemi üzerinde yoğunlaşmış ve Atomcu Okulu olarak felsefe tarihinde yer almışlardır. Sözü edilen birliği, maddenin bölünemez parçacıkları olduğu *atomon* adını vermişlerdir. Doğadaki her şey maddenin bilişsel ögesine indirilmiş ve dış dünyadaki çokluk görünüşten ibaret kalmıştır.

⁴⁷ Kenny, 2006: 23.

⁴⁸ Dürüşken, 2016: 121.

“İlk doğa düşünürleri (*monistler*) gerçeğin “su” ya da “ateş” ya da “hava” olduğunu söylemelerinin nedeni de budur.⁴⁹ “Bunun beraberinde Parmenides’in varlık yer kaplayan, dolu olan, varolmayan boşluktur ifadesi yer alır. Buna istinaden Demokritos, dolu ve boşun her şeyin temel bileşeni olduğu görülmeyen atom yahut “keşif cisimleri” fikrini öne sürmüştür.”⁵⁰ Evrenin sayısız atomdan oluşmuştur. Farklı yön ve biçimler ile birbirlerine çarpmaktadır. “ Atomların bu yapıları bir girdap oluşturur. Bu girdap devinimi, benzer biçim atomları ortaya çıkarır. Böylelikle su, hava, toprak ve ateş oluşur. Ruhbilim ve bilgi kuramında en iyi, en nitelikli atomların bir araya gelerek tüm bedenın üzerinden ruha yayılmış olduğudur. Zihinsel işlevler, atomların devinimleri ile işlenir. Beyin düşünce işlevini, vücudumuzdaki organların işlevleri kendisini kuşatan kuvvetlerin basıncıyla karşılaşır. Bu durum ruhun varlığını açıklar. Öyle ki atomları içimize çeker ve dışarı veririz. Yaşam bu oluşumun yerine gelmesi ile sürdürülür. Burada özdekçi temel üzerine kurulu ruhbilimsel bir psikolojinin başlangıcı olduğu görülmektedir.⁵¹ Bilginin kaynağı sorusuna verilen cevap ise duyumdur. Duyum, algılanması zor bir bilgidir. Duyu algımızın ve görünümünün ötesine geçen ve atoma ulaşan düşünce ise gerçek bilgi olduğudur. Varoluşun nedeni ise üstün duyum bilgisi olması gerçeğidir. Bu aynı zamanda ruhun da en yüksek dereceli işlevidir. Demokritos, varlık nedeninin ve ruhun aynı şeyler olduğunu söylemektedir.

---

⁴⁹ Cevizci, 2014: 89.

⁵⁰ Zeller, 2008: 98.

⁵¹ Thilly, 1995: 70-71.

İKİNCİ BÖLÜM

SOFİSTLERDEN SOKRATES'E KOZMİK İLKE ARAYIŞI

2.1. Sofistlerde Kozmik İlke Arayışı

M.Ö. 5. Yüzyılın ortalarına kadar devam eden “doğa” (*physis*) üzerindeki düşünme yerini “insan” merkezli bir düşünceye ve felsefeye bırakmıştır. Düşünür ve ilk filozofların doğa üzerine yaptıkları çalışmalar yerini etik, siyaset, hitabet gibi daha sık işlenen konulara bırakmıştır. Yaratılış ve ilk neden arayışları son bularak, sosyal bir varlık olan insanın doğrudan yaşamıyla ilintili olan konular üzerine yoğunlaşmıştır.

Sofistlerin felsefi düşüncelerinin çıkışının altında birçok neden bulunmaktadır. Doğa felsefesinden, insan üzerine felsefeye geçişin yol açtığı nedenler; *felsefi, politik ve sosyal* nedenler olarak görünmektedir.⁵² Bu geçişin felsefi temelleri arasında, düşünür veya filozofların doğa felsefesinin bir ilerleyiş yürütmemesinde yatar. Doğa üzerine söylenebilecek söylenmiş ve artık bir katkı sağlanamaz hale gelmiştir.

Öyle ki bazı filozoflar duyu dünyasını kabullenmeyip, o dünyayı salt bir görünüş dünyasına indirgemıştır. Filozofların aynı konu üzerindeki farklı görüşleri, birbiri ile çelişen düşünceleri duyu bilgisine karşı bir güvensizlik oluşturmuş. “Miletli filozofların doğa felsefelerindeki, “değişmeyen varlık” Herakleitos’un, “oluş” Parmenides’in inkârları ile sonuçlanmıştır.

Doğa felsefesinin *arkhe* sorununda Thales’de canlı olan “su”, Parmenides’te “Bir”, Demokritos’ta boş uzay içindeki “atom” dur. Sorun üzerindeki bu farklı yaklaşımlar, farklı düşüncelerin geliştirilmesi insanların kuşkucu bir tavır ile yaklaşımlarına olanak vermiştir. Sosyal koşulların değişiklik gösterdiği, ekonomik güç kaynaklarının savaşlar sonucunda belirgin farklılıklar göstermesi sonucunda felsefe pratik bir alana kaymıştır. Yapılan entelektüel çalışma ortamı kalmamıştır. İnsanlar yaşadığı toplumu anlamak ve bilmek istiyordu. Kendilerine neyin fayda sağlanacağı ile ilgilendiler.

5. yüzyıl Yunan uygarlık tarihi bakımından önemli bir yüzyıldır. Siyasi, hukuki ve idari alanlarda yönetim değişiklikleri olmuş, özgür yunan vatandaşlarının Atina meclisinde yer alabilme fikri doğmuştur.

---

⁵² Cevizci, 2006: 57.

Toplumsal ve siyasi olarak incelendiğinde, pratik alanın dışına çıkarak felsefi ve bilimsel çalışmaların kendini gösterdiği bir dönem ortaya çıkmıştır. Temel problem doğadan kopup insan üzerine çevrilecektir.⁵³

Ele alınan konular ve yöntemler bakımından bu dönem “aydınlanma” olarak nitelenir. Yapılan değerlendirmeler, herhangi bir geleneğe bağlı kalmaksızın bireysel bir düşünceden çıktığı, grup otoritesinden kopuşu gerçekleşmektedir. Düşünce yapısında “öznelcilik” ve “görecelik” baş gösterir.⁵⁴

Felsefenin ortaya çıkışında geniş bir yer edinen doğa üzerine düşünme sonuçlandığında insanlar üzerinde şüpheli bir tavır bırakmıştır. M.Ö. 600 yılında başlayıp ve M.Ö. 450 yılına kadar süre gelen felsefi gelenek doğa üzerinde idi. Ana madde (*arkhe*) arayışlarında ortaya atılan her düşünce veya yaşatılan öğretiler konu üzerinde farklı bakış açılarının olduğu gerçeklikti.

Verilen cevapların farklılığı insanlarda şüpheli bir tavrın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu sebeple verilen cevapların çokluğundan birinin doğru olabilmesi, diğer cevapların yanlış olması anlamına gelmektedir. Öyle ki, “bilgi” şüpheli tavır ile eleştirilerek süzgeçten geçirilmiştir. İnsan artık nesnelere gözlemleyip⁵⁵ yerine kendi doğasının felsefi problemi üzerine yoğunlaşmıştır. Böylelikle ontolojiden epistemolojiye bir geçiş olmuştur.

Demokritos’un yaşadığı dönemde Abderalı yurttaşı olan Protagoras (MÖ.480-410) felsefe sahnesinde görüldü ve bambaşka bir felsefe topluluğunun oluşumuna öncülük etti. Bu topluluğa sofistler adı verildi. Özgün düşünceleri ile Protagoras sofistler arasında önemli bir yere sahiptir. Sofistler bilgi konusu üzerinde ışık tutmuş ve belirli bir bilene bağlı sonuca varmışlardır. Doğru olan bilgi kişi için doğrudur, nesnel bir gerçeklik aranmaz. Burada öznel düşünceden söz edilmektedir. “Protagoras, ‘her şeyin ölçüsü insandır’ diyerek, insanı ölçüt kabul eden görecelik öğretisini özellikle Parmenides ve Zenon insanın ortak duyumu yargılamalarının ışığında paradoksal sonuçlara varmasına vesile olacaktır.”⁵⁶ Protagoras’ın formüle etmiş olduğu ‘insan’, genel insan bireyseldir. Birey bilgi konusunda kendi kanunlarına sahiptir. Ortaya atılan bir herhangi bir düşünceler ne kadar karşıt görüş barındırırsa barındırsın her bireyin kendince bilgisi doğrudur. Bunlar öznel bir bakış etrafında şekillenir. Bu noktada da anlaşılabilir sofistlerin işleri, doğruyu ispat etmek değil, farklı iki görüş etrafında düşünceyi bir diğerine ikna etme uğraşdır. Böylelikle insan merkeze alınan bir varlık karşımıza çıkar.

⁵³ Brehier, 1969: 45.

⁵⁴ Thilly, 2000: 82.

⁵⁵ Skinbekk ve Gilje, 2004: 75.

⁵⁶ Thilly, 1995: 78.

Herhangi bir konuda herkes için geçerli olan kesin bir bilginin olmadığı, var olan iki düşüncenin de doğruluk olarak eşit olduğudur. “Protagoras, bu görüşüyle görecelik öğretisinin temelini atmış ve bu öğretinin en iyi örneği olmuştur.”⁵⁷ Kesin bilgiye ulaşmak için ortaya atılan bu öğretilerde, her türlü bilgiye kuşkuyla bakmak, nedenlerini, etki ve kesinliği incelemek olmalıdır.

Gorgias, ise bu görüşü daha uç bir noktaya taşıyarak daha farklı bir anlam yükleyecektir. ‘Hiçbir şeyin doğru olmadığını, olsa dahi bilinemeyeceğini, bilinse dahi aktarılamayacağını, belirtmiştir. Sofistlerin bilgi kuramları genel olarak olumsuz ve kuşkucudur. Sofistler tarafından kurulan bu diyalektik tartışmalar Platon ve Aristoteles’in mantığı için bir temel niteliğindedir. Bu temel hiç kuşkusuz sofistlerin zihinsel (hafıza) bir aktivitesinin bilgi düşüncesi üzerine kurulacaktır. Dolayısıyla sofistler genel olarak özetlendiğinde; “Farklı coğrafi bölgelerden gelen ve farklı teorik alanları ile siyasi yönelimlere sahip olan Sofistlerin ortak özellik ve işlevleri mevcuttur.”⁵⁸ Bunlar gezgin öğretmenler idi. Çeşitli meslek gruplarında olmalarına rağmen matematik, astronomi, mitoloji, müzik, tarih ve daha birçok alanda bilgi sahibi olan bu öğretmenler para karşılığı ders veriyordu. Böylelikle felsefe tarihinin ilk profesyonel filozofları olarak tanındılar.⁵⁹ Sofistler bu yönüyle hem siyasi erdem hocalığı hem de sekülerleştirilmiş bilgi türünün entelektüel koruyucusu olmuşlardır.

Antik çağda hitabet sanatı, aydın kişilerin düşüncelerini en iyi ve en güzel şekilde ifade etmesine yardımcı olacak bir bilgi dalıydı. Sofistlerin, uzman oldukları tek konu hitabetti.⁶⁰ Hitabet tekniğiyle ele alınan konuları, söz ve anlam sanatıyla birleştirerek kendi düşüncelerin doğruluğuna ikna etmekteydi. Ve bu sanat ikna etme sanatı olarak da anılmaya başladı.

Antik döneme baktığımızda, hafızadan bize kalan kalıntılar felsefe ile beslenip günümüzde çerçevesinde şekilleniyor olmasıdır. Yani dönemden bizlere ilk doğa filozoflarından, kalan ve var olanın arkasında görünmeyen, bilinmeyen varlıkları elinde tutan temel, ana madde, arkhē nedir? Soruları ile karşılaşmaları ve cevap aramaya koyulmalarıdır.. İnsan dinsel – mitolojik düşünceden kendi akıl ve tecrübelerini kullanarak bu kopuşu gerçekleştirip, doğal olayları doğüstü nedenler ile açıklamadan vazgeçerek felsefi düşünceyi başlatmış oldular. Yapı bakımından insan, doğasıyla evren birbirlerine simetriktir.

⁵⁷ Bütün bilgilerin göreliliğini öne süren öğretisi; (*ahlakta*) genel geçer, salt ahlak değerlerini olmadığını, bütün değerlerin çağlara, toplumlara, kişilere, kültür durumlarına, yaşama biçimlerine göre değişkenliğini öne süren öğretisi. Dürüşken, 2016: 138.

⁵⁸ Eco, 2017: 393.

⁵⁹ Dürüşken, 2016: 133.

⁶⁰ Chomsky, 2001: 67.

İnsanı anlamak ve açıklamak, evreni anlamak ve açıklamak demektir. Onlar, “akıl sadece insan zihninin özel bir yetisi olduğunu” düşünen günümüz akılcılığından farklı bir akıl anlayışına sahiptiler. Onlarda akıl, gerçekliğin (evrenin) yapısında bulunan bir ilke sorunu, ya da duyumsallık olarak yer edindi.⁶¹ İnsanın bilme yetisi ile doğanın yapısına müdahale olanağını bir yeti olarak düşünmüşlerdir. Doğanın içerisinde var olan logos’a ait niteliklerini ise insan antropolojisini açıklamışlardır. Görünüşün ardındaki gerçeği, özün ne olabildiğini açıklamaları, varlık üzerine araştırmaların başlangıcı olmuştur. Yaşamın ereğini bilgide bulan, hayatında edindiği bilgiler üzerine şekillendiren ilk filozof Yunanlı Thales’tir. Thales varlıkları yaratan ve varlıkların değişmelerine sebep olan ilk cevher(töz) hakkındaki fikirleri, hem eski kozmogoniden, hem de zaman içerisindeki fikirlerden ayrıdır. Buna dayanarak doğa varlıklarını doğuran bir unsur olarak aradı. Ona göre bu unsur, Sudur. Deniz, yani “büyük miktarlarda su” ile yakından ve sıkça temasları olan bütün varlıkların bir şekilde “su” ile yakın ilgisinin bulunmasına dair gözlemleri, onda, her şeyin aslının, yani, “İlk Prensipte”nin (“Arkhe”nin) “su” olduğu fikrini doğurmuştur. Aristo bunu şöyle anlatmaktadır.

Thales’i önemli kılan onun ana madde olarak suyu bulmuş olması değil, insan düşüncesi tarafından açıklanabilir bir evrenin olduğunu göstererek düşüncenin mitostan logosa geçişin en somut hali olmasıdır. Bir diğer taraftan Miletli doğa düşünürleri Anaksimandros ve Anaksimenes de evrenin özü ve ilk neden ile ilgilenmişlerdir. Thales sonrası bilinen en eski Yunanlı yazar Anaksimandros, Peri Physeōs (Doğa Üzerine) adlı eseri onun doğaya ilişkin eser kaleme alan ilk Yunanlı olarak tarihe geçmesine neden olmuştur. Varolanın temeli, ilkesi biçimlenemeyen, bir şekle koyulamayan “apeiron” dur. Şeyler birbirlerine, zamanın düzenine göre karşılaştığı şekilde haksızlıkların tazminini ve kefareti öderler. Anaksimandros burada gerçekliğin düşünce ile olan ilişkisini yansıtmıştır. Ona göre evrenin özünün su olması maddenin diğer unsurlarından olan ateşi yok etmez, toprağı da ayrıştırmazdı. Dört unsurdan oluşan; su, ateş, hava ve toprak ne birbirinin ne de bunlar arasında kalan tözün, evreni oluşturabilecek bir cevher olabileceğini düşünmüştür. Bu dört unsur dışında sürekli değişen bir şeylerin olduğunu düşünmüştür. Bu sonsuz, sınırsız ve belirsiz olan cevher, yaratılmış değildir. Bu cevheri yok edilemez, öncesiz ve sonrasızdır.⁶² Anaksimenes ise arkhēnin “tek, sonsuz ve uçsuz bucaksız” olduğunu söylemiştir. Anaksimandros’tan farklı olarak bunun belirli olduğunu dile getirmiştir. Ona göre bu belirlilik “hava”dır(aēr).

⁶¹ Gödelek, 2013: 25.

⁶² Zeller, 2008: 43.

Ruhlarımız havadan oluşmuştur ve bedenimizin bir arada durmasına ve dağılmamasına neden olur. İnsan bedenini dolduran havayı insan ruhuyla (*psykhē*) bir tutmuş ve bizim ruh kavramıyla ilk kez karşılaşmamızı sağlamıştır. Bu durumda canlıların ruhu olduğunu söyleyerek ilk kez canlı ve cansız ayrımını da o gündeme getirmiştir. Anaksimenes'in doğa, evren vb. hakkındaki düşüncesi ise; yeryüzü ve Güneş gibi gök cisimleri tepsi gibidir ve hayvanlar üzerinde durur; yıldızlar yeryüzünün çevresinde dolanır. Ay ışığını Güneş'ten alır; depremin nedeni yeryüzüdür.⁶³ Yunan felsefesinin bu ilk üç düşünürü canlı bir maddeye inanırlar. Thales'i bu denli önemli kılan ana madde olarak suyu söylemiş olması değil, evrende var olan her şeyin insan tarafından anlaşılabilir olduğunu, düşüncenin mitostan logosa, mitsel olandan mantıksal düşünceye doğru hareket etmesini göstermiştir. Anaximandros ve Anaximenes de var olanların asıl sebebinin ne olduğunu araştıran diğer Miletli doğa filozoflarıdır. Anaximandros'un arkhēsi biçimlenemeyen, bir şekle konulamayan, "*apeiron*" dur. Bir diğer doğa düşünürümüz Anaxagoras'ın, felsefi görüşleri Eski Yunan düşüncesi bağlamında bile alışılmadık görünüyor. Evrenin(*kosmos*) Nous(Zihin) tarafından yönetildiğini düşünmesi, evrende bizim dünyamıza benzer başka dünyalarında olabileceğini ima etmesi, Platon ve Aristoteles gibi ünlü Yunan filozoflarının ve Cicero gibi Romalı düşünürlerin fazlasıyla dikkatini çeken konular olmuştur.⁶⁴

Anaxagoras, Nous ilkesini hiçbir dinsel ön yargıya düşmeden akılcı bir tarzda açıklar. O dönemde tanrı olarak tapınılan Güneş ya da yıldızları dinsel bir açıklamayla değil de felsefeye akılcı bir düşünme boyutu katarak açıklar.

Sokrates, Anaxarogas'ın Nous fikrini beğendiğini ama Nous'a şeylerin düzenlenmesini sağlamaktan başka nedensel bir güç atfetmemesini tuhaf bulduğunu söyler; aynı şekilde Aristoteles de Anaxagoras'ın evrenin oluşumunda Nous'a adeta *deus ex machina* olarak kullandığını belirtir. Aristoteles'e göre Anaxagoras Nous hareket ettirici bir neden olarak gördüğü halde açıklama getireceği nedeni Nous'tan başka her şeye başvurmakta, ama Nous'a başvurmamaktadır.

İlkçağ filozofları arkhênin ne olduğu ve varlığın ilgisi üzerine dururken; varlığa, ruha dokunarak; insan ve doğa üzerindeki analizlerine de devam etmişlerdir. Pythagoras, Antik çağ Yunan felsefesinde, mistisizm ve bilimi birleştirerek, insan doğasındaki ahlaki ve devlet yansısını bulma aşamasında ortaya çıkan Batı dünyasına *philosophia* (felsefe) kelimesini

⁶³ Dürüşken, 2016: 73.

*Aperion: Sınırlanmamış, sınırsız. Anaksimandros'a göre her şeyin ilk maddesi, sınırlanmamış olandır. Aperion zamanda oluş ve yok oluşla bitip tükenmeyen sonsuz töz, belirlenimsizlik ve sınırsızlık durumudur. Peters, 2004: 39.

⁶⁴ Clark, 1989: 32.

tanıtmasıyla tanınan bir düşünürdür. İlk kez *Orphik mistisizm*'inde* ortaya çıkan, insan ruhunun ölümsüz olduğunun ve ruh göçü(metempsychōsis) inancının temelinde yer alan kişidir. Ruh beden ile beraber yokluğa karışmaz. Sayısız bedenler de göç edip yeni bir bedende kendine hayat bulur. Bu göç sadece insan bedeninde gerçekleşmez, kimi zaman bu bir hayvan bedeni kimi zaman da ise bu bir bitki olabiliyor. Kendisi de bu göçü mükerrer defalar yaşamıştı.

Pythagorasçı ruh göçü inancı, beraberinde zihin- beden düalizmi ve Platon'u da etkilemiştir. *Phaidon* diyalogunda ve *Devlet*'in 10. kitabında bunun üzerinde durulmuştur. Matematik üzerine yoğunlaşarak duymusal olandan arınmaya çalışmışlar ve varlığın temeli olarak *sayı* 'yı ön plana almışlardır. Bu durumu ise, öznel ve temel bileşenlerden oluşan ruhun, yok olup gitmeye mahkûm olan insan bedeninden; bedeni etkileri arındırmak. Bu da bilim ve müzik alanında sağlayacaklardır. Matematik ve müziğin oluşturduğu harmoni, maddenin kendisinde içermeyen duyum üstü bir ilkeye ulaştırmıştır. Böylelikle madde dışı zihinsel bir ilke evrenin temelini açıklamada kullanılmıştır.⁶⁵ Bu zihinsel dönüşüm Platon'un idealar kuramının ve etikle olan görüşlerinde kendini gösterecektir. Pythagoras'ın bütün anlattıklarını özü, doğayı araştırmaya başlayan meraklı zihinlerin kör olan gözlerinin açıldığı ve bilip bilmediği doğa olaylarını farklı bakış açısıyla nasıl değerlendirildiğini öğrenip evrenin ilkelerinin ve ilk nedenlerin farkına varacağıdır. Pythagoras, bedeni hastalıktan, ruhu cahillikten, kenti fesatlıktan, yuvayı kavgadan kurtarmalı, diyerek insan, kent ve yurt üzerindeki bütün düşünceleri özetler.

Siyasal ve felsefi düşünceleri uygulamak için bir eğitim ve öğretim tarzı oluşturmak gerekir. Bunu içindir ki kendi adına bir okul kurdu. Zihninde oluşturmuş olduğu fikirleri hayata geçirmek ve kendi öğretisiyle yetişmiş seçkin öğrenci topluluğuna ancak bu şekilde varabilirdi. Kendisinden ders alacak öğrenci seçiminde seçici davranıp; görgülü, uyumlu, anlama kabiliyeti yüksek ve hafızası çok kuvvetli olan insanlardan yana seçimini yaptı.

Pythagoras, öğretebilecek bilgilerin boşa gitmemesi için öğrenen tarafından anlaşılma ve öğrenilenin uygulanması gerektiği ve herkese de her bilgiyi vermenin adil bir eylem olmayacağını düşündü. Anlaşılması kolay olmayan birçok konunun idrak yeteneği gerektiren bilgileri daha düşük zihinlere akıtmanın ne kişi üzerinde ne de toplum üzerinde bir fayda getirmeyeceğini düşünmektedir. Zihne ulaşan iç ve dış duyuların bir anlam yüklenmesinde, algı ve kavrayış haline getirilmesinde ve anlam derinliğini insan zihnine bilinebilmesine mutabıktır.

---

⁶⁵ Gödelek, 2013: 31.

“Düşünmemizi sağlayan kan mı, hava mı, yoksa ateş midir? Ya da bunların hiçbiri değil de, bize işitme, görme ve koklama faaliyetini bahşeden beyin vasıtasıyla mı düşünüyoruz? Ve buradan bellek ve de kanı mı oluşturuyor; şayet hareketsiz, durgun hale geldiklerinde bellekte kanıdan acaba bilgi mi gelişip doğmakta?”⁶⁶

Herakleitos ise felsefesinde her şeyin bir daha aynı olamayacağını, şeylerin zamanın akışından etkilenip sürekli bir değişim içerisinde olacağını ileri sürülmüştür. Doğanın ve insanın yaşantısında karşıtların bitmez tükenmez bir mücadelesi vardır. Bu karşıtlar kozmostaki oluşun nedenidir. Deneyimlerimizin süreklilik ve durağanlık göstermesinin, değişim içerisinde ki o farkına varamayışımızın nedeni, değişimin sürekli aynı düzeyde olmasıdır. Antik Yunan’da ilk kez, duyu organlarıyla algıladığımız görünüşler ve esas gerçeklik âlemi arasında bir ayrım yapmıştır.

Sadece duyularına ve görünüşüne aldanan insanlar için, “uzlaşmaz şeylerin kendi aralarında nasıl uzlaştığını anlamazlar. Karşıt dönüşlerin uyumu; yay ve lirdeki gibi” der.⁶⁷ Buna göre doğadaki ve görünen âlemdeki durağanlık, denk ve zıt güçler arasındaki çatışmanın bir sonucudur.

Esas gerçek olan âlemin uyumlu niteliği duyular ile değil, sadece “logos” aracılığıyla anlaşılabilir. Duyular üstünde olan “logos” her şeye yön veren, kuşatan evrensel bir akıldır. “Kana bulanarak arındırmaya çalışıyorlar kendilerini, çamura batmış birini kendini çamurlu suyla yıkaması gibi. Çamurla temizlenen birine herkes delidir. Karşılarındaki tanrı heykellerine yakarıyorlar, konuşuyor gibi duvarlarıyla evlerin. Ne tanrılar ne de kahramanlar hakkında bir şey bildikleri var.”⁶⁸ Herakleitos, bu fragmanında mitlerin rasyonel bir mesele konusu olamayacak kadar ayrı bir noktada olduğu söyler. Kanla kirlenmiş olanın kan ya da çamurla yıkanması benzetmesi ise bizlere logos olmayan ve herhangi şeylerle kirlenmiş zihinlerin, logos’a ulaşmak yerine kendilerini kirleten şeylerin içerisinde olmaya devam ederler. Bu durumu izahı Kırk birinci fragmanda şöyle ifade edilir: “Bilgelik tektir; her şeyi her şeyle yöneten düşüncüyü bilmektir.”⁶⁹

Her şeyi her şeyle yöneten bir logosun oluşu, insanın bilge olmama durumu da vardır, o her şeyin içerisinde ve logos yönetimi altındadır: Her şeyi yıldırım yönetir. ”Var olan logosu, insanlar ister duysun ister duymasın anlamıyorlar. Uykudayken ne yaptığını bilmeyen insanlar gibi bunlar da uyanırken ne yaptıklarının farkında değiller.”⁷⁰

⁶⁶ Platon, 1997: 96.

⁶⁷ Herakleitos, 2016: 132.

⁶⁸ Herakleitos, 2016: 33.

⁶⁹ Herakleitos, 2016: 111.

⁷⁰ Herakleitos, 2016: 59.

Herakleitos yergide yaptığı kişiler *logos*'u anlamamış kavrayamamış ve bu yüzden eleştirilmiştir. Logos ise sürekli değişen, var olan ve var olmaktan çıkanların ölçüsü, tikeller üstü bir hakikatin ifadesidir; hem varlığın yapısında hem de tikel özünde varolan bir ilkedir. Herakleitos, kendi düşünce yapısında insana rasyonel bir yer vermenin yanı sıra, “onu, evrensel bir ilkeyle, *logos*'la gerçek rasyonel bir ilişkiye sokan, insanın rasyonel yönden araştırma nesnesi olarak ilk defa keşfeden filozoftur.”⁷¹

Çokluğun içinde var olan karşıtlığın içinde olan bir uyumdur *logos*. (*Harmonia*). Herakleitos, “bu görünür kargaşada, uyumsuzlukların karşıtlar tarafından koşullanan devas bir uyum” dan çıkararak felsefi görünüşü, felsefenin ana kavramını tasarlamıştır. Yani ebedi, duyular üstü, her şeye yön veren evrensel akılla anlamdaş *logos* düşüncesini” (CAPELLE, 1994, s. 97). Görünür dünya karşıtlarını arkasında duran Bir'leştirici ilke logosu yapar. “Karşıt olan şeyler bir araya gelir ve uzlaşmaz olanlardan en güzel uyum doğar. Her şey çatışma sonucunda meydana gelir”⁷² Hakikat felsefede nesnel bir gerçekliğin düşünsel yansımasıdır. Gerçek, nesnel gerçekliği “hakikat” de zihnimizdeki öznel yansısını dile getirir. Ve düşünce ile nesnesi arasında bir uygunluğu dile getirir. Herakleitos'un düşüncesinde yatan kalıcı fikir her şey değişir. Değişimin olmazsa olması ise Logos'tur. Logos'u bilmek sürekli bir “akış ve değişmeyi” ve “hakikati” anlama çabasıdır. Logos, anlamını, karşıtların savaşmasının uyumunda bulur. Savaş, uyum ve logos; “Birliği” her şeyi kuşatacak bir varlık kuramıyla düşünüşün uğrakları olacaktır.

Felsefe tarihinden günümüze en çok irdelenen sorulardan biri karşımıza çıkmaktadır. Hakikat nedir? Herakleitos yirmi sekizinci fragmanda buna atfen “En bilge sayılan kişinin ve tutunduğu şey sanılardır. Adalet yanları uyduranları da, yalanlara tanıklık edenleri de yakalayacaktır.” Açık olarak “hakiki bilgi” ile “görünüşe dair bilgi” arasında bir ayırım söz konusudur. Hakiki bilgi, ideal ve sürekli olanın, sürekli değişen şeylerin ardında değişmeden duran ve değişimin ilkesi olan logos bilgisidir. “insanların çoğu başlarına gelen hakkında düşünmezler ve öğrendiklerini kavrayamazlar, yalnızca kendi kanılarına inanırlar.”⁷³

Onun için en önemli olan ateş ve su ya da ıslak ve kuru arasındaki çatışmadır. Kendi kendine hâkim olmanın yolu kuru tutmaktan geçer. Çünkü ateş daha üstündür. Ama ruh ıslağı sever. Pythagorascılar gibi Herakleitos ruhların etrafımızda olduğunu düşünmekteydi. Bireysel varlıkları olduğunu gibi kabul etmemiştir.

⁷¹ Capelle, 1995: 97.

⁷² Herakleitos, 2016: 45.

⁷³ Herakleitos, 2016: 63.

Herakleitos maddeci bir düşünür olarak, ruhun tek bir madde türü, yani ateş olduğunu düşünmüştür. İnsanın ruhu tanrısal ateşin bir parçasıdır. Bu ateş ne kadar safsa ruh da o kadar mükemmeldir. “Parlak ve kuru olan ruh, en iyi ve en bilgedir.”⁷⁴

Hakikatin bilgisi nesnel ve her şeye ortak olan logosta vardır. Düşünmenin (phrōnēsis) herkeste ortak olduğunu söyleyen Herakleitos⁷⁵ yalnız bu durumdan her insanın doğru düşünebileceği ya da hakikatlere uygun davranabileceği sonucu çıkmaz. “Logos her şeye uygun olmasına karşın, çoğunluk sanki kendilerine özel düşünceleri varmış gibi yaşarlar.”⁷⁶

Herakleitos’a göre duyu organları, kendisini logos’un birliğine katmamış olan bir akıl dünyayı anlamlandırması da beklenemez. Adına “bilgi” alan her şey bir oluş içerisinde. Bilgiyi öne sürecektir her bir önerme “bu oluşun yasallığını” görüp algılamaktadır. Duyulara ve tikellere verilmiş olan sürekli değişmez bir ontoloji inşa edilmektedir. Varlığın ve aklın ilkesi logostur. Bunun bilgisi “bilgi” adını hak eder. Kalıcı olan “bilgi” logostur. İoyalı doğa filozoflarının içinden konuştukları madde, hayat ve zihin duruma karşılık; zihin ve beden, madde ve hayat arasındaki o derin “boşluk” bütünlüğünü ‘logos’ ta anlatmaktadır.

İnsan aklını araştırma nesnesi yaparak, insan ve logos üzerinde ki düşüncelerini etikle ilgili olan görüşleri ile bağlayıp bir merkeze oturtmuştur.

Kendinden önceki düşünürler gibi Parmenides’in hayatı hakkındaki bilgiler kesin değildir. Bu durumu destekleyen iki önemli kaynak; *Parmenidēs* diyalogunda aktarılan bilgilerle⁷⁷ Diogenes Laertios’un Apollodoros aracılığıyla elde edilen bilgiler⁷⁸ birbiriyle çelişir. Platon diyalogunda İÖ yak. 515 yılını gösterirken, Diogenes Laertios’ta İÖ yak. 540/539 yılına dek düşmektedir. Her ne kadar doğumu hakkında çelişik bilgiler olsa dahi, Parmenides’in görüşlerini şiir şeklinde yazarak, alışa gelmiş düzyazı stilinden ayrılmış ilk filozof olması kesin bir bilgidir.⁷⁹ *Nesnelere üzerine* ya da *Doğa Üzerine* diye çevrilen şiiri(peri Physeōs), bir önsöz ve iki bölümden oluşur. İlk bölümde doğru bilgi hakkında açıklama yapılırken, ikinci bölümde insanlığı yanlışlara götürecek olan sanılardan bahsetmiştir. Yanılgılar dünyasını sanı niteliğinde bilgilere yer verecektir. Bu Parmenidesi’in gözlem ve araştırmaları sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Bu tavrı ile Pythagoras ve Ksenophanes sayesinde bir hareketlilik sağlayarak, felsefeye yeni kavramlar ve kendi içerisinde tutarlı olan bir metafizik sistem geliştirmesine neden oldu.

⁷⁴ Herakleitos, 2016: 118.

⁷⁵ Herakleitos, 2016: 113.

⁷⁶ Herakleitos, 2016: 2.

⁷⁷ Platon, 2004: 127.

⁷⁸ Laertios, 2010: 127.

⁷⁹ Dürüşken, 2016: 105.

Parmenides insan kanıları ve sanıları, yani hem yanlış hem de doğruyu öğrenmesini ve kesin olanın bu olduğunu şiirindeki bir anlatıcı şöyle ifade etmiştir; Parmenides insanların ya da ölümlü varlıkların geçtiği ve aşındırdığı yolların çok ötesinde seyahat eden bir gençtir. Karanlığı arkasına, Güneş kızlarını da yanına alarak isimsiz bir tanrıçanın⁸⁰ tapınağına ulaşarak ondan gerçeğin ne olduğunu öğrenmek istemektedir. Biri geceye diğeri gündüze açılan iki kapının önünde durur ve hangisini seçeceğini bilemez. Asıl olan şudur ki bu kapılardan biri onu gerçeğe(hakikate, doğru ve bir olana) götürecektir olması diğerin ise sanıların olmasıdır. Tanrıça her iki kapıyı kullanmasını ve her ikisinin de öğrenmesi gerektiğini söyler. İnsan hem kanılarını hem de sanılarını bilmek ve öğrenmek zorundadır. Doğru ve kesin olan budur. Bu şekilde gerçekliğin birbirinden farklı iki yüzünü görüp anlayacaktır. Bu öğretisiyle; Batı dünyasını ve Platon'un düşüncelerinde ayrı bir yer edinen Parmenides'in öğretisini geliştirecektir. Mitik dünyanın izlerini hissettiren ve bu durumu mecazi yolla aktarmayı seçtiği şiirlerinde iki unsur karşımıza çıkar: Bunlarda ilki; Parmenides gerçekliğe yani hakikate, doğruluğa varılmanın tek bir gerçeklik olduğunu(var olmanın bir olduğu) değişimin olamayacağını var olmanın zamandan bağımsız, zorunlu ve değişmez olduğunu belirtir.

İkinci olan ise; sanılara (doxa)* varılan yolda görünür (duyulur) dünyanın veya görüngüler dünyasının⁸¹ ve bu dünyadaki duyularımızla var ettiğimiz ne kadar kavram var ise onların yanlış ve aldatıcı olduğunu dile getirir. Ona göre, "Varlık olan vardır ve varlık olmayan yoktur. Varlık olan düşünebilir ve varlık olmayan düşünülemez." diyerek diğer filozoflardan farklı olarak var olanı düşünebileceğimizi ve bunun da düşünce yoluyla anlamaya çalışırız. Çünkü o, kendinden hakikati kavramak istiyordu. Bu ise sadece katıksız düşünme yolu ile mümkündür. İnsanlar bir tümcenin özne ve yüklemine bir yargıyla birleştiren "dir" koşacı yardımıyla konuşmaz. Parmenides'i "varlık" ve saf varlık kavramına da görünen budur. Varlık, düşünme ile birbirine bağlantılı ve ayrılmaz bir bütündür. Ama "dir" koşacı ile biçimlendirdiğimiz mantıksal yargı zamansız, yani mutlak zaman dışıdır.⁸²

⁸⁰ Bu tanrıça hakkında kesin olmamakla birlikte yer altı tanrıçası Persephone veya Dike'dir. Bu akıl, bilgelik ya da Themis'tir.

*Doxa: Kanı, sanı, yargı, hüküm. Hakiki bilgiden daha aşağıda olan duyumla elde edilen bayağı bilgi türüdür. Platon'a göre duyulur dünyaya ait olan bilgi gerçeğin bilgisi olmayıp bir yanılsamadan ibarettir.

⁸¹ Görüngü(Yun. Phainomenon; İng. Phenomenon, appearance; Fr. Phénomène; Alm. Erscheinung, phänomen; T.hadise): 1.(Genellikle) Duyularla algılanabilen her şey. Görüngü, hem gerçek varlıktan hem de salt görüntüden ayırt edilir.2.(Fizikötesi) Kendinde varolan salt bir gerçeği ortaya koyan. Örneğin Platon için duyulur dünya (görüngüler dünyası) idealar dünyasının (Platona göre gerçek dünya), yani akılla bilinen düşünülür dünyanın (noumenonlar dünyasının) görüngüsüdür. Dürüşken,2016: 106.

⁸² Capelle, 1995: 140.

Mutlak gerçek olan, varolan bir her zaman mevcuttu, her zaman mevcuttur ve her zaman mevcut olacaktır. Değişmeyen, ebedi olanın özellikleri gerçek varolanın özelliği olarak belirecektir. Sadece katışıksız düşünmenin kavradığı varolanın bütünlüğünü hedef alır.

Gerçeğin bütünlüğü, düşünme'nin bu tür bir yargı ile nasıl sonsuza kadar geçerli ise değişmeden de o kadar uzaktır. Bunun içindir ki varolanın değişik aşamaları olamaz, her şeyi kapsayan, sonsuza kadar kalan varolan mevcuttur. Ve bu durum ona göre mekân dolduran cisimselliğin ta kendisidir. Bu denli soyut ontolojisine karşın Parmenides de belirli bir yere kadar materyalist bir düşünme tarzı hissedilmektedir. Bunun içindir ki kendisi ve öğrencileri “*varolmayan*” olarak boş mekânı bütünüyle yadsırlar, onlara göre varolan aynı zamanda mekân doldurandır. Görünür dünyanın değiştiği, sürekli bir oluş'u ve buna bağlı hareketlerin biçimi bize bunları göstermektedir. Temelde var olan, yani değişmeyen bir varolmayan vardır. Bu da demek oluyor ki düşünmenin idrak edişin sadece bir varolana dayanabileceğini söyleyen düşünme yasaları ile görünüş arasında bir çelişki vardır. Düşünebilecek her çeşit duysal algının içeriği kuruntu ve görünüş diye yadsınmıştır. Herakleitostan sonra Parmenides, duysal algıyı düşünme'den ayırmış ve duysal algının düşünme yasalarına göre koşulsuz boyun eğmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Parmenides'in görünüşün tam aksine Herakleitos, her şeyin değişmeyen hiçbir şeyin olmadığını, her şeyin bir oluş ve değişimin içerisinde olduğunu ve her şeyin akıp gittiğine, değişmeden var olan hiçbir şeyin olmadığına inanır. Ona göre, aynı ırmağa iki defa giremezsin. Bir değişimin içerisinde olduğumuza göre, ne o ırmak aynı ırmaktır ne de sen o sensindir, ikisi de zamanı içerisinde alarak değişmiştir. Değişim içerisinde ki farkındalığı fark etmemiz değişimin içerisinde var olan evren yasasıdır. Bu yasa, ilkeye ve ölçüte bağlıdır. Değişimi yöneten ilke, evrene egemen olan yasa, düzen, akıl ve “*logos*”tur. Logos kendi karşıtlığı içerisinde, bir tarafta devinim bir diğer tarafta da karşıt bir devinim barındırdığı için bu devinimlerin sonu gelmez savaşları vardır. Bu savaşların sonucu hem var eden hem de değişimin iticiliğini sağlayan olgunun özünü oluşturur. Bu savaşlar olmak zorundadır nesnelere var olmasını sağlayan sebepte olabilsin. İşte Herakleitos'a göre bu savaşların perde arkasını var olan her şeyin temeli, karşıtlığın birliği ve temel olan madde “*ateş*” vardır. Bu sonsuz geliş içinde bir varoluş gizlidir. Bilgi alanında geçerli olan yasalar eylem alanında da geçerlidir. Bilgi ve eylem birbirinden ayrılmaz. Logos her iki alanın da yasası olduğu için bu durumu bilmek, tanımak da aklın görevidir. Herakleitos, insanların sadece yaşamak için yaşadığını, bu dünyadan sadece gelip geçtiklerini ve değişimin arkasındaki düzen ve yasayı görmediği için sadece dış görünüşe aldanan insan yığınına hor görür.

Bu durum Herakleitos'un deyimiyle göz ve kulağın sunduğu bilgiyi, duyusal bilgiyi aşamaz, akıl yoluyla ulaşan varlığın hakiki bilgisine ulaşamaz. Bu tığın içerisine dâhil olmayanlar, genel yasayı ölçü olarak düzenin en yüksek eriği olan “hedone” ye ulaşacaktır. Ve kendi iç durumuna bağlı kalırsa mutluluğuna hiçbir şey engel olamaz.

İlkçağ düşünürleri Demokritos ile kısmen, sofistlerle tamamen felsefenin ilgisini doğadan alıp insan üzerine çekmiştir. Sofistler döneminde Atina'da bir takım toplumsal değişiklikler, siyasal yapıda gelişmeler meydana gelmiştir. Eski sistem artık ihtiyaçlara cevap vermiyor, yeni gelişmeler son hızıyla devam ediyordu. Popüler olan “maddenin özü” nedir? Sorusu yönünü “insan nasıl bilebilir?” ve “nasıl kendini yetiştirir?” gibi sorulara çevirmiştir. Felsefenin konusu artık insan ve insan eylemleri olmuştur. Bu durum insan kendini nasıl yetiştirmeli ve nasıl bileceği sorununa götürmüştür. Bu soruna insanı merkeze alan ve kesin bir bilginin, doğru ahlak bilgisinin olmadığını savunan sofistler karşılık vermiştir. Doğru bilginin olmadığını varsayalım ki böyle bir bilgi olsa dahi bunun bilinemeyeceğini, bilinse bile aktarılamayacağını savunarak her şeyin temeline sadece insanı yerleştirmişlerdir.

Sokrates öncesi doğa filozofları evreni anlamlandırmak ve ilk nedeni arama yoluna gitmişlerdir. Varlığı anlamlandırırken iki unsur üzerine durulmuş; insan ve varlığın kendisi(evren). İnsanı anlamlandırırken varoluş alanlarını da gözlemleyip incelemişlerdir. Doğa filozofları için insanı bilmek ve anlamak, evreni anlamak ve açıklamak demektir. Onlar, insanı doğadan bağımsız düşünmemişlerdir, evrendeki evrensel akıl (logos) dışında, kendine has akıl sahibi varlık olarak nitelememişlerdir. İnsanı tanımlamaya olanak sağlayan akıl, düşünce, zihin ve ruh kavramlarını da yaşam öğretilerine dâhil etmişlerdir.

Eski Yunan felsefesinin temeli, insanı akıl sahibi bir varlık olarak belirlemesinde yatar. Bu durumu Aristoteles'in ifadesiyle söylersek , “İnsanın hayret etmesinde⁸³ ve sorunu fark ettiği anda kendi bilgisizliğini, yani cahilliğini kabullenmesinde” aranmalıdır. Geçmiş anlamlandırılan ve dönemin insan ve evren modelinde Homeros'un ve Hesiodos'un önemli bir rolü vardır. Güneş, kendini antik kentin Miletos'una doğarak trajik varoluşu gösteren doğanın karşısına “ *Arkhe* nedir?” diye soran bilge Thales ile zihnin tabanında mitolojik düşünmeyle doğanın kendisine çizdiği sınırı aşmaya çabalamıştır. Bu durum Thales gibi yaşamını doğayı anlamaya ve doğa hakkında bilgi edinmeye çalışan diğer bilgeler içinde geçerlidir. Elde çok fazla verinin bulunmadığı, yarısı yanmış fragmanlardan edindiğimiz bilgiler ile yaşamını okumaya ve doğa hakkında bilgi edinmeye çalışan bilgeler felsefe sahnesinde kendilerine bir yer edindiler.

---

⁸³ Platon, 2004: 123.

Mitolojik şiir ve geleneğini çelişkilerinden arınarak farklı tarzlarda tarafsız gözlemleriyle, düşünceyi nedensel bağlamlar içerisinde biçimlendirdiler. Felsefeye, tarihe, bilime ve insanlığa bıraktıkları hafıza mirasıyla gerçek düşünce adamlarıydı. Geride bıraktıkları bu hafıza biriktirimini, mitolojinin tanrılarına ve topluma derinden gelen bir başkaldırıydı; tepeden tırnağa birer birey olduklarını, ölümsüzmüşçesine hayal gücünün hudutlarını yıkarak, doğayı ve kendini tanımaya duyulan derin tutkuları ve bunu gösteren görkemli hazdı. Başka bir deyişle bu insanlar; felsefeydi, felsefenin kendisiydi.

Doğa düşünürleri, tam anlamıyla doğabilimciler olmasa da, mitolojik hikâyeler yazan kişilerde değillerdir. Mitolojiyi tamamen arkalarında bırakmasalar dahi o tarz hikâyelerden uzaklaşmışlardır. Thales'in, varlığı somut bir ilkeyle (su) öne sürmesi, mitik dünyanın işlevini yerine getiremediğinin ve varlık sahasında "Bir"liği oluşturabilecek yeni bir ilkeye ihtiyaç duymasında kendini gösterir. Bu durum, Thales'in mitik dünya içerisinde ne tamamen koptuğunu ne de ona her şeyi ile bağlandığını açıklamaya dâhil ettiğidir. "Birliği" yeniden inşa etme, mitolojik hikâyelerdeki yanlışlığı ortaya çıkarmak ve bunu bilimsel bir doğruluk ile destekleyerek sağlamaktır. Nitekim Thales canlı maddeci görüşüyle ana nedeni olan su'ya mitsel bir figür yüklemiştir. Ana nedenin düşünce serüvenine de götüren Birliğe yönelik girişimidir. Bu birlik, Anaxsimandros'ta "apeiron"(sınırsız olan), Anaksimenes'te ise "hava" arkhêleriyle ortaya çıktı. Bu durum hemen akabinde "oluş"un ve değişimin nasıl açıklanacağı sorunu meydana geldi. Bu sorun aynı zamanda düşünce tarihinin de kadim sorularından biri olarak kendine yer edinecektir. Birliğin ve Çokluğun ilişkisi, her şeyin ilkesi ortak ise Çokluk nasıl açıklamalı? Anaxagoras Birlik ve Çokluk noktasında; ne çokluğu Bir'e feda eder, ne de Bir'den vazgeçmesidir.

Pre-sokratlar, varlık ve doğa üzerine yoğunlaşmış düşünmeleri, düşünmeyi zihnin bir aktivitesi⁸⁴ haline getirir. Bu tarihi değiştirecek bir karar davranışlarınızla insanlığa yön verecek zihinsel bir aktivitedir.

Antik çağ doğa düşünürlerinin mitostan logosa geçişi, bilim, felsefe ve tarihe önemli katkı sağlamıştır. Bu noktada Sokrates öncesi doğa düşünürlerinin arkhêleri üzerinde duruldu. Felsefenin nasıl ortaya çıktığı düşünürlerin felsefeleri ile tespit etmeye çalıştık. Sokrates öncesi doğa düşünürleri, hafıza kavramını birebir ya da tamamen ele almamıştır. Fakat Sözlü geleneğin yaygın ilk dönem içerisinde düşünürlerin hafızaya olan yatırımları da gözleri yine Antik çağa çevirir. Yine Çağdaş Zihin felsefesi kuramlarının birçoğunun kökeni yak. 2500 yıl öncesi Antik Yunan Felsefesine kadar götürür.

---

⁸⁴Günday, 2003: 13.

2.2. Sokrates

Sokrates (M.Ö.469-399), felsefe tarihi için bir dönüm noktası sayılan, kendisine ait hiçbir eser bırakmadığı halde hafızalarda yer edinen bir filozoftur. Öyle ki, Batı felsefe tarihinde Sokrates'ten önce ve sonra diye ayrılmıştır. Sokrates'in Sofistlerle birlikte doğa felsefesini daha somut ve pratik bir felsefeye geçişinin öncüsü olduğu söylenebilir. "Platon ve Ksenophanes'un elinden çıkma kitaplardaki yorumlardan ve diyaloglardan elde edinilen bilgiler doğrultusunda kendisinden önceki tüm düşünürlerin önüne geçtiği gibi felsefenin de miladı sayılacak bir dönemin baş filozofudur."⁸⁵ Bütün hayatını felsefeye adayan, insanlarla felsefi söylemler içerisinde bulunan ve bu çerçevede tartışan Sokrates'in geriye yazılı eser bırakmamasının iki nedeni vardır. "İlk olarak Sokrates, yazılı sözün değerine inanmıyor olmasıdır. Yazılı sözlerin insan zihnini tembelleştirdiği kanaatindeydi. İkinci olarak söylediklerinin felsefe yeniliğini ve önemini vurgulamak, söylem ve sözlü iletişimin daha geçerli fikrindeydi."⁸⁶ İnsanların ahlaki eylemleri, ahlaki erdemliğinin yaşamın amacıyla ilgili bu denli önemli olan bilgilerin yazılı kaynaklardan öğrenmek yerine kendisine mal etmesinin yerinde olma fikrini de güçlendiriyor olmasıdır.

M.Ö.5. yüzyılın sonlarında Yunanistan'da gelişen politik, ekonomik ve zihinsel uğraşlar yaşanan dönem içerisinde tehlikeli sonuçlar doğuracak şekilde iç içe geçmiştir. Geleneksel inançlardan kullanılan yöntemlerden sıyrılıp yeni formüller ve yöntemler ortaya çıkmıştır. Sofistlerin para karşılığında ders vermeleri, eleştirilere maruz kalmalarına neden olmuştur.

Yaptıkları iş karşılığında para alınması ve bunu bir meslek haline dönüştürülmesi o döneme kadar Yunanistan'da görülen bir durum değildi. "Eski Yunan'da beden gücü ile çalışmak aşağılayıcı bir şey olarak görülüyordu. Bu mesleki bir saygınlık anlamı taşımadığı gibi beden gücü ile çalışanlar sadece kölelerdi."⁸⁷ Böylelikle, sofistlerin verdikleri eğitim karşılığında para almaları da pek hoş karşılanmamıştır. Sokrates'e göre bu durum, kişinin özgürlüğünü kaybetmesi demektir. Sokrates'in ilgilendiği bu başlıca konuda bilginin ayağını kaydıran, ahlak ve devlet kuruluşlarını zarar veren sofistliğe karşı savaş açmak olmuştur. "Bilgi sorunu, Sokrates'in içinde bulunduğu durumun anahtar ögesi olmuştur. İnsan aklının gücü ile dönemin sorunları üzerine baş edileceğini üzerinde durmuştur. Sokrates kendisine ait bir felsefe dizgisi oluşturmaktan öte, insanın içinde bulunan doğru ve erdeme ulaşma isteğidir.

⁸⁵ Kenny, 2006: 32.

⁸⁶ Cevizci, 2014: 134.

⁸⁷ Aster,2005: 145.

Böylelikle doğru düşünme ve doğru yaşamın sağlanabileceğine inanmaktadır.”⁸⁸ Bu nedenle Sokrates, kuram ve öğreti oluşturma çabası içerisinde olmaksızın yöntemini yaşama geçirme ve öğretme anlayışını benimsemiştir. Sokrates, doğru bilgini, bireylerin ve toplumun üstünde olduğunu düşünerek aklın nesnel değerini açığa çıkarır. Doğruya ulaşabilmek için hafızamızdaki tüm düşüncelere güvenmememiz gerekir. Karmaşık, belirli belirsiz bir yığın düşüncelerin ve kabul gördüğümüz çok sayıda inançların ön yargılarına sahibiz. Bu nedenle, hafızamızda çok sayıda gerekli ve gereksiz bilgilerin bulunmaktadır. Hafızamıza yer edinen her bir bilginin doğru bir şekilde açığa çıkması için öncelikli olarak, düşünceyi doğru ifade etmek akabinde görüşlerin nedenlerini oluşturan yapı aranmalıdır.⁸⁹ Böylelikle Sokrates, bilimselliği ve ahlakı değerleri savunarak, zihinlere eleştirel bir düşünme yöntemin farkındalığına varmıştır. Öyle ki, felsefeyi Miletos’un göklerinden yeryüzüne, hatta tek tek insana indirmiştir.

Sokrates, insanı düşünce sisteminde merkeze alarak; iyi bir yaşam, yaşadıkça deneyimleyebileceğimiz, amaçlarımız doğrultusunda eylemlere doğru bir şekilde nasıl ulaşacağımızın üzerinde durmuştur. Sokrates’e göre yaptığımız her eylemin bir amacı vardır, bu amaç ile eylemlerimizi gerçekleştiririz. İnsanın doğasında bilginin olduğunu bunu nasıl ve ne şekilde yaşayarak ulaşacağını, doğru davranış biçimlerinin herhangi bir ilkeyle belirlenip belirlenmeyeceği gibi insani konular üzerinde durdu.

Sokrates yaşadığı yerin sosyal ve toplumsal sonuçlarından hareketle harap edilmiş bilimin, bozulmuş olan ahlakı ve dini kurtarmak için çabalıyordu. Bunun için, ilmi, dini ve ahlakı şüpheye yer vermeden sağlam bir yöntem ile yeniden inşa etmek istiyordu.

Bilginin doğuştan var olduğunu, öğreten kişinin, öğrenene doğru sorular sorularak yaşanarak unutulmuş bu bilgiler hatırlatır.⁹⁰ Bu Sokrates’in doğurtma metodudur. Bu aynı zamanda ruhların da doğurtulması anlamına da gelir.

Sokrates’in yöntemi şöyle tanımlanır: "Önceden özenle düzenlenmiş sorularla karşısındakinin zihninde saklı olan doğruları açığa çıkarma, böylelikle ona gerçeği buldurma temeline dayanan yöntemdir." Bu yöntem bir tümevarım yöntemidir. Bu yöntemde daima kolaydan zora, özelden genele, tikelden tümele, olaylardan sonuca giderek gerçeğe ulaşılır. Sokrates için bilgiyi elde etmek önemli bir meseledir. Ona göre bilgili insan kötülük yapmaz ve kötü davranışlar sergilemez. Yani bir idealinin bilgisine sahip olandır. Bedenini maddi şeylerin arzusundan kurtararak tinsel şeylerin farkına vararak ruhunu besleyecektir. Bu

⁸⁸ Thilly, 1995: 86.

⁸⁹ Douwe, 2017: 145.

⁹⁰ Platon, 2007: 170.

şekilde ruhunu besleyen insan, olabildiğince mutluluğa ulaşacaktır. İnsanın doğru bilgiyi elde etmesi demek doğru bir şekilde, erdemli bir yaşayışla mümkün olur. Sokrates'e göre "Erdem bilgidir. Bilgi kendini bilmektir."

Bu bilgi neyin bilgisidir? İnsan bu bilgiye nasıl ulaşır? Ve nasıl sahip çıkar? Sokrates bu bilgilerin cevabını pratik ahlaksal değerlerde arar. Aranılan bu bilgiler, tümünün bilgisi olup kişiden kişiye değişmeyen, bir şeyi şey yapan, kesin ve herkeste ortak olan bir bilgidir. Bu bilgi ruhtur. Bir şeyin özünü bulmak değişmeyen, güçlü bir tabana bağlıdır. Ruhta saklı olan bilgilerin dışarı çıkması gerekir. Her türlü bilgiye ezelden sahip olan ruh, insan bedeninde (yaşamla ilk buluşma) bir sarsıntıyla karşılaşır, unutmaya durumu yaşar. Unutma durumunu Sokrates'e göre erdemli bir şekilde yaşayarak, bedenini arzuların isteklerinden kurtararak ve kendini tinsel şeylere yönlendirerek giderebilir. Bilgi, daha önceden hafızamızda sahip olduğumuz bilgilerin hatırlanmasından başka bir şey değildir. Böylelikle Sokrates Antik Yunan felsefesinde, düşünürlerin ve filozofların büyük bir problem olarak gördüğü unutmak ve hatırlama kavramı kendisinde erdem olarak cevap bulur.

Erdemli ve bilge bir yaşam, insanın yaşamını iyileştirmesinde, ruhun parçalarının akıl tarafından düzenlenmesinde, oturan her bir parçaların hafıza da bir birlik, bütünlük halinde gerçekleştirmesine bağlıdır. Bu durum ruhun, tüm parçaları arasında bir uyumun, bütünlüğün, birliğin ve ahengin olmasını sağlayan hafızadan başka bir şey değildir. Erdemli bir yaşam sürebilmesi aklın işlevini yerine getirecek olan iki unsur ile temellendirilir. Bunlar; araçsal akıl ve normatif akıldır. İnsan istek ve arzularının hayattaki amaç ve doğru tercihlerini deneyimler sonucunda denetim altına almasını sağlayan Araçsal akı kullanır.

Araçsal akıl en önemli görevi normlar koyup, iyi olanı göz önünde bulundurarak eylemde bulunması değil insan arzularının peşine düşmesini, bu tarz duyguları engelleyerek belirli bir ölçüde tatmin edilmesini sağlamaktır. Normatif akıl ise yaşamımızı düzenlerken iyi ve kötü ideasına uygun ilkeler koymamızı sağlayan akıldır. Çünkü Normatif akıl normlar koyar ve neyin iyi neyin kötü olduğunu bilir. Araçsal akıldan farklı olarak normatif akıl arar, bir değeri ortaya koyarak olması gerekeni belirtir. Ruhun birliğini, bütünlüğünü, değerle biçer ve ilkelerle belirler. Bu bütünlükte insanın mutluluğa sahip olmasını sağlayan en önemli etkendir.⁹¹

Bütün parçalarını bir arada tutan, onu erdemli bir eyleme ve güzel bir yaşama ulaştıran ve yönelten akıldır. Gerçeğin bilgisine sahip olan erdemli kişi; istek ve arzularından bağımsız tutkularının kölesi olmadan maddi hazlara aldanmayıp bir filozofun sahip olduğu hayatın

---

⁹¹Cevizci, 2000: 322-323.

peşinden gidecektir. Kişi yaşamını bu ‘iyi’ ideasına göre düzenlenmesi ve erdemli bir yaşam sürmesini sağlayan kendiliğinden hareketin ilkesi, iradi hareketlerin kaynağı olan ruhta bulacaktır.

Sokrates, Platon diyaloglarında meraklı, sorgulayıcı, araştırmacı bir karakterle hayat bulur. Bu tavrı yüzünden “Sokrates’in Savunması” (Apologia Sōkratous) diyalogunda bir ata dadanan at sineğine benzetilir. Bunun nedeni yaşadığı toplumdaki ahlakı çöküntüyü eleştirip bulunduğu her ortamda karşılaştığı insanları bıktırana kadar sorular sormuştur. Sokrates’in yaşadığı dönem, ihsanın her şeyin ölçüsü olarak görüldüğü bir zamandı. Bu anlayış ile her şey şekilleniyordu. Sofistlerin “İnsan her şeyin ölçüsüdür.” anlayışı nasıl insanları iyi bir filozof, iyi bir siyasetçi, iyi bir birey iyi bir hitap olacağını öğretirken bu durum toplumun temel değeri olmaya başladı. Sokrates bu noktada insanların maddi şeylere değer verdiklerini, ruhlarını göz ardı edip yanlış olana dahi doğru bakıldığını gözlemlemiştir. Toplumun kabul ettikleri bu değerler insanın kendi hafızalarını yoklama fırsatı vermeden sorgusuz sualsiz kabul etmiştir. Bu süreç zarfında insanlar ruhlarını unuturlar. Sokrates, sofistleri toplumdaki bozukluğun nedenlerinden sorumlu tutar ve eleştirir. Sofistlerin şüpheciliği bilimi yıktığı gibi, ahlakı da yıkmıştır. Sokrates bilim ve ahlakı birleştirmiştir. Ona göre iyi (erdem) bir bilimdir ve öğretilir. Ahlak ve fazilet aynı zamanda eğitim ve öğretimin konusudur. Sadece iyi bir şeyler yapmak, iyi şeyler düşünmek gibi basit sonuç çıkarımları, erdemın bir bilgi olma düşüncesi yapmaz. Düşünce ve erdem arasında tam bir uyum sonucu olması gerekir. Böylelikle mutluluğa erişecekti. Yunan ahlak felsefesinin sorusu olan “mutluluk nedir?” sorusuna da açıklık getirmektedir.

Sofistler iyi ve kötünün farklı kavramlar olmadığını, dini ve ahlaki değerleri yıpratmışlardır. Sokrates, din ve ahlakı Sofistlere karşı savunmuştur. Bedende egemen olan zihni nasıl göremiyor ve onun varlığını dışa aktardığı eserlerinde görüp anlıyorsak, görülmeyen Tanrıyı da eserlerinde keşfederiz. Bu nedendir ki de ezelden beri olan ruhun(zihnin) ölümsüzlüğüne inanır. Sokrat, harap edilmiş bilimin, bozulmuş olan ahlakı ve dini kurtarmak için çabalıyordu. Bunun için ilme, dine ve ahlaki şüpheciliğe neden ve engelliğinin yıkmak ve sağlam bir yöntem ile yeniden inşa etmek istiyordu. Delphe tapınağının kapısının üzerinde yazılı olan, “Kendini bil!” Sokrates’in hem yönteminde hem de felsefesine temel bir vazife olmuştur.

İnsanın kendisini bilmesi demek, sadece belli bir bilimin konusu olarak geçmez, kendini bilmek tüm bilimi bilmek demektir. Kendini bilen insan, bilgi hakikatinde ilerlerken sadece gerçeğin altında yatan mantık kurallarını keşfetmekle yetinmez, ahlaki kuralları, iyi ve kötüyü de göz önünde bulundurur. Kendini bilmek demek; kendi bilgisizliğini anlaması,

ruhtaki gerçeği meydana getiren ahlak kurallarını yerine getirebilecek bir çalışmaya girmek demektir. Sokrates, sofistlerin bilgide öznenin (suje) olduğunu gösterip şüpheye düştüklerini ve bilgiye olan güveni yok ettikleri dile getirmiştir.

Sokrat, sofistlerin sadece insanın kendisini araştırması ve kendi üzerinde düşünmesinde hemfikir olsa dahi değişmez geçerliği olan değerleri ortaya çıkarmakta herkesin değerlerini temellendirmek için uğraşmıştır. Sokrates herhangi bir konuda konuşmaya, tartışmaya başladığı zaman öncelikle o konudaki temel olan kavramları tanımaya ve sonra da araştırmaya koyulurdu.⁹² Sokrates'in öğrencisi olan Atinalı filozof ve tarihçisi olan Ksenophop (İÖ yak. 430-354) kaleme aldığı *Memorabilia* (Hatıralar) adlı eseri Sokrates hakkında bilgi edinebileceğimiz kaynaklardan biridir. Hiçbir yazılı eser bırakmamasına karşın bizler Sokrates'i bugün öğrencileri tarafından kaleme alınan diyaloglardan öğreniyoruz. Bu şu demektir; Antik Yunanda Sokrates kendi dışındaki insanlara hayat felsefesini anlatırken hafızalarında yer edinmiş, felsefelerine ortak olmuştur. Yaşam öğretisinde herkesi bir hafızada birleştirerek doğru bilgiye götürecek hakikatte ortak bir hafıza alanı oluşturmuştur. İnsanın doğuştan bilen bir hafıza ile var olduklarını, yaşam içerisinde bu bilgilerin kaybolduğu ve hatırlamak için de çeşitli metotlar geliştirmiştir. Bu metotlardan bir diğeri ise ironi ve çürütme metodudur.

Sokratik “ironi” ve “elenkhos” (çürütme) yöntemiyle önyargıları, bağnazlıkları ve cahillikleri ortadan kaldırmaya çalışır. Sokrates aynı şekilde doğru sorular sorarak, insanların hafızalarında olanı fark etmelerini sağlar. İnsan kendi eylemlerinin ilkelerini belirlemesiyle hafızadaki gerçeğe “bilgiye” ulaşır. İnsanlara bunu sağlarken hafızadaki benliği yakalamalarını ve yine kendi hafızalarında mevcut olan bilgiyi de dışa aktarmıştır. Toplum da yerleşmiş olan alışkanlıklara karşı bir duruş sergileyerek insanlara hafıza özgürlüklerini geri vermiştir. İyi yaşam şeklinin ve toplumsal gerçeğin önünü aklın otoritesi ile denetleyip insan hafızasındakileri bilgileri erdem sahibi olarak açığa çıkarabileceği fikrini aşlamıştır. Böylece insanlar kendi akılları ile ilkelerini belirlemede hafızayı doğru kullanarak, kendi benliklerini oluşturmuşlardır.

Bilgi arayışında, doğru bilginin tümelin bilgisi olduğunu ve kişiden kişiye değişmeyen, kesin bilgi olduğudur. Şeylerin özünü oluşturan bilgi, bir şeyi şey yapan, o şeyin kavramına ulaşması bilgisidir. Sokrates için böyle bir bilginin dayanağı olan ve herkes de ortak olan ruhta saklı olduğudur. Sokrates'e göre insan bu dünyaya hapsolmuş, sıkışık kalmıştır. Tinsel olandan bedensel olana bir geçiş olmuş ve orda kalakalmıştır. Aynı zamanda

---

⁹² Platon, 2004: 40.

ruhun ölümsüzlüğünü savunan Sokrates, gerçek olan şeyin bedenden sıyrılıp ruhunun gerçekliğiyle kalması olduğu düşüncesindedir. Bu yüzdendir ki, hiç tereddüt etmeden baldıran zehrini içerek, savunduğu değerlere uygun bir şekilde ölüm karşısında sakin ve asil bir duruş sergilemiştir. Ölüm, bir bitiş olmaktan ziyade yeni bir başlangıçtır. Ölüm, aynı zamanda ruhun bedenden ayrılarak tinselliğe ulaşma halidir.

Sokrates: Ölüm, ruhun tenden ayrılmasından başka bir şey mi? Diye sordu ve devam etti: Ölüm adını verdiğimiz şey, bir yandan tenin ruhtan ayrılarak kendi kendine kalması, öbür yandan ruhun tenden ayrılarak kendi kendine var olmaya devam etmesi değil midir? Ölüm, bundan başka ne olabilir?⁹³

Böylelikle insan, bedensel istek ve arzularından sıyrılıp, erdemli bir yaşam sürerek tinsel şeylere yönelip hem gerçek olan bilgiye hem de saf olan ruhuna ulaşacaktır. Gerçek anlamda kendini felsefeye verenler yani filozoflar ölümden korkmazlar, ölüm yarım kalmışlığın tamamlanması ve bedensel istek ve arzularından kurtulmaktan başka bir şey değildir. Sokrates, insanın beden ve ruhun bileşik bir varlık olduğunu, doğru değer ve önemin bedene değil de ruha verilmesi gerektiğini söyler.

Ruh ve beden arasında böyle bir ayırım yaparak, kendisinden önceki filozoflardan (Anaximenes, Pythagosçılar) farklı bir tutum sergilemiştir. Sokrates için ruh, bilinçli bir kişiliğin ahlaki bir değeri ve insan mutluluğunun özü (arhke) olmasıdır. “Ruhu *psukhe*’yi* keşfettiğini söylemekte bu bakımından bir sakınca teşkil etmemektedir. *Psukhe*’yi bu şekilde tanımlamakla, eğitim ve politikanın da gerçek kurucusu olur.”⁹⁴ Sokrates’te bilgiyi elde etmek önemlidir. Öyle ki, bilgili olan insan kötülük yapmayan doru eylemlerde bulunan kişidir. Bilgiye sahip olan kişi, aynı zamanda ideaların bilgisine de olacak ve bu doğrultuda yaşayacaktır. Böylelikle bedensel, maddi şeylerin peşinden gitmeyecek ve tinsel olana yakınlaşarak ruhunu yetkinleştirecektir. Bu aynı zamanda kişiyi mutluluğa ulaştıracaktır. Sokrates’te insanın doğru bilgiye ulaşması erdemle sağlanmaktadır. Ona göre, “Erdem bilgidir. Bilgi kendini bilmektir.”⁹⁵ Bilgi erdemli bir yaşamın ve eylemlerin doğrultusunda geçiyor ise, erdeme ve eylemlere şekil veren, öncesinde bilginin değerini kavrayacak olana, üzerinde konuşulan, tartışılan açığa çıkartacak olan bu bilgi nasıl ve neyin bilgisi olacaktır? Sokrates’te bu kavramsal doğru tümelin bilgisi olup kişiden kişiye değişmeyen, kesin olan bilgidir. Öyleyse erdem öğretilir mi? Platon’un Memon diyalogunda; Menon’un Sokrates’e yönelttiği bu soru ile cevap bulur.

⁹³ Platon, 2011: 20.

*Yaşam soluğu, ruh. Peters, 2004: 321.

⁹⁴ Cevizci, 2006: 47.

⁹⁵ Cornford, 2003: 65.

“Sokrates: ... Gerçek şu ki, erdemın öğretılip öğretılemeyeceğını bılmek bır yana, benim erdemın kendısınin hakkında hiçbir fıkrım yok. ... onun ne olduğunu bile bılmediğim zaman, bır şeyın özelliğini nasıl bilebilirim?

Menon: Hayır. Ama Sokrates, senin erdemın ne olduğunu bile bılmediğin doğru mu? Memleketimdeki insanlara seninle ilgili olarak anlatmam gereken şey, gerçekten de bu mu olacak?

Sokrates: Yalnızca bu değil Menon, bunu bilen biriyle hiç karđılađmıř olduğumu da söyleyebilirsin.

Menon: Ne! Buraya geldiğin zaman Gorgias’la da mı karđılađmadım?

Sokrates: Karđılađtım tabii.

Menon: Hala, onun da erdemın ne olduğunu bılmediğini mi düşünüyörsün?

Sokrates: Ben unutkan bır insanım ve o zaman ne düşünmüş olduğumu şimdi tam olarak anımsayıp söyleyemem. O, bunu belki de biliyordu; herhalde sen de onun bu konu üzerinde neler söylediğini biliyorsundur. Öyleyse, bana söylediklerini anımsat, ya da istersen sen kendi düşüncelerini söyle! Hiç kuşku yok ki, sen de onunla aynı fikirdesin.”⁹⁶

Menon’un, bundan önce yazılmış Sokrates diyalogunda önemli bır farklılığı, ne herhangi bır mekân olması ne de kişilerin olduğu, doğrudan diyalöğa geçmesiyle başlar. Diyalogda Sokrates’in “erdemın ne olduğunu bilen birine rastlamadığını” söylemesi, iyi ve mutlu bır yaşamın; güç, mevki gibi maddi olanakların iyi olan ve bununla özdeşleştirilen ahlak anlayışına karşı bır eleştirisidir. Öyle ki bu sorudan sonra erdemın soylu sınıflar için doğal bır armağan olduğu, soyluların bunun için sofistlerden ders almış olduğu, erdemi pratik yolla geliştiren sofistlere açık bır eleştirisidir. Fakat daha da önemli olan Menon’un sorusuna, Sokrates’in “onun öğretılip öğretılemeyeceğı bılmek bır yana, benim erdemın kendisi hakkında bilgim yok” diyerek verdiği yanıtır. Böylelikle, Sokrates, bır şeyın ne olduğunun bilgisinin, onun ne tür bır şey olduğunun bilgisinden önce geldiğini söylemektedir. Sokrates, erdem hakkında, erdemın öğrenilip öğrenilmeyeceğini erdemın genel bır tanımına sahip oluncaya, erdemın ne olduğunu bilinceye kadar, hiçbir şekilde bilinmeyeceğini Menon örneğiyle geneller.

Sokrates, bır şeyın ne olduğu sorusu ile onun ne tür bır şey olduğu sorusu arasında önemli bır ayırım yaptığı söylenebilir. Sokrates’in yapmış olduğu bu ayırım bır şeyın özelliklerine ilişkin bilginin bahsi edilen nesne tanımına dayanması durumu ile o şeyin ilineksel veya arızî özelliklerini bilebileceğimiz ve onun özsel özelliklerini bilebildiğimizdir.

⁹⁶ Platon, 2009: 25.

Dolayısıyla, “öğretilebilirliğin” erdeme ait olup olmadığını bizler bunun ancak erdeme ait bir özelliği olduğu takdirde bilebiliriz.

Sokrates, Menon’dan erdemi parçalara bölmeyip bütün olarak görmesinden ve tanımın genelliği üzerinde erdemin tanımını öne sürer. Bunun üzerine Menon erdemi “şairin dediği gibi < Güzel şeyleri sevmeye, güçlü olmaya > bağlıdır.”⁹⁷ Bunun üzerine Sokrates, Menon’un erdemin kendisinden uzak sanki bütünden öncesin anlatmış gibi parçalarından bahsettiğini dile getiriyor. Sokrates burada bir kimsenin bütününe ne olduğunu bilmeden, erdemin parçalarının ne olduğunun bilemeyeceğini dile getirir. Menon’un erdem tanımı üzerine verdiği cevabın dünyevi, maddi amaç ve istekler olduğudur. Sokrates bu durumun doğuracağı entelektüel hatalar olduğuna inanır. İşte bu noktada Sokrates, Yunan toplumunda, bu sonuçları doğuran politik krizleri ahlak ekseninde etrafında çözmeye karar verdiği söylenebilir. “Özünde kendini bilme ve erdemli olmayla gerçekleşecek bir etik teorisi geliştirmiştir. Bu etik teorinin temelinde, Sokratik paradoks ve bu paradoksları yaratan entelektüalist ruh ya da *psukhe* anlayışı yatar ki bu ruhun sadece akıldan meydana geldiği kabulü bulunur.”⁹⁸ İnsanın önceden sahip olduğu bu bilgiler ruhta saklıdır. Burada bahsi geçen ruhun aynı zamanda zihin olduğu gerçeğidir. Yani kastedilen ruh, aynı zamanda da zihindir. Bu da açıktır ki, beslenmesi gereken bedensel ihtiyaçlardan öte zihinsel aktiviteler olduğudur. Merak konusu uyandıran ve sürekli bir arayış halinde olan doğru bilginin açığa çıkması içinde aynı durum söz konusudur. Çünkü bilgi dediğimiz şey, daha önceden sahip olduğumuz bilgilerin hatırlanmasıdır. Öyle ki ruh, doğuştan doğru bilgiye sahiptir. Doğum sırasında sarsıntıyla bu bilgiler unutulur, doğru sorular sorularak, unutilan bilgiler hatırlanır.

Sokrates: Şu halde, ruh ölümsüz olduğu ve birçok kez doğmuş; hem burada ve hem de öte dünyada her şeyi görmüş olduğu için, var olan her şeyi öğrenmiştir. Bu nedenle, insan ruhu, erdeme ya da herhangi bir şeye ilişkin olarak, görmüş olduğumuz gibi, bir zamanlar sahip olduğu bilgiyi anımsayabilirse, buna şaşırmanız gerekir. Varlığa gelen her şey birbirleri ile ilişkili olup ruhta her şeyi öğrenmiştir, öyle ki bir adam tek bir bilgi parçasını anımsadığı – gündelik dilde öğrendiği – zaman, onun, yeterince cesur olur ve araştırmadan bıkıp usanmazsa eğer, geri kalan her şeyi keşfetmemesi için hiçbir neden yoktur; çünkü araştırma ve öğrenme, gerçekte anımsamadan başka hiçbir şey değildir.⁹⁹

Platon, burada hocasının felsefesini temellendirmek ve bu temel üzerinde kendi felsefesini yaratarak felsefeyi anlamlandırarak entelektüel faaliyeti korur. Sokrates, anımsama

⁹⁷ Platon, 2013: 157.

⁹⁸ Platon, 2007: 56.

⁹⁹ Platon, 2009: 68.

kuramını köle üzerinde serimlemesi ise durumu mümkün kılacaktır. Bu aynı zamanda Sokrates'in doğurtma metodudur. Platon'un Menon diyalogunda Sokrates'in köleye doğru sorular sorarak zor bir geometri sorusu çözdürerek kanıtlar."¹⁰⁰ Doğru sorular sorulduğu sürece her insanın unuttuğu doğru bilgiye ulaşabileceği söyler.

Menon: Peki, Sokrates. Ancak bir şey öğrenmediğimizi ve öğrenmenin anımsama olduğunu söylediğin zaman, anlatmak istediğin şey nedir? Bunun ne olduğunu bana öğretebilir misin?¹⁰¹

Diyalogda yer alan öğrenmenin gerçekte anımsama olduğunu Menon'un kölesi ile anlatmaya başlar. Sokrates, Menon'a kölenin Yunanlı olup olmadığını ve dillerini konuşup konuşmadığını sorar. Kölenin, kendi dilini konuştuğunu öğrendikten sonra, köleye yönelip sadece kendisini iyi dinlemesini ve sadece sorduğu sorulara cevap vermesini beklemektedir. Böylelikle Sokrates toprağa şekiller çizmeye başlar.

---

¹⁰⁰ Anıl, 2006: 98.

¹⁰¹ Platon, 2009: 68.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON VE ARİSTOTALES'TE KOZMİK İLKE ARAYIŞI

3.1 Kozmik İlke Arayışında: Platon

Platon, M.Ö. 427-347 yılları arasında Atina'da yaşamış, hocası Sokrates'in ölüm cezasına mahkûm edilmesine tanık olmuştur. Platon'un felsefi düşüncesi yaşamış olduğu toplumun siyasal ve sosyal yapısını eleştirerek ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Onun, düşünce sisteminde hocası Sokrates'in etkisi çok fazla olmakla beraber çoğu zaman düşüncenin kime ait olduğunu ayırt etmek güçtür. Bu durum özellikle Platon'un gençlik yıllarında yazmış olduğu diyaloglarda sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Doğa düşünürlerinden olan Herakleitos ve Parmenides'in farklı yollardan gösterdiği gibi duyular ile algıladığımız dünyanın değişebilir ve yok olmaya mahkûm olduğuna inanır. Platon felsefesinde önemli rollere sahip olan, zamanın akışında değişime maruz kalan evren ve bunun dışında değişmeyen bir töz görüşüyle Heraklitos'un, duyum dünyasının görünüşten ibaret olduğunu ileri süren Parmenides'in etkisi oldukça fazladır. Pythagorasçılarının, bedeninin kirliliği, ruhun tanrısallığına getirdikleri yorumlar insan hayatını sonunu da ruhun kurtuluşu olarak değerlendirmeleri, Platon'un etiği, psikolojik görüşlerinde dahası bilgi kuramında etkilendiği görülmektedir. Tüm bunlar aynı zamanda Sokrates öncesi dönem düşünürlerin, felsefenin yapı taşları üzerinde yükselen filozofların, Sokratik sorgulama yöntemi ve diyalektik yöntemin birleşiminden ortaya çıkan durumun da en önemli göstergesidir. Platon felsefesinde akıl ve madde, tanrı ve dünya, ruh ve beden arasında kesin bir şekilde tanımlanmış bir düalizme dayanan akılcı bir felsefeyi bizlere sunmuştur. Bilgi, Parmenides'in de belirttiği gibi fiziksel olmayan, zaman ve uzam üstü olan, değişmeyen bir tek varlığa aittir. Platon öncesiz olan için gerçekliği, değişen şeyler için de görünüş demiştir. Var olan gerçeklerin, formların dünyası (ideaların) ancak ve ancak zihin ile açıklanabilir olması hafıza kavramının da önemini artırmaktadır.¹⁰²

Duyu organlarımızın algıladığı dünyanın, esasta olan idea dünyasının kusurlu birer kopyası olduğunu ve bu hakikate akıl(zihin) yoluyla ulaşabileceğini savunmuştur. İnsan ruhunun ölümden sonra bedenden ayrılıp idealar dünyasına ulaşacağı ise bu durumu pekiştirmektedir.

Platon, Sokrates diyalogunda anımsama argümanı olarak bilinen argümanla insanın doğmadan önce ezeli olan bir ruhtan bahseder. Ruh önceden beri vardır. Herhangi birisinin

¹⁰² Ron, 2007: 48.

ruhu ile bedeni var olmadan var olabilir ise insan ruhunun ve bedeninin eşdeğer olabilir durumu imkânsızdır. Platon'un birçok diyalogunda bu argümandan bahsi geçer. Bunu dile getirdiği ve sıkça karşılaşılan diyalogu hiç şüphesiz, Menon diyalogudur. Sokrates Kebes'in ağzından "öğrenme anımsamadan (hatırlamadan) başka bir şey değildir. Böylelikle aynı şekilde ruhun ölümsüzlüğü sonucunu da "şimdi hatırladığımız şeyleri başka bir zamanda öğrenmiş olmamıza bu yeni bir delildir. Hem ruhumuz, bir insan bedeniyle birleşmeden önce, bir yerde var olmamış olsaydı bu olmazdı. Bundan ruhun ölümsüz olduğu sonucu çıkar.¹⁰³

Önceki bölümde bahsettiğimiz *Memnon* diyalogunda, Sokrates'in köle ile olan diyalogunda; aslında kölenin hiçbir şey bilmediği, Sokrates'in temel birkaç noktaları öne çıkarır. Açığa vurulan bu noktalardan Sokrates'in oynadığı rolü, onun köleyi yönlendirme şekli diğer insanlarca kölenin hiçbir bilgi etkinliğinin olmadığını onun tamamen Sokrates'in yönlendirme şekli doğrultusunda doğru cevabı sonunda Sokrates'e vermiş olmasıdır. Bu durum her ne kadar doğru görünse dahi kısmen hatalı bir yorum içerir. Öyle ki, Sokrates, anımsada da gösterilen serimden elinde var olan mevcut verilerin, herhangi birinin, bu bilgi onun kendisine bile şekilde öğretilmeden de sahip olabileceğini açıkça göstermiştir. Bu iddia bir yönden veya anlam olarak hatalı görünür ki o da; Sokrates'in köleye, çok belirgin anlaşılabilir bir düzeyde yere basit şekiller çizer. Düşüncesi ise, kölenin zihninde aslında var olan bilgiyi açığa çıkarmaktır. Bunu da yere çizmiş olduğu basit şekiller yardımıyla akıl yürüterek yaptırır. Anımsama seriminde doğru olan bilgiye veya ana hakikati ortaya çıkaracak doğru yanıtı değiştirmez. Doğru da şudur: Köleye bir yanıt hatta doğru bir yanıt aktarmaz. Fakat Sokrates kölenin doğru yanıtı bulması için çaba harcar. Öyle ki kölenin doğru yanıtı Sokrates'in yere çizmiş olduğu basit şekiller doğrultusunda okuduğunu söylemek pek mümkün de gözükmemektedir. Sokrates, bilginin anımsama olduğu, insanın kendi akıl ve akıl yürütme güçlerini kavramak ve idrak edebilme anlamında bunun kişinin üstüne düşen bir görev olduğunu çünkü aranan şeyin özü insanda bulunduğunu göstermektedir.

Dâhil edilmesi bir nokta vardır ki, yukarda bahsi geçen durum bütün bilgi türleri için geçerli olmayıp sadece bazıları için geçerlidir. Buna göre temel hakikat, tarih ya da botanik gibi geçerli olmayı, matematik için geçerli olduğudur.¹⁰⁴ Şimdi söz konusu temel doğru, bu durumun mantıksal zorunluluğa dayanan bilgiler için geçerli olmasıdır. Deneyime dayana bilgiler için bu durum geçerli değildir. Platon, kurama iki ayrı versiyon ile bakmaktadır. Platon'un yaptığı gibi bu ayırım var olan durumun biçimini daha iyi bir şekilde gösterir. Kuramın dini bir çerçevede sunuluşunu anımsama kuramının Pythagorasçı versiyonu, köle

¹⁰³ Platon, 2007: 39.

¹⁰⁴ Platon, 2007: 83.

üzerinde bunun gösterilmesi ve kanıtlanması ise Platonik versiyonu açıkça gözler önüne sürüyor. Kuramın birinci versiyonunda, anımsamanın insan ruhunda önceden kazanılmış bilgilere sahip olduğudur. Tüm parçaların birbirleri ile bütün halinde olduğu “doğa”dan, Pythagorasçılarında ruhun korunduğunu hatırlatır ve onun daha önceki yaşamlarından geçen olayları kapsamaktadır. Nitekim antik çağın ilk dönemlerinde Pythagoras’la ilgili olan sadece onun kendi kimliği ile değil, başka kişiler olarak da yaşadığı olağanüstü bir bilge olduğu söylenmiştir. Pythagoras’a atfedilen bu durumun ölümden sonraki reenkarnasyona yani büyük bir yaşamdan başka bir yaşama sıçrayışı ve olağanüstü büyük bir bilge olduğu söylenmekteydi. Bu durum, büyük bir bilgi kütesine ve ölümden sonra da var olan ruhunun, bir yaşamdan başka bir yaşama geçmiş olması ile mümkün olmuştur. Bilginin bu şekilde yani ruh göçü ile önceki yaşamlarda dolaşması, yaşanan hayatların elde edilen her bir bilginin, korumuş olduğu anıların ve her yaşantının deneyimi bilgisinin eklenmiş olduğu gerçeğidir. Buna göre, kuramın Pythagorasçı versiyonda varolan bilgilerin korunması ve muhafaza edilmesidir. Kazanılmış her bir bilgi hafıza da korunur ve depolanır. Platon, için anımsama kuramının kendisini çözmek olarak sunulan problemlere karşı bir çözüm getirmez. Duyusal olarak yaşadığımız bu dünyada, bilgilerin hangi yolla ve nasıl aldığımız sorusu, ruhun daha önceki yaşamlarına ertelemekle yol açar. Böylelikle, Platon ampirizme açık bir kapı bırakır.¹⁰⁵

Kuramda köle üzerinde bir geometri probleminin çözülmesiyle serimlediği Platonik versiyonu, ampirik olmayan matematiksel doğrular ile ilgilidir. Kuramda, anımsamanın “erdemin ne olduğunu” tanımlamaya çalışan Menon diyalogunda, ampirik olmayan etik gerçeklerinde ortaya çıkartılabilmelidir. Platon, anımsama anlayışında, sonradan *Phaidon*’da daha net görüleceği, deneyimin anımsama sürecindeki rolünden bahsedilmesi dahi, anımsanan bilginin ilk kez olarak kazanıldığı sıradaki katkısından söz etmek mümkün değildir. “Öyle ki Platon, anımsamada, ruhun daha sonra anımsanan bilgiyi ilk kez olarak nasıl kazandığı konusunu, ruhun beden dışında varolduğu bir zaman dilimine işaret ederek çözmeye çalışır.”¹⁰⁶ Platon, bu zaman diliminde insanın varlığından, ruhun beden içinde hapis olmadığından sadece duyu organlarından yoksun olduğumuzu anlatır. Var olan problemin, ruhun farklı bir varoluş tarzına götürerek onu dener ve çözümler.

Platon, öncüllerden yola çıkarak sonuca ulaşmada akıl yürütmeden ziyade gerçekliğe ilişkin olarak sezgisel ve doğrudan bir kavrayış veren, zihin ve gerçeklik arasında doğrudan bir iletim sağlayan kavrayışın zihinsel meleke olduğu gerçeğidir. Ruhun, bu türden faaliyetlerin özlediğini *eidōs* ya da *ousiā*lardır. Buradan yola çıkarak Platon, anımsamanın

¹⁰⁵ Bergson, 1959: 65.

¹⁰⁶ Platon, 2011: 85.

deneysel bir dayanak olduğu her ne kadar farklı bir versiyonda akıl *a priori* bilgisine doğrudan müdahale ettiğini söyleyebiliriz. Platon tüm ampirik kuramlarda olduğu gibi aklın bilgideki rolünü minimum bir seviyeye indirirken, bilginin içeriğini sağlayan şeyin finaldeki çözümlenimin duyular olduğu ve öne süren sahip olabileceğini kabul etmeyen Sofistik epistemolojiye bütünüyle zıt bir görüş geliştirir. Bu, o bilginin veya felsefi bilginin ilk defa olarak ruh beden dışında olduğu zaman duyulardan bağımsız bir biçimde kazanılmış olduğunu öne sürmektedir.¹⁰⁷

Platon'un Sokrates diyalogunda serimlemiş olduğu anımsama üzerinde bizlere üç evreyi göstermiştir. Birinci evrede, anımsamanın sürekli olup, mutlak bir bilgisizlik halinde bilgiye doğru ani bir yaklaşımdan bahsetmenin mümkün olmayacağıdır. Anımsama, hiç şüphesiz ömür boyu yaşana bilinecek bir süreç olup, sürecinin zorluğu ve hatalarında kimi zaman mümkün olacağı gerçeği vardır. Bu yüzdendir ki, bilgiye ulaşmak için çaba harcamak gerekir araştırma yapıp var olan bilgiyi açığa çıkarmak onu tehcir etmek gerekir. "Sokrates'in tanımlarının kendilerine tümevarım yoluyla ulaşılan tanımlar olduğunu düşünerek, Platon'un anımsama kuramıyla, ikinci ve üçüncü evreleriyle Sokrates'in gençlik diyaloglarında sergilenen felsefi çalışmalar ve araştırmalar yaparak bilgi türlerinin nasıl kazanılabilecek ve nasıl dile getirebilecek olduğuna dair onu yeni bir bilgi açığa çıkarmıştır.

"Platon, felsefe tarihinde tüm ampirik kuramlar gibi, aklın bilgideki görevini daha indirerek, bilgiye içeriği saptayan son çözümün duyular olduğunu, aklın sezgisel bir görüş veya sezgisel bir kavrayış olmadığını dile getiren Sofistik epistemolojiye tamamıyla karşıt bir tez öne sürüp onu geliştirir."¹⁰⁸ Buna göre, O, bilginin yani felsefi bilginin ilk kez ruh beden dışında olduğu zaman, yani duyulardan bağımsız bir biçimde kazanılmış olduğunu öne sürer.

Platon, Sokrates'in *Theaitetos* diyalogunda sanılar üzerinde yoğunlaşmış hafızanın önemini ortaya koyuyor. Öyle ki, Sokrates'in ruhun incelediği konular hakkında insanın kendi kendisi ile konuştuğunu ve *Theaitetos*'a yaptığı açıklamadan emin olduğunu dile getiriyor. Ruhun düşüncede nasıl tasarlandığını ve yaptığı açıklamanın ruh için yapılan bir konuşmadan başka bir şey olmadığı dile getirmektedir. Ruhun, kendi kendisine sorular sorduğunu ve bu sorulara evet ya da hayır cevabı verdiğini belirtir. Bu esnada var olan ruh yapılan işlem sırasında yavaş veya hızlı bir ilerleme kararına erişir ve kendi kendisiyle uyuşur. Verilen hüküm tereddüt altında kalmaz ki ruh artık bir sanıya varmış olur.

Tanımladığımız şey ile bildiğimiz şey aynıdır. Tanımladığımız her herhangi bir şey olsun. Bu şeyi ben görsem veya görmesem, işitsem veya işitmesem, dokunsam veyahut

¹⁰⁷ Fearabend, 1995: 67.

¹⁰⁸ Platon, 2013: 122.

duyumlasam dahi tanımladıklarımızı hafızada bir yer olarak tutulur ve hatırlanır. Bu nedenle bilinen şeyler bazen duygular ile bazen algılar halinde de olabilir. Sokrates tanıdığı şeylerin, ünlü bal mumu levhasındaki mühür damgaları gibi her birinin damgası olduğunu varsayar. Tanındıklarını tekrar görür ise bu durum yeniden tanıyabilmek için her birine ait olan izlere gidip birbirleri ile uyuşturmaya çalışır. Hafızada gerçekleşen bu işlemler dâhilinde herhangi bir yanlışlık yapılırsa örneğin; yanlışlıkla sağ ayakkabıyı sol ayağa giyenler gibi hafızamızdaki izlenimi ile görme algısı birbirleri ile ters bir şekilde birleştirmiş olur.

Tanınan ile algılanan ve tanınması ile algısı uygun düşün şeyle karşılaştığı aynı şey birbirine uygun düşen başka şeyler ile karıştırılmaz. Buradan ayıklanması gereken yanlış düşüncenin nasıl meydana geldiği ve nasıl algılandığıdır.¹⁰⁹ Doğru ve yanlış olan şeyle tanınıyor, görülüyor ve herhangi bir duyu ile algılanıyorsa ve o şekilde her birinin izlenimi algıya uygun düşmüyor ise yanlış düşüncedir. Hata denilen de budur. Hatayı yapan, bildiği bir şeyi, başka bildiği şey sayıyor ise bunun imkânsızlığını söylemiş, yanlış düşüncenin yokluğu için zorlayıcı bir nedendir. Bu durum tersi olunca aynı şeyi hem bilmesi hem de bilmemesi gerekir. O halde yanlış düşüncüyü, zihin ile algının uyuşmamasından kaynaklanan durum karşısında yapılacak açıklamadan kaçınarak başka bir açıklama bulunması gerekir. Böylelikle yanlış düşünce diye bir şey yoktur. Bilinen şeyi aynı zamanda bilmemek de mümkün olduğudur. İki seçenekten hangi birini seçmek ise insana bırakılan bir irade ile sahiplenmesi durumudur.

Platon'a göre insan zihninde gizli bir potansiyel vardır. Ruh beden ile tanışmadan önce her şeyi bildiği gerçekler vardır. Ruhun bedenle buluşması ve doğumun gerçekleşmesiyle birlikte ruhun önceden edindiği bilgiler unutulur ve hafıza bir mum*¹¹⁰ bir levhası ile kaplanır. Tertemiz ve işlenmemiş olan ruh bal mumu levhasına sahip olmuş gibi görünse bile beden ile buluşmadan önce edindiği bilgiler yine de kaybolmaz. Daha önceden edindiğimiz bilgilerin kanıtı ise gizli olan bu yerdedir yani hafızadır.

Hafızadaki gerçek bilgiye ulaşmak ancak ruhun önceden gördükleri ile veya hatırladığı süre içinde açığa çıkabilir. Platon'a göre bu şekilde iki türlü öğrenilebilir. Bunlardan birinci kendinden önce bilen usta veya filozofun bilgi değeri ile ikincisi kişinin kendi çabası ile gerçekleşen öğrenme şeklidir. Bu durumun tıpkı Sokrates öncesi, kendi imkân dâhilinde

¹⁰⁹ Hume, 1974: 87.

¹¹⁰ *Mum levhası antik Yunandaki akademilerde sıklıkla kullanılan bir malzemeydi. Kullanılacak olan levhaların üzeri balmumu ile kaplanır ve bu sayede balmumu ile kaplanan levhalar üzerine istenilen yazılabilirdi. Platon zamanında, balmumu tabletler yüzyıllardır kullanılmaktaydı. Bu levhalar üstleri balmumuyla kaplandıktan sonra yazılar yazılır veya çizimler yapılır idi. Sonrasında sertleşen bu balmumu tabletler silinip yeniden kullanılabilirdi. Draaisma, 2007: 48.

gerçek olan bilgiyi ilk neden de arayıp bulması ile kendilerinden sonra gelen filozofların, düşünceleri üzerine yeni şeyler inşa etmesi veya yıkması ile de bağdaştırılabilir.

Bu tanımlar göz önüne alındığında ortaya Diyalektik öğrenme çıkar. İnsan sorduğu soruların cevaplarını bulmada; kendine aynı soruyu defalarca sorar ve sonunda cevabı yine kendinde bulur. Böylelikle insan dışarda bir cevap arayışında olmak yerine kendi içindeki gizli bilgiye ulaşır ve sorduğu soruların cevabını da alır. Aynı zaman da kendi içinde var olan gizli potansiyeli keşfetmiş olur. Hafıza, yaşanan fiziksel çevre ve onu saran düşünceler dünyasının bir araya gelmesi ile ortaya çıkar. Bu sayede insan diyalektik yoluyla iletişim kurar ve bu yolda yanlışlıklarını gidermiş olur. Platon hafızaya olan bu yorumu sözlü aktarımı, akan bir süreç, değişimi gösteren, savunulan tez karşısında anti tez ve sentezleme ile yeni bir tez ortaya çıkaran diyalektiği, yazıdan üstün tutmuştur. Platon yazı sorulan sorulara diyalektik gibi bir açıklama getirmez tam tersine aktarmış olduğu şey her zaman için aynıdır değişmez. Bu nedenle sözlü aktarım, yinelenen sorunlarla insanın kedisini sorgulama fırsatı vermeye ve hatırlama eylemini de hızlı gerçekleştirmesini sağlar. Yazıya güvenen ve inanan insan içindeki gizli potansiyeli asla bulamaz. Sözlü aktarımda cümleler konuşur ve insanı gerçek bilgiler doğrultusunda yönlendirir.¹¹¹

Zihnin mum tableti olarak belirlenmesinde; kanıtlarımızın zihinde balmumundan yapılmış bir katman düşünülmesi, algılarımız ve düşüncelerimiz için bir dayanak, işittiklerimiz ve düşlediğimizin istekleri doğrultusunda oluşan anımsamabildiğimiz kabartmalı (balmumu) resimler gibi, izlerdir.

Platonun, Sokrates ve Theaitetos diyalogundaki hafıza üzerine bahsi geçen balmumu üzerine dört kanıt ortaya çıkar. Öyle ki, kanıtlarla ilgili ana durumu ortaya çıkarır.

“a- Bilip de şimdi anımsamamak, b- Tümünden bilmemek, c- Şimdi algılamak, d- Şimdi algılamamak.”¹¹² Bu dört ana durumdan çıkarılacak çıkarım ise; hiç kimse a’yı yine, a ile karıştırmaz yani herhangi bir yanılgıya düşmez.

Platon’un, hiç kimsenin ‘a, a değildir’ biçimindeki bir yargıya inanmasını özdeşlik ile benimsenebilir. Öyle ki, “Platon; hiç kimsenin yanlış olduğuna inanmadığını, hiç kimsenin (doğrudan doğruya) özdeşlik fikrine sahip olmadığını söylemektedir.”¹¹³ Mum tableti örneğinde, Platon, yanlış sanının olanaksızlığının, şeylerin, ne bilgisine ne de algısına sahip olmadığımız zamanlarda oluşturduğunu görmemizi istemektedir. Yanlış sanı durumunda,

¹¹¹ Whitehead, 2009: 145.

¹¹² Turgut, 1992: 88.

¹¹³ Turgut, 1992: 98.

nesnelerin sadece izlenimleri hakkında bir izlenime sahip oluruz. Bu izlenimlere dayanarak, bir şeyi algıladığımız ya da bildiğimizi sanırız.

Theaitetos'da zihni bir yuva (hafıza) olarak belirleyen Platon, aynı zamanda mum tabletin tüm yargıları içermediğini ileri sürmektedir. Örneğin $5+6=13$? Gibi yanlış bir yargıda mum tablet ile açıklanamayacağını, bu sebepten ötürü de mum tabletin yetersiz kalabileceğini belirtmektedir. Öyle ki Platon, burada bir insanın kesin olarak bildiği şeyi, aynı zamanda bilemeyeceğini göstermektedir. Yani gösterilmek istenen acaba $5+6$ toplamında bizler 11 yerine 13 diyebilir miyiz? Kısacası hafızamızda bulunan elma yerine bizler ayvayı da seçebiliyor muyuz? Bu noktada istenilen bilgi ile oturmuş bilgi arasındaki ayrımı belirlemektir. Yeni alınan bilgi ile eski bilginin arasında oluşabilecek farkı göstermek olduğudur. Veyahut yeni bilgi hafızaya ulaştığında eski bilgi ile arasında oluşabilecek, doğru bilgiyi bulma, bir takım yeni doğru bilgi sayılabilecek şeylerle hatanın nasıl olduğunu ortaya koymaya çalışmakta; var olan esas bilgi yerine, daha oturmamış yeni bilgiyi seçme durumu olabilir mi? Sorusu sormaktadır.

Theaitetos'da Platon, bilgi nesnelere arasında bir sınıflandırma gittiği ve bilgi nesnelere arasında bir söylenenleri anlama yoluna gidilmiştir. Yukarıda örneklerde meyve sayılarının sınıflandırılması, bilgiye sahip olma ile bilgiyi elde etme gibi iki bilgi türünün birbirinde ayrılması demek, Platon'un bu noktada bilgi sorununu ciddi olarak açıkladığı görülmektedir. Platon, yanlış bilgi ya da sanının olabileceğini, daha önceden kabul etmiştir. Eğer ki bunu kabul görmem olursak yukarıda sayılar ve meyve örneği gibi yanlış sanılar çoğalacaktır. Platon, burada kanıtları sınamakta ve bunların yanlış sanı olduğu iddiasına karşın bir nevi güçlü olmadıklarını göstermeye çalışır. Unutmamak gerekir ki, burada tartışılan hala, "insan her şeyin ölçüsüdür." Önermesinin bir uzantı bağlantısı olmasıdır.

"Sofistler için getirdiği yorumda yanlış sanılar hakkında söylenmesi gereken her şey söylenmemektedir. Platon'un Sofist'de söylediğine göre yine varlık bildiren bir önermede yanlış önermelerden sayılmadığı gibi önermenin var olan hangi parçanın gerçeğini de açığa çıkararak göstermeye gerekliliğine sunmaktır."¹¹⁴ Platon, Theaitetos'da bilginin bir tanımını göstermekte, bilginin önce ileri sürülen ve sonra güçlü bir biçimde yadsınan "bilgi algıdır" tanımından, "bilgi "sanıdır" tanımını gündeme gelmiştir. bilgi sorunu çözümlenmeden, yanlış sanı sorununa sapmanın hatalı olduğu söylenmektedir. Platon burada biraz Protagoras'çıdır.

Platon'a göre önce gökyüzü yaratılmış, sonra gökyüzü kendi nesnelere, günleri, geceleri ve yılları yani zamanın birimlerini oluşmaya başlanmıştır. Platon'un zaman tanımı ve

---

¹¹⁴ Turgut, 1992: 92.

idealar dünyası sanatsal taklidi belirlemiştir. Platon'a göre sanat, idealara katılmak, onlardan pay almak suretiyle daha önceden kazanılmış olan bilgilerin anımsanması yoluyla yapılan bir keşiftir.

Platon'un metafiziğinde öğrenmenin aslında anımsama olduğu tezi savunulur. Duyu algısı sadece duyuların kısa ömürlü uydurmalarını ortaya çıkarırken, hafıza olanı – Sokrates'in Phaidon'da öne sürdüğü gibi, orijinalin kopyaları olarak atıfta bulunduğumuz iyi, güzel vb. bütün duyu algısı nesnelere ebediyen anımsar. Anımsama aslında var olan bilginin bilinç düzeyine çıkması olarak tanımlanmıştır. Bu durumda hiçbir zaman kaybolmayan hafızamızda duran bir gerçeklikten söz edilebilir. Platon'un felsefesinde anamnesis,* hafıza eğitmeye dönük bir teknik değildir, bilinen şey, olgu ya da yerleri anımsamak için kullanılan bir teknik değildir. Daha ziyade, bir tür zihinsel ebeklik olarak kabul edilebilecek, anlamlı sorular sorup yanıtlar bulmayı sağlayan diyalektik bir sanattır. Hafızamızda bilgilerin var oluşu bilinç düzeyine çıkartılıp tekel veya somut şeylerden bağımsız gerçek nesnelere anımsar. Platon'un devlet içerisindeki sanatçıların icra ettikleri işleri taklitçiler olarak küçük görülmesinin asıl sebebini, sanatçıların gerçeğin yol göstermek amacının dışında var olan şeylerin ve netleşmesi gereken ne bir metot ne de araştırma yöntemi ortaya koymadıkları için böyle bir düşüncenin yatar. Mutlak olanın asla görünür kılınmadığı ama belli belirsiz bir biçimde mutlak'a işaret eden bir sanat pratiğini ortaya koymanın gerekliliğinden bahseder. Düzenin ve görünüşün önemini hafıza ile kavrayan şair Simonides ile özdeşmiştir. İnsanlar savundukları düşünceleri, felsefeyi aktarımda hiç şüphesiz retorik ve hafızanın gücünden yararlanır. Bunu icra eden bilginler, düşünürler veya siyasetçiler, sanatçılar hafızalarda daha iyi yer edinsin diye Simonides ile özdeşleşen hafıza tekniğini ve bunun gibi teknikleri kullanırlar. Bunun içindir ki geri çağırılma Platon ve Aristoteles'in de fikirleri üzerine temellenir. Platon hafızanın aşkın olan bilginin arkasında, Aristoteles ise hafızanın gücünü tanımaya ve bu gücün maddi bir analize dayandığı görüşündedirler. Platon Timanios diyalogunun sonunda tek bir dünyanın var olduğunu belirtir. Bu dünya yetkin bir dünyadır. Anlaşılabilir bir modelden yola çıkılarak kurulan dünya insan zekasının ürünüdür ve aynı zamanda evrendir. Platon'a göre, "Resim ya da görüntü yola çıkılan modele benzer, ancak ona özdeş değildir, onun taklididir. Bilgiye varılan bu yolda karşımıza tekel bir nesnelere algı dünyası ve evrensel bilgi alanı diye iki alan çıkar. Platon bunlara sırasıyla gölgeler âlemi ve görünüşler dünyası olarak adlandırır. Erişilebilecek olan bilgilerimize bizler iki şekilde ulaşabiliriz. *Doxa*(sanı) ve *episteme*(bilgi) alanı der. *Doxa*, *imge*'lerle ilgilenirken *episteme*, *noesis*(us arı) ile ilgilenir. *Doxa* 'nın üzerinde iki derece bulunur. Bunlar tatmin ve inançtır. Bu nedenle tekel olan olgusal bilginin evrensel bilginin bir yansıması olduğudur. Bu durumun

bilinmemesi *pistis* bir durumdur. Gerçek olan bilgiye değil de onun sanılarına(*doxa*) sahip olduğumuzu gösterir.¹¹⁵ Platon *doxa* ve *noesis* olan bu iki bilgidен bahsetmesi, bilgi alanları ile karşı karşıya bırakır. Akledilebilir *noesis*'in gerçekler- idealar dünyası, fenomenler – görünüşler - gölgeler dünyası olan ve *doxa*'nın duyular yoluyla hakim olduğu algılanan dünyadır.¹¹⁶ Bilgiyi ideaların kendilerinde ve o yolda soyut akıl yoluyla elde ederiz. Ahlakın *doxa*'dan *episteme*'ye yükseldiği bu bilgi kuramsal bir süreçtir. Bu durum en az bilebilmeden en çok bilme durumuna, ideallerin bilgisiyle yükselmelidir.

Platon bu parçayı halkı eğitmeye çalışan bir filozofun durumuna bir benzeşim olarak sunuyor. Çoğu insan cehalet içinde mutlu olmakla kalmıyor aynı zamanda bunu dile getirenlere de düşmanlık besliyor. Evrensel nedenin, gerçeğin ve usun kaynağının bilgisine sahip olan gerçeğin kendisini görmeyi başaran kişi *noesis* durumuna ulaşmış olur. Hafıza da tıpkı mağara alegorisiyle paralellik sağlar. France Fagaró'nun da ifade ettiği gibi Platoncu anlayışa göre sanat; “imgenin içerisinde onu bir kopya değil de bir imge yapan farklılığın fark edilmemesine ve sonuç olarak imgenin, sadece imgesi olduğu nesne sanılmasına dayanan bir illüzyon olan rüyadaki halüsinasyon gibi olamamadır.”¹¹⁷ Bu durum imgelem ve hafıza arasındaki doğru orantıdan bahseder. İmgelem; bir nesneyi o nesne olmaksızın tasarımı yapan yetisi ile tasarımı meydana getirmek. Platon bu nesnenin olmayanının anımsama olabileceğini bunun yaratıcı ya da hafızada önceden bulunan tasarımları anımsayarak yansıtıcı olabileceğinden bahseder.

Olmayan nesnenin temsilinin sunulduğu olarak Platon'un mağarasında gerçeklik ve onun görüntüleri meselesi sanattın temel problemlerinden birine karşılık gelir. Güvenen mağara sakinlerinin ‘unutkanlık’ içinde kaldığını söylerken bu noktaya dikkat çekmek ister gibidir. Gerçeğin temsili ile anımsanan gerçeklik imgelem ve hafıza arasındaki ilişkinin kesiştiği yeri belirtir. Hafızanın özellikleri ile ilk bilgileri (dışarı çıkan tutsağın edindiği ilk bilgiler gibi) hafızanın duyularla çekip getiren türlü türlü nesnenin sayısız imgesiyle dolu olduğudur. Düşünceye konu olan ve duyularla değişik şekillerde algılanan ne varsa, bu hafıza hazinesinde saklıdır. Platon Timanios diyalogunun sonunda tek bir dünyanın var olduğunu belirtir. Bu dünya yetkin bir dünyadır. Anlaşılabilir bir modelden yola çıkılarak kurulan dünya insanın hafızasının bir ürünüdür ve aynı zamanda evrendir. Platon'a göre,

“ Varlık sürekli olarak kendini dönüştüren, bu anlamda hiçbir zaman kendisi olmayan varlıklarla ebedi olarak hep kendisi olarak kalıp hiç değişmeyen varlıklar. Bir

¹¹⁵ Copleston, 1997: 23.

¹¹⁶ Laertios, 2010: 98.

¹¹⁷ Platon, 2011: 48.

görüntü olarak dünya, zekânın ürünüdür.(...) Model asla değişmeyendir. Kavranabilen dünya ise idealara bütünüyle uygun değildir, ancak olabildiği kadar uygundur. (...)Görüntü modele yaklaştıkça hem yetkinliğe hem de bilgeliğe yaklaşmış olur.” Gerçeğin bilgisi olan ideaların bilgisine ulaşmada ruh, gerçekler dünyasına, ait olduğu ve özlemine çektiği yere geri dönmez. İnsan geçmişten beri ait olduğu bu dünyadan niçin gölgeler dünyasına bedenine içine düşerek tutsak olur? ¹¹⁸

İdealar âleminde ruh, arzu ve ihtirazların peşinde gittiği için bedene hapsedilmiştir. Biri beyaz, diğeri siyah olan iki at tarafından çekilen bir arabada bulunan kişi, erdemi, güzelliği ve iyiliği temsil eden beyaz at yerine, arzu ve isteklerine yenik düşerek siyah atı takip eder. Duyular âlemi, içinde yaşamı sürdürür ki, ait olduğu idealar âleminin bilgisine sahip varlığa dönene kadar. Hakikate sahip olmak; önceden sahip olduğu bilgiye ve bilgiyi de sağlam bir eğitim, erdemli bir yaşam ile sağlayacaktır. Sokrates herkesin doğuştan birtakım bilgiye sahip olarak dünyaya geldiğine inanır. Platon’un *Menon* adlı diyalogunda köleye uygun sorular sorarak hafızasında önceden olan bilginin kendi metoduyla açığa çıkardığını önceki bölümde değinmiştik. Burada Platon da hocasının bu görüşünü destekleyerek, bilginin bir öğrenme değil de hatırlama- anımsama süreci olduğunu kanıtlamaya çalışır. Yaşamımız sürecince dünyada gördüğümüz ve göreceğimiz nesnelere, idealar dünyasındaki tikel yansımaları olan nesnelere ruhumuzda (*hafıza*) var olan bilgileri anımsarız. Bu işlemi hızlandırmak ve doğru sonuçlar verebilmesi için felsefi bir eğitim yönünde sağlanmalıdır.

Özet olarak topladığımızda ise; Platon, mum levha metaforunda mitoslardan ve tanrıların esaretinden kurtararak özgürleştirmiştir. Eserde geçen diyaloglar da Sokrates, insan hafızasını mum levhasına benzetmiş ve bu levhaya kendimizden izler bıraktığımız anlatılmaktadır. Bu izler kişiden kişiye ve levhanın yani hafızanın yapısına göre değişiklik göstereceğini belirtilmiştir. Levhanın netliği ve sağlamlığı iyi durumda olan kişiler çabuk öğrenirler ve hatırlamaları da çabuk gerçekleşir. Mum levhalarının daha yumuşak olan insanlar ise bu levhalara bıraktıkları izler zamanla kaybolur. Bu tür insanlarda da öğrenme çabuk olur ve bununla bağlantılı olarak unutma da çabuk gerçekleşir. Bazı insanların mum levhaları ise diğerlerine göre çok daha serttir. Bu levhalara iz bırakmak çok daha zordur. Fakat bir kere iz bırakılınca da silinmesi de bir o kadar daha zor olur. Bu tür levhalara sahip olan insanların öğrenme süreçleri yavaştır fakat bırakılan izler iyi muhafaza edilir. Mum levhaları etkileyen diğer bir etmende boyutlardır. Kapasitesi küçük olan bir zihinde çok fazla iz var ise zamanla eklenen diğer izlerle karışır ve silinmesi kolaydır. Bu tür insanlar

---

¹¹⁸ Platon, 2007: 218.

gördüklerini hemen algılayamaz ve zihnindeki ilişkilendirme süreci yavaştır. Hatta bazı durumlarda kaydedilenler yanlış yorumlanır ve hataları, yanlış inanışları da beraberinde getirir. Platon ise mum levhalarında örneklendirmesindeki izlerin kolaylıkla silinebilir ve geçici olduğunu vurgulayarak unutmamanın doğasının hatırlamanın doğası içerisinde aranması gerektiğini savunmuştur. Mnemosyne bağışı olarak hafıza, düşünceye bir dayanak olduğunu ve işitilen, görülen ve düşünülen şeylerin hafıza da kalmasını ve bunları üzerinde durulması için tablete iz bırakması gerektiğidir. Basılan bu şeyler levhada izler olarak kalır. Ve bu izler hafızada yaşadıkça hatırlanıp bilinir. Fakat bu izler silinebilir veya hiç iz bırakmamış olabilir ki bu o şeylerin unutulduğunu ve artık bilinemeyeceğini gösterir.

Platon'un hafıza üzerine oluşturduğu bu model Aristoteles tarafından bir yandan desteklenirken bir yandan da kırılır. M.Ö. 350 yılında kısa bir metin olarak kaleme alınan *De memoria et Reminiscentia* adlı eserinde Aristoteles mum levhasında örneği üzerinde çalışarak rasyonel bir hafıza modeli geliştirip, hafızanın daha anlaşılabilir ve sorgulanabilir olmasını sağlamıştır. Bu model de Aristoteles, Platon'un aksine hafızada yer alan izleri sosyal çevre ve algılanabilen duyular yolu ile deneyimleyip depolandığıdır. Depolandığı ve ruhun da duyulardan ayrı olarak bilgi depolamayacağını savunmuştur. Platon ve Aristoteles gibi ilkçağ filozofları hafıza üzerine yaptıkları çalışmalarda hafızanın kime ait olduğu ile ilgilenmemişlerdir. Hafızaya sahip olmanın ve anımsamanın önemi vardır. 2500 yıl öncesi Antik dönemde, sözlü anlatımın yaygın olduğu toplumun tarihini, etnik yapısını, değerlerini muhafaza altına alabilmek ve nesillere aktarımın sağlanması için disipline bir imgelem gücüne ihtiyaç duymaları ve teknikleri olan *hafıza sanatını* da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde geliştirilen hafıza sanatı da öne sürdükleri nedenlerinin cevabında önemli bir koz niteliğindedir. Bu durumun Aristoteles'de nasıl şekillendiğine bakalım.

3.2. Kozmik İlke Arayışında: Aristoteles

Sokrates ve Platon'dan sonra Yunan felsefesinin en önemli filozofu olan Aristoteles (İÖ 384) İskender'e verdiği derslerle tartıldığı hocalık vasfına daha geniş bir öğrenci kitlesine ulaştırmak, araştırmalarına devam edebilmek suretiyle Atina da bir okul kurdu. Bu okul büyük filozofların izleri ile doluydu. Felsefenin derin konularının konuşulduğu, tartışıldığı bu okulda Aristoteles'in bilim, siyaset, retorik ve mantık cennetiydi. Aristoteles'i aslında harekete geçiren şey kendinde önceki filozof veya düşünürlerden pek de farklı bir şey değildi.¹¹⁹ O da hakikati keşfetmek, neyin gerçekte var olduğuna erişmek istiyordu. Bu yol da

¹¹⁹ Ulaş, 2002: 543.

hocası Platon dâhil olmak üzere herkesten çok daha fazla yol aldığı, hakikate biraz daha yaklaştığı düşünülür. Gerçeğin bilgisi, yaşadığımız dünyadan uzak bir yerde değildir. Deney ve gözlem yaptığımız ulaşabildiğimiz her yerdedir. Yaşadığımız dünyadaki var olan nesnelere ilk örnekleri formlara aittir.

Her maddenin evrendeki her şeyin ulaşmaya çalıştığı bir amacı, formu vardır.¹²⁰ Her maddede bu amacı gerçekleştirmeye çalışır, hareket etmeyen hareket ettiricide bunun başlangıcını sağlar. Evren sürekli bir değişim içerisinde ve kendi içinde bir değişime vardır. Bu değişimi başlatan bir ilk neden vardır. Aristoteles bu değişimin, sürekli varlıklara yeni formlar kazandırmasıyla açıklanabilir. Varolan her madde kendisinde bulunan potansiyel olarak formuna ulaşmak ister. Bu evrendeki oluşumun nedenini de açıklar. Böylelikle doğadaki tüm varlıklar maddenin sahip olduğu forma ulaşmaya çalışırlar. Böylelikle bütün insanlar doğal olarak bilmek ister.

Aristoteles, bilim üzerinde yapılacak olan herhangi bir inceleme, araştırma veya çalışmada birincil gerekçenin sağlam bir düşünme yöntemi geliştirmesinde yatar. Bilimler üzerinde yapılacak açıklamalardan önce; sıralama yapılır, seviyeleri belirlenir sonrasında bilime katkı sağlanmalıdır. Aristoteles bilimleri üç grupta ele alır. Teorik bilimler, pratik bilimler ve üretici bilimler. Teorik olan bilimler bilgiyi kendi için isteyen bilimlerdir. Pratik bilimler bilgiyi bir davranış rehberi olmak isteyen bilimlerdir. Üretici olan bilimler ise; yararlı ve güzel olanı sunan bilimlerdir.

Felsefe de tıpkı insanlar gibi bu bilimlerden müthiş bir şekilde beslenir ve gelişir. Bu bilimler dışında gruba dâhil olmayan, öncülüğü olan bilim ise mantıktır. Tüm bilimlerin hizmetinde olan bu bilim bir *organon*, yani bir alettir. Aristoteles için önemli olan, üstün bir bilgiye ulaşmaktır. Bu üstün bilgi filozofun bilgi seviyelerini belirlemeye götürmüştür. Aristoteles'e göre alt bilgi türü duyular ile elde edilen bilgidir. Doğa bu tarz bilgiyi hayvanlara da bahşetmiştir. Bazı hayvanlar öğrendiklerini saklayabilecek bir hafızaya sahiptirler. İnsan duyular ile edindiği bilginin üstündeki bilgiyi elde etme yetisinde hafızaya sahiptir. İnsanın hafıza sahibi oluşu, karar alabilmesinde, seçim yapabilmesinde izlenin ve deneyimlerini bilinçli bir varlık haline getirir. Hafıza, pre-sokratlarda ilk neden arayışı ile *arkhē* de bir izlenim olarak göstermesi, Sokrates'te çeşitli metotlar ile açığa çıkmasıdır.

Aristoteles'te ise bunu açığa çıkaracak şey ise tecrübedir. İnsan hafızası çok geniş olduğu için birçok konuyla alakalı sayısız çağırışlar tek bir tecrübeye dönüşebilir ve insan şeyleri tecrübe ederek bilgi edinebilir. Bir diğer başka bilgi seviyesi vardır ki bu bilgi seviyesi

¹²⁰ Cevizci, 2006: 394-395

tecrübe ile edinilen bilgiden daha üstündür. Bu bilgi türü *epistēmē* ve tekniktir (tekhnē: sanat). Bu bilgiler tecrübeden kazandıkları bilgileri geçerli olabilecek bir yargıya varıldığında ortaya çıkar. İnsan varoluş zamanı içerisinde olan “an”da yaşar. Tekrarı olmadan geçmişe karışır. Bu sebepten an tinsel bir varoluş alanıdır. Bu alan insanların yaşadığı zaman alanıdır. Geçmişte yaşanan anlar, insan için sadece akıp giden bir zaman değildir. Bu an insana bir yaşantı ve varolma olanağı sağlayan alandır. Geçmiş yokluğa karışmaz, insanların hayatta bıraktıkları tecrübeler ile gelenek olarak yer edinirler. Bilimsel bilgiye genel anlamda bakıldığı zaman bilginin en önemli işareti, onu öğrenip ve öğretebiliyor oluşudur. İnsan bütün birikimini deneyim alanında yaşatır ve değer alanına göre sabitler. Hafıza bu akan zaman içerisinde akıştan bir şeyler alarak bunu deneyim, tecrübe, yaşantı, düşünce ve bir bilgi olarak alır saklar. Zaman içerisinde buluşlar yapıldıkça, bilimler de kendini göstermeye ve gelişmeye başlar. Bu gelişim aynı zamanda hafıza gelişimi de demektir. Temel olan herhangi zorunlu bir ihtiyaç gidermek değil, düşünceye verecek zamanı olan insanların bulunduğu yerlerde kendini göstermiştir. Matematiği bilimini konu alan Mısır gibi. Çünkü orada yaşayan rahip sınıfının bu tür bilimlere ayırabilecek zamanları vardı. Bilimlerin zamanla gitgide gelişme sağlaması bilgi türleri için önemli bir aşama da kaydetti. Hafıza da bilgi türlerinin ayrışması, sınıflandırılması ve karşılaştırmasında önemi daha da artırmıştır. Aristoteles’in aradığı ilk nedenlerin ve ilkelerin bilgisi bilgeliktir. Bu seviyede olan kişi, mümkün olduğu her ölçüde her şeyi bilebilir. Hakkında bilgi edinmediği bilgileri bile. Aristoteles için bilgi, insan tümeli bilen insandır. Tümelin bilgisi kolay elde edilebilecek bir bilgi değildir. Erişilen bilgi düzeyi, herkes için ortak olan duyu algısının çok ötesindedir.

Sophia(bilgelik), herhangi bir şey üretmeye, bir şey elde etmeye kalkışıp faydacılıkla yapılmaya¹²¹ çalışılan bir bilgi düzeyi değildir. Bilgelik, ilk nedenlerin bilgisine hâkim, salt bilgi arayan bir düzeydir. Aristoteles’in aradığı bilgi, bilgelikteki bilginin kendisidir. Aynı şekilde bilgelik, ilk düşünürlerden itibaren üretime dayalı bir icat buluşu ortaya çıkarmak da değildir. İnsanı felsefeye iten o nedendi. O neden belki de insanın içinde asla yok olmayacak olan merakı. Bu sadece Antik çağın popüler olan bir arayış olmamıştır. Günümüzde dahi insanları felsefeye iten şey meraktır. İnsanlık tarihinin başlangıcındaki kafa karıştırıcı (kaostan sonrası) konu ve meseleleri sorgulamaya ve görünüşün ardındaki nedeni aramaya çalışmasıdır. İlk nedenin sorgulanmasıyla paralel olarak bir gelişim seyretmiştir. Kafasındaki sorulara cevap arayan insanoğlu bilgisizliği ile karşılaşır ve bunun farkına varır. Bu farkındalık tarihe, felsefeye ve bilime de katkı sağlar. Bilim kapsamı içerisinde ele alınan ve

¹²¹ Aristoteles burada sofistlere gönderme yapmıştır. Bilgiyi para karşılığında kendi çıkarlarını gözeterek satmasını eleştirir.

Aristoteles'in ampirik gözlemlerinden yansıtılan on dört kitaptan oluşan *Metafizik*'i gelmektedir. Aristoteles'in *Metafizik*'te araştırdığı ve sadece bir filozofun bunun üstesinden gelebileceğini ve üstün olan bilimin, varolan şeylerin ilk nedenlerini ve ilkelerini araştırarak olan bilimdir. Kitap öz olarak “töz olarak varlık” kavramını ortaya koyan madde ile form kavramlarının felsefi yorumudur. Aristoteles, doğadaki değişmeyi ararken değişmenin üzerinde de durdu. Aristoteles değişmeye etki eden dört faktör üzerinde durdu. Bu faktörler; Değişmenin altındaki Madde, Değişmeyi teşvik eden Olay, Değişmenin almak istediği Form, Değişmenin yöneldiği Amaç.

Doğada her obje yerini aramaktadır. Tüm bu şeyler formlarının gerektirdiği amacı yerine getirmek isterler. Aristoteles ruh-beden ilişkisine bir açıklama getirmek için form ve madde öğretilerini kullanır. Platon'un en tartışmalı iddiası bilgimizin, dünyadaki şeylerle değil, soyut idealarla ilgili olduğunu söylemesiydi. Platon'un bu yaklaşımı matematikte(bilimde) de yankı uyandırdı. Matematikteki rakam ve sayılar arasındaki ilişki kendimde objeler ile ilişkiye benzer.¹²² Aristoteles bu sorunu devam ettirdi ve hocasından farklı olarak ilgiyi başka bir âleme değil de yaşadığımız dünyaya yoğunlaştırdı. İdea ve form arasında bir ilişkiyi kurup formlara da hayatlarımıza giren objelere, soyut uzayda değil yorumu getirdi. Objeyi belirleyen şey madde + form 'dur. Objeyi tanımlayabilmek için formu bilmemiz gerektiğidir. Çünkü form objelerin niteliklerini garantiliyordu.

Aristoteles hafızanın önemini ortaya çıkartmak için geçmişten günümüze etkili olan anımsama tekniği üzerinde çalışmıştır.

Aristoteles, Platon'dan farklı olarak duyu algısından türetilmiş imgelerle anımsamanın ortaya çıktığı söyler. Bu anımsama duyu deneyimi ile sınırlı kalır. Bir an içerisinde önceden ortamda bulunan tasarımları anımsamak, yansıtıcısı olan imgelere benzeyen hafıza kavrayışıdır.

Aristotelesçi felsefede “anlık bile nesnelere için duyu deneyimine bağlıdır. Duyu algısına dayanan anımsama fikri ölümsüz idelere bağlı değil yaklaşımı Aristoteles'in, Platoncu geleneğin anımsamaya atfettiği durumu sorgular. Aristoteles için hafıza/anımsama tarafından kullanılan imgeler, imgelemin imgeleri gibi, algısal imgelerin daha zayıf kopyalarıdır. Algımızın kaynağı geçmişte kalan bir nesne ya da şeydir. Bu nesne ya da şeyi imaj veya görüntü formunda da hatırlarsak, bir nedensellik mantığı içinde o şeye gönderme yaparız. Bu türden bir anımsama bilinçli bir araştırma süreci içerisindedir. Hafızanın işletilmesi yolunda ortaya çıkan anımsama iki farklı biçimde meydana gelir. Düşüncenin bir

---

¹²² Günday, 2003: 20.

arada olması ve görüntülü olanağıdır. Algılamaya gönderme yaparak oluşan bu durum anımsamanın tek başına algılama ve kavramlaştırma olmamasıdır. Zaman içerisinde anımsama var olan algılamada ve kavramlaştırma süreçleri ile bağlantılı bir ruh hali olarak karşımıza çıkar. Algılama esnasında duyu organlarımız tarafından bir değişimin olduğu aşikârdır. Aristoteles, bu durumu tamamen spirituel¹²³ ya da manevi bir yorum veya yaklaşımın kavramını tam anlamıyla açıklayabilmesi olası görünmüyor. Her şeyden önce şunu tekrar hatırlamakta yarar var duyu organına ilk ateşleme veya uyarıyı yapan dış dünyadaki nesne Aristotelesci algı kavramının temel bir unsurudur. Ayrıca bu, Aristotelesci sistemde "algılama" ile "bilme" fiillerini birbirinden ayıran en önemli noktalardan biridir. Algının algısal yaşantıya bağlı olmasının nedeni dışardaki objedir. Buna nedensel algı teorisi denir. Bu teori "algısal yaşantı" üzerine oturtulmuştur. Aristoteles'in, algı konusunun sonuçlarını özetlerken sunduğu algı tanımı da tamamen spirituel bir yoruma izin vermeyen unsurlar içermektedir. Bu Kaynak algı Tanımına göre "algılayıcı" iki unsurdan meydana gelir. Duyu ve duyu organı. Aristoteles birinci öge olarak algılanabilir nesnenin formunu alıp kabul etme yetisini, ikinci öge ile de bu yetinin bulunduğu organı kast eder.¹²⁴ Algılama yetisinin bulunduğu veya mekân edindiği şeyin duyu organı olduğu anlaşılmaktadır. Formal olarak bu duruma değinecek olursak: *Duyu = algıyı gerçekleştirme yetisidir.* Bu yetiye sahip olan duyu yetisine de sahip demektir. Şöyle ki algılama yetisine sahip olmak demek duyu organına sahip demektir.

Tabii ki bu duyu organı, cansız bir cesedin organı olmayıp, fonksiyonunu yapan bir organdır. Diğer yandan, Aristoteles'in '*duyu ile duyulanabilir formun aynıyeti*' konusunu açıklarken '*algılama yetisinin sahibi*' biçimi ile salt fizikalist yoruma açık bir kullanım biçimidir. Örneğin o, "*algılama yetisine sahip olanın potansiyellik durumu, algılanan nesnenin aktüellik durumu gibidir*" der. Algılamadaki etkileşimin dışsal nesne ile duyu organı arasında gerçekleştiği ve dolayısı ile de algılama denilen nitelik değişiminin fiziksel bir değişim olduğudur. Aristoteles'in, '*duyu ile duyulurun aynılığı*' genel teorisini dokunma duyusuna paralellik gösterir. O, '*dokunulabilir*' kavramı içine alan hissedilen duyuyu şöyle dile getirir." *Bunları algılama organı dokunma organı- vücudun, dokunma duyusunun öncelikli olarak ikamet ettiği kısımdır. Bu kısım da potansiyellik durumu objesinin aktüellik durumu gibi olan kısımdır.*"

¹²³ Latince ruh demek. Genel olarak, ruhunu huzura kavuşturmayı bilen, iç dünyasında kendisi ile barışık olmayı seçen ve düşünce biçiminde pozitifliği benimsemiş kişiler için kullanılan bir sıfattır. Peters, 2004: 234.

¹²⁴ Misztal, 2003: 345.

Aristoteles'in, duyu organının - duyu yetisinin değil, algılanabilir nesnenin formunu maddesinden soyutlanmış olarak alıp kabul etme gücüne sahip olduğu' şeklindeki ifadeleridir.¹²⁵ Kişinin zihinsel durumları (arzular, inançlar, korkular v.b) bilincin belirsiz nesnelere dir. Bilincin nesnelere olarak özel nesnelere dir. Mesela fıstığın yeşilliği, çayın sıcaklığı gibi algıladığımız niteliklerin tüm deneyimi de bilinçli bir deneyimdir.

Bir bilinç nesnesinin zihinsel durumu bilincinde olan insan, durumu dolaysız olarak bilir ve diğer insanların o zihinsel duruma o kişinin olduğu gibi doğrudan, dolaysız bir erişim gerçekleşemez. İçebakışla edindiğimiz bilgiler kendimiz tarafında hatalı olarak tanınması ve yanlış olması mümkün değildir. Kişinin kendi zihinselliği hakkında yargısı değiştirmesi mümkün değildir. Aristotelesci algı kavramı, her hangi fiziksel bir yönü içermeyen salt spirituel ya da zihinsel bir aktivite ile açıklanamaz. Aristoteles'in, "kendinden önceki materyalist düşünürlerden etkilendiği" sonucuna varan düşünürler için bir dayanak noktası teşkil eden hususlar da işte bu hususlardır. Bu kısma kadar olan çalışma; salt fizikçi ya da salt spiritualist- yorumların Aristotelesci algı kavramını açıklamada yeterli olup- olamayacağını belirtmek oldu

Birçok cognitive (idrak, kavrama) bilimcisi gibi de Aristoteles'in temel problemi de "biz dış dünyadaki bir objeyi zihnimizde nasıl temsil edebiliriz? İdi. Aristoteles bu sorunu açıklamak için algı teorisini geliştirdi. Buna göre biz; objeyi belirleyen formu zihnimize transfer ederiz. Aynı zamanda objeler formların gerektirdiği pozisyon ve durumlarda aranır.

Aristoteles Fizik'te bahsetmiş olduğu zaman yorumu 18. Yüzyılda Kant tarafından yeniden dillendirildi ve geliştirildi. Evrendeki düzeni, olayları arasındaki uygunluğu gösteren bu yaklaşım saat zamanı olarak temel alınmış ve "dünya zamanı"na temellendirilmiştir. Aristoteles'in Fizikte zaman kavramına yönelmesi, daha çok devinimi anlamaya yönelik olduğudur. Böylelikle Aristoteles, saat zamanını merkezi bir yer vermesi, Poietika'da deneyimin dilsel aracılığı ile bir birliği yazılı veya sözlü olarak olanak sağlayarak ele almasıdır.¹²⁶ Aristoteles'in "On Memory and Reminiscence"ta (Hafıza ve Anımsayış) ortaya koymuş olduğu düşüncelerden yola çıkarak her ne kadar zaman içinde var olmakta iseler de zamana dair algılayışın her şeyden evvel 'önce' ve 'sonra' ya da "geçmiş ve gelecek" ayrımını içerdiğine işaret etmektedir. Bu durum, zamana yönelik algılayışımız hep bir sıra halinde düşünce çerçevesinde gerçekleştiğinin göstergesidir. Öyle ki zaman, öncelik ve sonralığa indirgenemez mahiyettedir ancak insansal algılayış ve dolayısıyla zamanın ifadesini

¹²⁵ France, 2011: 53.

¹²⁶ Ricoeur, 2012: 167-169.

olanaklı kılan, ancak ‘önce’lik ve ‘sonra’lık ile nitelendirilebilmektedir. Bu da zaman çözümlemesini, onun hafıza çözümlemesi ile örtüştürmeye girişir. Özet olarak hafıza Aristoteles, varolanların bir tür resim olan hafıza aracılığı ile gerçekleştiğidir. Bu resim, ‘ruhta onu yönlendiren bölümde’ bir ‘duygulanım’ olarak açığa çıkmaktadır. Bu noktada anımsayış ise iki türlü kendini göstermektedir: mnēmē (akla geliş/basit anı) olarak ve anamnēsis (hatırlama).Basit anı olan mnēmē, bir duygulanım gibi gelivermekte, hatırlama (recollection) olan anamnēsis ise etkin bir arayışa karşılık düşmektedir.¹²⁷ Geçmişin anlamının yeniden ele alınmasının, sonu gelmez bir uzunluğu vardır. Bunu ele alarak tarih haline getirilir. Buna karşın, haklı olsun veya olmasın hafıza kendinde emindir. Hafıza haksız olabilir ama yalanlanamaz. Hafızanın üstünde yorumlanabilme ve değerlendirme olanağı açık bir şekildedir. Böylelikle tarihsel bir hafıza değeri ortaya çıkar. Yaşanmış olan olayların (gelenekler, öğretiler, bilimsel faaliyetler, okullar, kültürler.) her ne var ise dünyayı hafızasına alır. Elinde bir aracı vardır ki bu da ona kesinliği sağlar. Bizlerden kaçan bir geçmişin ancak belgesel hafıza tarihiyle kesinleştirilebilir ve felsefe ile anlaşılabiliriz.

Varlığı anlamlandırmak için uzunca bir çaba harcayan filozoflar için hafıza kavramı önemli bir yere sahiptir. Geçmiş sorunları, şimdi de tartışıp konuyu geliştirerek geleceğe yapılan en büyük hafıza yatırımını da sağlamış olurlar. Bu bölümde asıl anlatılmak istenen; doğa üzerine yoğunlaşan ve çalışmalarını yürüten pre-sokratiklerin bıraktıkları hafıza birikimi üzerinde çağın ve felsefe tarihinin en güçlü isimleri varlığa olan yorumu insan üzerine çekmişler ve birikilen hafıza üzerine yenilerini ekleyerek felsefe tarihine damga vuran isimler haline gelmişlerdir. Var olan sorunları Sokrates, Platon ve Aristoteles filozoflarınca ele alarak varlığa, ruha, akla, bilime, bilgiye, yaşanılabilir bir yaşamda insan olarak nasıl olunması üzerine durdukları ve hafızanın yeri üzerinde durulmuştur. Filozoflar bu gibi sorunlar üzerinde dururken aynı zamanda felsefe, psikoloji, sosyoloji, fizik gibi bilimlerin temel tabanını oluşturmuştur.

Aynı zamanda hafıza, hatırlama, unutma ve anımsama gibi konuların cevaplarını bizlere sunan Platon ve Aristoteles’te görüyoruz. Sokrates’in yazılı eser bırakmamasından ötürü öğrencilerine bıraktığı hafıza mirası ise doğru sorular sorarak doğru bilgilerin doğurarak geliştirdiği metotların hafıza üzerindeki önemi irdelendi. Aslında ruh ve hafızanın işbirliği ve ortaklığı bu gibi metotlar ile su üstüne çıkıyor. Bu da hafızanın sadece bilgileri biriktiren, muhafaza eden bir zihinsel faaliyet yapmaz. Asıl anlatılmak istenen hafıza gibi zihinsel bir durumun felsefeyle bu denli harmanlanıp bilime ve insanlığa muazzam sonuçlar

---

¹²⁷ Ricoeur, 2012: 35-37

doğurtmasıdır. Felsefe, hafızayı zenginleştirir. İnsana değer katarak kendisine ve toplumuna karşı saygıdeğerlik kazandırır. Sokrates'in bilgi, bilmek üzerine erdemi inşa etmesi de bu nedendir. Platon'un idea dünyasını yaratan Aristoteles'e Metafiziği de yazdıran bu nedenlerdir.

Hafızanın Yeni Dünya da halen popüler bir alan olması ve hafızaya olan merakın arayışına yönelir. Adına turnuvaların, yarışların ve şampiyonlukların yapıldığı bu önemli konu önemini sanata döker. Hafıza sanatı, hatırlanması istenen her bir öge için zihinde bir kurgu mekânı kurar. Sistematik bir hatırlatma düzeni ortaya çıkarır. Bu sistem, hatırlanması istenen metin ve düşünceleri gözlemediği fiziksel nesnelere indirir. Bu indirme olayı kimi zaman devası tapınaklar kimi zamanda bir satıcı olabilir. Zihinde gerçekleşen bu keşif istediği ne var alır ve dilsel olarak sunar. Bu durum retoriğe dayalı bir eğitim sistematiğine dökülen, bilginin organizasyonunu sağlayan hafıza ve hafızaya olan değeri de yükseltmiştir. Hafıza üzerine geliştirilen ve düşünülen zihinsel olguyu sadece sözlü aktarımda gücünü göstermekle kalmayıp yazılı aktarımın da anımsamasında kendini gösterir. Buna en güzel örnekte yine tarihin bizlere sunduğu gerçekler ile mümkün kılar.

SONUÇ

Felsefe, kendini tarihe teslim ederken bunu salt olarak yapmaz. Zaman, felsefe tarihinin oluşumunda önemli ve geçerli bir nedendir. Zaman kavramının, bu denli önemini somutlaştıran ve yaşatan en temel faktör hafıza olarak karşımıza çıkar. Zaman ve hafıza ikilisi, felsefeyi tarihin tozlu sayfalarında yitirilip gitmesini engeller. Hafıza, geçmişin izlerini taşımakla kalmayıp gelecek üzerinde şekillenir. İlk çağ felsefesinde filozofların bilme kavramını anlama, bilgi arayışında bulunma eylemleri zamanın ruhuna bağlı olup, hafıza kavramını dönemsel olarak yorumlama hakkını bizlere sunar. Zamanın ruhunu bir bilinç türü ve tarihsel dönem olarak anlamak yerinde olur. Tarih, her dönemde insana belli sınırlıklar koyar. Bu sınırlıklar içerisinde eylem her daim vardır. İlk çağ felsefesinde sınırlı olan ve ilk neden arayışlarında kendini gösteren aklın, dönem içerisindeki sınırları tartışılmıştır. Aklın, ruh ile beslenmesi, hayat bulması filozofların görüş ve yaklaşımları için bir dayanak halidir. Bu görüş ve yaklaşımlar, her dönemin kendinden sonra hafızalarda bıraktığı iz, hatırlama ve unutmaya biçimleri ile kendini gösterir.

Hafızaya müdahale biçimi birçok düşünür ve filozof için farklılıklar göstermiştir. Felsefenin doğuşu ile başlanan bu süreçte hafızanın, toplumsal ve sosyal hayata paralel bir şekilde dönüşümünü de kapsar. Bu aynı zamanda bir hafıza felsefesidir. Amaç, ortak ve toplumsal bir hafıza oluşturmaktır. Başka bir deyişle aklın, insan zihninde ortak bir paydanın inşasıdır. İnsan zihnine müdahale edilen dış etmenler, hafıza için farklı yollar açar. Bunları kategorik olarak sıraladığımızda temel dört anlan karşımıza çıkar. Bunlar; mekân, beden-bedensel pratikler, tarihsel anlatı ve dilsel unsurlardır.¹²⁸ Bu erklerin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde dört temel ögeye ayrılmadı her birinin hafızada odaklanmasını ve aynı zamanda hafızanın birer bileşenleri olduğunu gösterir. Her biri birbiriyle ilintilidir. Bu dört öge hafızayı inşa etmekle kalmayıp, hafızanın başka nesillere taşınmasına da imkân sağlamaktadır.

Bu çalışmanın ana teması kozmik ilke arayışında bilme kavramının hafıza ile olan ilişkisini aktarmaktır. İlk çağ felsefesi sürecinde, arayış içerisinde olan düşünür ve filozofların felsefelerini kurarken *hafızaya* müdahale etme biçimlerini öngörmektir. Antik dönem düşünürlerin, doğrudan doğruya hafıza kavramıyla sık ilgilenmemiş olmaları, onların hafızaya birikim yapmadıklarını göstermez. Birinci bölümde, doğa düşünürlerinin ilk neden arayışlarında maddede su, hava, ateş vb. arayış sebepleri varlığın unutuluşunu unutmamak, onu bağlayıcı kılan bir nedene bağlamak olmuştur. Düşünürlerin, felsefi analizinde hafızalara

---

¹²⁸ Karaaslan, 2014: 141.

bırakılan iz ana maddeleridir. Olmayan bir hafızanın, hafızasını oluşturarak ki sofistler durumu zihinsel kalıplardan çıkararak dilsel araca döküp hafızayı canlı tutmuşlardır. Dönem içerisinde ki filozofların felsefi amaç ve kaygıları, doğru iletilebilen, sözsel anlamı güçlendirebilen felsefi hafızalarını korumaktır. Bu da sofistlerin retorik hafızasından geçen bir felsefi yöntemdir.

Felsefenin yalın ayak gezgini ile sözsel ve dilsel hafızaya şekil veren filozof Sokrates'in Menon ile olan diyalogu ile hafıza hayat bulur. Dilin, ne denli önemli olduğunu Menon diyalogunun başında belirten Sokrates'in birçok genci etkilemesinde de önemli bir rol oynamıştır. Hafızayı, anımsama kuramı ile sadece doğru bilgiler doğrultusunda açığa çıkartmıştır. Bilgilerin, geri bildiriminde aslında hafıza ile denk düşmüş olan ruhun olmasıdır. Ruhun her şeyi biliyor ve onda olmuş hali, günümüz hafıza kavramının tanımıdır. Öğretmeni olduğu birçok genci etkileyip, felsefesini bedensel, dilsel pratikler üzerinden eylemler ile yön vermiştir. Sonrasında öğrenci olan Platon, hafızanın ruhlarımıza bırakılan izler olduğunu ve bu izlerin idealar dünyasının yansımalarından geldiği kanaatine varacaktır. Platon, hafızasına ve ruhuna işlenen etki kendinden önce yaşamış olan Parmenides'in etkisi ve izidir. Theaitetos'u 163d'den bir kez daha incelediğimizde insanın,¹²⁹'bilgi duyumsayışından başka bir şey değildir.' biçimindeki savın çürütülmesi ile sonuçlanacak bir tartışmanın ortasında olma halidir. Anlatılmak istenilen, 'varsayalım ki bir şeyi öğrendik; bu nesnenin hatırlatıcı unsurlarını, anılarını içimizde tutuyor ve saklıyoruz.' Öyle ise, bu nesneyi anımsadığımız anda, anımsamış olduğumuz şeyi bilmememiz mümkün müdür? Ya da bir şeyi öğrenen biri, o şeyi bilmeden anımsayabilir mi? Tartışmalı bağlantısı üzerinde durulmuştur.

Aristoteles'in, hafıza ve anımsayış, başlığıyla geleneğin *Parva Naturalia* adını verdiği dokuz kitapçıktan oluşan bir toplam içerisinde ulaştırıyor. Günümüz felsefe düşünselliği üzerinde yoğunlaştığımız, felsefe tarihinde ilk düşünür ve filozoflara dönüş; Aristoteles'in "hafızanın konusu geçmiştir." Hafızanın ana sloganı olarak, felsefesinde yer edinir.

---

¹²⁹ Platon, 1997: 45.

KAYNAKÇA

- Arkonaç, S.(2005). *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Alfred, W.(1998), *Felsefe Tarihi*, (Çev. H. V. Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Aster, E.(2005). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, (Çev. V. Okur), İm Yayın Tasarım, İstanbul.
- Anıl Y.Ş.(2006), *Sokrates*, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- Bergson, H. (1959). *Zihin Kudreti*, (Çev. M. Katırcıoğlu), Maarif Basımevi, İstanbul.
- Brehier, E.(1969). *Felsefe Tarihi*, (Çev. M. Katırcıoğlu), Meb Yayınları, İstanbul.
- Budak S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Carrier, M., Pashler H. (1996). Overview Of Human Memory: Structures, Processes and The Fallow of Information (Editör: Elizabeth L. Bjork and Robert A. Bjork). *Memory*, California: Academic Pres.
- Capelle, W. (1995). *Sokrates'ten Önce Felsefe*, (Çev. Oğuz Özügül). Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Cevizci, A.(2014). *İlk Çağ Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A.(2006). *Sokrates*, Say Yayıncılık, İstanbul.
- Copleston, F.(1997).*Ön-Sokratikler ve Sokrates*, (Çev. A. Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Conford, F.(2003). *Sokrates'ten Önce ve Sonra*,(Çev. U. C. Akın)., Ayraç Yayınevi, İstanbul.
- Clark, G. (1989). *Iamblichus On the Pythagorean Life*, Liverpool: Liverpool University Prees.
- Chris, H.(2001). *Felsefe Aracılığıyla Düşünme*,(Çev. A. Arslan), Phoeniz Yayınevi, Ankara.
- Chomsky, N.(2001). *Dil ve Zihin*, Çev: Ahmet Kocaman, Aytaç Yayınevi, Ankara.
- Dürüşken, Ç.(2016). *Antikçağ Felsefesi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Douwe, D.(2017). *Bellek Metaforları*,(Çev. Gürol Koca), Metis Yayıncılık.
- Eco, U.(2017).*Antik Yunan*, (Çev. L. T. Basmacı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Erdem, H.(2000). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Hüer Yayınları, Konya.
- France ,F.(2011). *Sanat*, (Çev. Ö. Doğan), Doğubatu Yayınları, İstanbul.
- Feyerabend, P.(1995). *Akla Veda*,(Çev. E. Başer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Guthrie W.K.C.(2011). *Yunan Felsefesi Tarihi*, Çilt I,(Çev. E. Akça), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Guthrie W.K.C.(2011). *İlkçağ Felsefe Tarihi*,(Çev. A. Cevizci), Doğan Yayınları, Ankara.
- Günday, Ş. (2003). *Zihin Felsefesi*, Asa Yayınevi, Bursa.
- Gödelek K. (2013). *Zihin Felsefesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir.
- Gökberk M.(1999). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O.(1999), *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Heraklitos,(2016). *Fragmanlar*, (Çev. G. Şar ve E. Yıldız), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Hermann, A.(2004). To think like god: Pythagoras and Parmenides. The Origins of Philosophy, Las Vegas: Parmenides Publishing.
- Hume, D.(1974). *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, (Çev. S. Evrim), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Karaaslan, F.(2014). *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, Konya.
- Kenny, A. (2006). *A New History of Western Philosophy*, Vol. 1: Ancient Philosophy, Oxford: Clarendon Press.
- Laertios, D.(2010). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*,(Çev. C. Şentuna), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Misztal, B.(2003). *Theories Of Social Remmembering*, Philadelphia: Open University Pres.
- Platon,(1997). *Phaidros*, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul.
- Platon,(2011). *Parmenides*, (Çev. S.Babür) , İmge Yayınevi, Ankara.
- Platon,(2011). *Phaidon*, (Çev: H. R. Atademir ve K. Yetkin), Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Platon,(2009). *Menon*, (Çev. A. Cevizci), Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Platon, (2013). *Diyaloglar*, (Çev. T. Aktürel), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Platon, (2007). *Devlet*, Elips Kitap, Ankara.
- Platon, (2004). *Seçmeler*, (Çev. M. Türdeş), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Peters Francis ,E.(2004), *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, (Çev. H. Hünler), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Ricoeur, P.(2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*, (Çev: M. E. Özcan), Metis Yayınevi, İstanbul.
- Runes, D.(1991). *The dictionary of philosophy*, New york:Routledge.
- Ron, B.(2007). *İmgeler Nasıl Düşünür*, Çev. Güçsal Pusar, Metis Yayınları. İstanbul.
- Skirbekk G., Gilje N. (2004). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, (Çev. Emrullah), İstanbul.

- Sears, K.(2016). *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, Çev. Ekin Duru, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Turgut, İ.(1992). *Platon'un Son Dönem Felsefesinde Bilgi Sorunu*, Bilgehan Matbaası, İzmir.
- Thilly, F.(1995). *Felsefe Tarihi*, (Çev. İ. Şener), Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Thilly, F. (2000). *Felsefenin Öyküsü*, (Çev. İ. Şener), İzdüşüm Yayınları, İstanbul.
- Ulaş, S.(2002). *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Warburton, N. (2016). *Felsefenin Kısa Tarihi*, (Çev. G. Ateşoğlu), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Whitehead, (2009). *A. Memory: the new critical idiom*, New York: Routledge.
- Yılmaz, F.(2011). *İlkçağ Düşünce Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Zeller, E. (2008). *Greک Felsefe Tarihi*, (Çev. A.H. Aydoğan), Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	YAĞMUR ÖNER
Doğum Yeri - Tarihi	VAN\ GÜRPINAR - 1991
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Mehmet Akif Ersoy Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tez/Dönem Projesi Konusu	İlk Çağ Felsefesinde Kozmik İlke Arayışı
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
Stajlar	Muratpaşa Anadolu Lisesi
E- Posta	Yagmuroner265@gmail.com